

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Ústav historických věd

Demografický vývoj městečka Bystré v letech 1750 - 1849

Eliška Chadimová

Bakalářská práce

2013

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2010/2011

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Eliška Chadimová**
Osobní číslo: **H10092**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Demografický vývoj městečka Bystré v letech 1750-1849**
Zadávací katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Populační vývoj vybraného městečka v 18. a 19. století na základě zpracování katolických matrik, a sice agregativní metodou. Studentka se zaměří na přirozený pohyb obyvatelstva (šňatečnost, porodnost, úmrtnost)- na základní otázky s určitými hlubšími sondami (nap. kmotrovství, sociální postavení snoubenců, příčiny úmrtí).

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914. Praha, 1965. FIALOVÁ, Ludmila. Dějiny obyvatelstva českých zemí. Praha, 1996. NESLÁDKOVÁ, Ludmila. Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů. Praha, 2003. MAUR, Eduard. Základy historické demografie. Praha, 1983. studie v HD

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Alexandra Šikulová**
Ústav historických věd

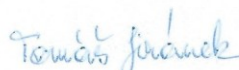
Datum zadání bakalářské práce: **30. dubna 2011**
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2013**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2012

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 20. 3. 2013

Eliška Chadimová

Poděkování

Ráda bych na tomto místě poděkovala paní Mgr. Alexandře Šikulové za vedení práce, obětavou pomoc, konzultace, cenné rady a připomínky.

Mé poděkování patří i zaměstnancům Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli a panu Josefu Matrasovi, který mi umožnil nahlížet do církevních fondů uložených v tomto archivu.

V neposlední řadě bych ráda poděkovala celé své rodině za nesmírnou pomoc a trpělivost nejen při psaní této práce, ale během celé doby mého studia.

Anotace

Tato práce se zabývá demografickým vývojem obce Bystré ve východních Čechách v letech 1750 – 1849. Na základě údajů z církevních matrik sleduje vývoj přirozené změny obyvatelstva: sňatečnost, porodnost a úmrtnost. Zjištěné výsledky byly porovnány s celozemskými údaji.

Klíčová slova

Bystré, historická demografie, 18. století, 19. století, porodnost, sňatečnost, úmrtnost

Title

The demographical development of town Bystré in 1750 – 1849

Annotation

This thesis deals with the demographic development in the town of Bystré from Eastern Bohemia in the period from 1750 up to 1849. Based on the church register data the work monitors natural changes of the population: marriage rate, natality and mortality. Data from this research were compared with results gathered in the whole country.

Keywords

Bystré, historical demography, 18th century, 19th century, natality, nupciality, mortality

Obsah

1. Úvod	1
2. Kritika pramenů a literatury	2
2.1 Prameny	2
2.2 Literatura	5
3. Historie Bystrého	7
3.1 Paměti Vincence Federsela	9
3.2 Významné stavby	10
4. Sňatečnost	12
4.1 Počet sňatků	15
4.2 Sezónnost sňatků	17
4.3 Rodinný stav snoubenců	19
4.4 Sňatkový věk	22
4.5 Sňatkový věk u svobodných snoubenců	24
4.6 Sňatkový věk u paligamních sňatků	27
4.7 Sociální postavení snoubenců	29
5. Porodnost	33
5.1 Počet narozených dětí	35
5.2 Křest	38
5.3 Průměrný počet dětí připadající na 1 sňatek	43
5.4 Vícečetné porody	44
5.5 Sezónnost porodů	45
5.6 Nemanželské děti	46
5.7 Mrtvorozenost	49
6. Úmrtnost	51
6.1 Počet zemřelých	54
6.2 Průměrný věk zemřelých	57

6.3 Věková skladba zemřelých	58
6.4 Kojenecká a dětská úmrtnost	60
6.5 Sezónní pohyb úmrtnosti	64
6.6 Příčiny úmrtí	65
7. Závěr.....	72
8. Seznam pramenů a literatury	75
8.1 Prameny	75
8.2 Literatura.....	76
8.3 Internetové zdroje	78
9. Seznam tabulek a grafů	79
9.1 Seznam tabulek	79
9.2 Seznam grafů	81
10. Seznam příloh.....	82
11. Seznam obrazové přílohy	94
12. Resumé	97

1. Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zabývá demografickým vývojem městečka Bystré ve východních Čechách v letech 1750 – 1849. Mým cílem je, aby tato práce odpověděla na základní historicko-demografické otázky, zároveň aby vysvětlila, jak lidé dříve vnímali tři základní životní události: narození, svatbu a smrt. Další součástí této práce je porovnání získaných dat s celozemskými údaji či s výsledky prací jiných autorů.

Základním pramenem pro tuto práci jsou matriky. Časové vymezení let 1750 – 1849 bylo vybráno právě na základě dostupnosti a zachovalosti církevních matrik. Zvolená doba je dobou postupných změn v populaci, dochází k tzv. demografické revoluci, proměňuje se myšlení lidí, pozvolna dochází k technickému rozvoji, zlepšuje se zdravotní péče. Zároveň je to doba, kdy životy lidí stále ve velkém ovlivňují válečné události nebo epidemie a propukají tzv. demografické krize. Vybrané časové období neumožňuje zabývat se všemi otázkami (například definitivním celibátem), velká stručnost matričných zápisů na počátku sledované doby mi také nedovoluje sledovat všechny jevy po celé zvolené období.

Městečko Bystré u Poličky jsem si pro tuto práci vybrala z několika důvodů. Jednalo se především o dostupnost církevních matrik, které jsou pro tuto práci základním pramenem. Dalším důvodem bylo, že ve vybrané době zde žilo (až na pár výjimek) pouze katolické obyvatelstvo. Posledním důvodem, pro mě ale jedním z těch nejdůležitějších, je dlouholetý zájem mé rodiny o předky, kteří v Bystrém žili.

V úvodu práce bude rozebrána použitá literatura a prameny. Další část bude věnována historii Bystrého. Zde se zaměřím například na rod Hohenemsů či některé významné stavby. Pro tuto kapitolu bude využito dílo bysterského kronikáře Vincence Federsela, jeho kroniku použiji hlavně k tomu, abych přiblížila život v Bystrém v době, kterou se zabývá tato práce.

Základem práce jsou tři hlavní kapitoly, v nichž se budu zabývat sňatečností, porodností a úmrtností. Na začátku těchto tří kapitol se snažím popsat, jak lidé narození, svatbu a smrt vnímali či s jakými tradicemi je spojovali. U sňatečností bude pozornost věnována například průměrnému věku snoubenců, jejich sociálnímu postavení či počtu prvních a dalších sňatků. U porodnosti se kromě základních otázek zaměřím na otázku kmotrovství, na výběr křestního jména, počet křestních jmen, věk dětí při křtu, počet vícečetných porodů či problematiku nemanželských dětí. Při studiu otázky úmrtnosti se budu mimo jiné zabývat věkovou skladbou zemřelých, kojeneckou a dětskou úmrtností nebo příčinami úmrtí.

2. Kritika pramenů a literatury

2.1 Prameny

Základním pramenem, ze kterého tato práce čerpá, jsou církevní matriky. V Evropě se nejstarší matriky dochovaly v románských zemích: v Itálii, ve Francii, v Belgii a ve Španělsku, nejstarší pocházejí již ze 13. století.¹ V Německu došlo k zavádění matrik společně s šířením reformace. Tridentský koncil (1545 – 1563) mimo jiné nařídil, že všichni faráři musí do zvláštních knih zapisovat sňatky a křty.² V Čechách se matriky poprvé objevují v 1. polovině 16. století, pro většinu obcí jsou matriky zachované od 2. poloviny 17. století.³ Nejstarší matrika v Čechách pochází z roku 1531, jedná se o oddací matriku z Jáchymova. Nařízení vést matriky v českých zemích bylo stanoveno olomouckou synodou roku 1591 a pražskou synodou roku 1605.⁴ Ve východních Čechách matriky z 16. století vůbec neexistují, nejstaršími matrikami jsou matriky z farností Šonov a Martínkovice u Broumova z roku 1605 a matrika Vysokého Mýta, jejíž zápisy začínají v roce 1609.⁵

Zápisy v matrikách byly původně nejednotné a velice stručné, jejich podoba a zpracování záležela spíše na samotné iniciativě faráře. Ani jazyková otázka nebyla jednotná, do poloviny 18. století se v matrikách střídala čeština, němčina a latina.

Osvícenské reformy se dotkly také matrik, ty se postupně staly nástrojem státní evidence obyvatelstva. Od počátku 70. let 18. století vyšla řada nařízení, která zaváděla například bezplatný zápis o křtu či nutnost ochránit matriky před ohněm. Na základě dekretu z 6. října 1770 byly v celé monarchii nařízeny nové matriční formuláře, větný zápis byl nahrazen zápisem do rubrik, zápisy byly stále vedeny v latině. K dalším podstatným změnám došlo za vlády Josefa II., v únoru 1784 byl vydán nový, daleko podrobnější formulář, který s drobnými úpravami platil až do roku 1949. Vést matriky narozených, oddaných a zemřelých bylo dle nařízení Josefa II. důležité nejen pro veřejnou správu, ale také pro jednotlivce, kterým sloužily jako průkazné listiny. Na základě nařízení z roku 1784 mělo být v matrikách oddaných zapsáno datum, číslo domu, křestní jméno a příjmení ženicha, jeho náboženství, věk a rodinný stav, to samé mělo být zapsáno u nevěsty, dále křestní jméno, příjmení a stav

¹ BARDET, Jean-Pierre – DUPÂQUIER, Jacques (edd.). *Histoire des populations de l'Europe I*. Paris, 1997, s. 223. ISBN 2-213-02825-7.

² MAUR, Eduard. Vývoj matričního zápisu v Čechách. In *Historická demografie* 6, 1972, s. 41.

³ MAUR, Eduard. Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním zřetelem k historické demografii). In *Sborník archivních prací* 20, č. 1, 1970, s. 430.

⁴ MAUR, E., Vývoj matričního zápisu, s. 41 – 42.

⁵ MAUR, Eduard. O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům. In *Historická demografie* 3, 1969, s. 12.

svědků. V matrikách narozených byly stanoveny tyto rubriky: datum narození, číslo domu, křestní jméno, náboženství, pohlaví, původ (legitimita), křestní jména a příjmení rodičů a kmotrů. Matriky zemřelých měly uvádět datum úmrtí, číslo domu, jméno, náboženství, věk zemřelého a příčinu úmrtí. Latina přestala být užívána a byla nahrazena češtinou nebo němčinou. Dalším důležitým nařízením byl dvorský dekret z 19. 7. 1784, který nařizoval vést pro každé místo zvláštní matriku nebo alespoň matriční oddíl.⁶

Nařízení z roku 1790 zavádělo v matrikách narozených, oddaných a zemřelých abecední indexy, díky nimž mělo být vyhledávání v matrikách snadnější. Roku 1799 nařídilo české gubernium vedení matričních duplikátů, zpočátku byly vedené opisy, ale v roce 1837 bylo rozhodnuto, že namísto opisu mají duchovní vést dva originály, a to včetně vlastnoručních podpisů svědků. Od roku 1844 se do druhého exempláře nezapisovalo podle obcí, ale chronologicky.

I v následujících letech došlo v matričních zápisech k drobným změnám. V matrikách narozených se objevuje jméno porodní báby, matriční záznamy začaly být číslované. Další změny v matričních formulářích nastaly v roce 1850, reagovaly na zrušení patrimoniální soustavy.

V roce 1868 byly v Rakousku-Uhersku povoleny občanské sňatky, a proto bylo úřadům přikázáno, aby vedly civilní matriky oddaných. O dva roky později bylo nařízení rozšířeno i o matriky narozených a zemřelých.⁷

Všechny matriky, ze kterých tato práce vycházela, jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Zámrsku ve Sbírce matrik východočeského kraje. Pro tuto práci byla nesmírnou výhodou a velkým usnadněním skutečnost, že matriky uložené v Zámrsku jsou od roku 2009 postupně digitalizovány. Digitalizace matrik v současné době stále probíhá, bysterské matriky již digitalizované jsou, a proto mohly být pro tuto práci použity. Konkrétně bylo v této práci použito 11 matrik (5 matrik narozených, 3 matriky oddaných a 3 matriky zemřelých), ze kterých jsme čerpali údaje pro období 1750 – 1849, kterým se tato práce zabývá. Matriky v letech 1750 - 1784 jsou psané v latině, výhodou ovšem bylo, že v této době se jednalo pouze o velice stručné a heslovité zápisy, zároveň velice čitelně napsané. Drobný problém nastal v 60. letech 18. století, kdy byly zápisy vedené ve větách, které zhoršovaly přehlednost zápisů. Od roku 1785 byly používány rubrikové záznamy, údaje byly zapsané v češtině a v němčině. Jejich čitelnost a přehlednost se odlišovala podle toho, kdo matriky vedl. Celkově ale můžeme říct, že matriky byly psané přehledně a bez větších oprav.

⁶ MAUR, E., Vývoj matričního zápisu, s. 43 – 49.

⁷ Tamtéž, s. 51 – 53.

Po celou sledovanou dobu (1750 – 1849) došlo k velké proměně matričních zápisů, především co se týče rozsahu zapisovaných informací. V roce 1750 bylo v matrikách narozených zapsáno: obec, den, jméno faráře, jméno dítěte, jméno a příjmení rodičů, jméno a příjmení kmotrů. Nemanželské děti byly v letech 1750 – 1784 zapisovány na úplný konec matriky narozených. V matrikách oddaných byla uváděna obec, jméno faráře, den, jméno a příjmení snoubenců, jméno a příjmení svědků. Údaje v matrikách zemřelých byly velice stručné, byla zde uváděna obec, ze které zesnulý pocházel, jeho jméno a příjmení, věk a den úmrtí. V průběhu sledované doby došlo k rozšíření počtu kolonek, které farář vyplňoval, zároveň byly zapisované údaje mnohem více obsáhlé. V roce 1849 bylo do matrik narozených uváděno datum narození a křtu, číslo domu, jméno dítěte, náboženství (katolické, protestantské), pohlaví dítěte (chlapec, děvče), legitimita (manželské, nemanželské), údaje o rodičích, jméno a stav kmotrů. Do matrik oddaných se zapisovalo datum svatby, u ženicha i nevěsty bylo uváděno číslo domu, jméno, náboženství (katolické, protestantské), věk, stav (svobodný/svobodná, vdovec/vdova), jméno a stav svědků. V matrikách zemřelých bylo vyplňováno: datum úmrtí a datum pohřbení, číslo domu, jméno a stav zemřelého, náboženství (katolické, protestantské), pohlaví (muž, žena), věk (rok, měsíc, den), příčina úmrtí, jméno kněze.

Do výše uvedených matrik byli několikrát zapsáni i lidé protestantského či židovského vyznání. Jejich počet byl velice malý a do zjištěných údajů nebyli započítáváni.

Další archivní materiály, které byly použity v této práci, se nacházejí ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli. Konkrétně byly použity materiály z fondů Archiv města Bystré a Farní úřad Bystré. Z fondu Archiv města Bystré byly použity dvě knihy od bysterského měšťana Vincence Federsela, který ve své práci *Paměti města Bystrého* mapuje historii obce od roku 1530 až do konce 19. století. Vincenc Federsel své dílo končil roku 1895 a uvádí, že na něm pracoval přes 30 let. Obě dvě knihy jsou psané velice čitelně, převážně v češtině, jsou drobně graficky vyzdobené. Autor se ve svém díle zaměřuje převážně na rod Hohenemsů, informace o každodenním životě obce jsou zde bohužel velice stručné. Od počátku 18. století uvádí Vincenc Federsel informace rok po roku. Zmiňuje se, jaká byla úroda, jaké bylo v létě a v zimě počasí, jaké změny se udály u držitelů bysterského panství. V době napoleonských válek se uvádí, že skrz Bystré prošla francouzská vojska, v roce 1832 zaznamenal, že se Bystrému vyhnula cholera. O ostatních epidemiích se vůbec nezmiňuje. *Paměti města Bystrého* jsou cenným archivním materiálem, pro tuto práci jsme z nich mohli čerpat pouze minimálně. Toto dílo bylo použité spíše v kapitole o historii obce a k popsání hospodářské situace.

2.2 Literatura

Při psaní této práce bylo možné opírat se o poměrně rozsáhlou literaturu. Pro vysvětlení základních pojmů a otázek, kterými se historická demografie zabývá, byla využita kniha Eduarda Maura *Základy historické demografie*.⁸

Dále byla použita práce Ludmily Nesládkové *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů*.⁹ Autorka se zabývá lety 1784 – 1850, sleduje zde nejen základní demografické otázky, ale například i úroveň nemanželské plodnosti, vícečetné porodny, zároveň se zaměřuje na sociální, hospodářské a kulturní problémy. Zjištěné výsledky porovnává Ludmila Nesládková s celozemskými údaji.

Důležitou prací je publikace od Ludmily Kárníkové *Vývoj obyvatelstva v českých zemích v letech 1754 – 1914*.¹⁰ Cílem této práce bylo podat obraz populačního vývoje v českých zemích. Kniha je časově rozdělena do 4 období: 1754 – 1781, 1781 – 1848, 1848 – 1870 a 1870 – 1914. Autorka v těchto několika etapách podává obraz vývoje některých průmyslových a zemědělských oblastí. Součástí publikace je velké množství příloh, které mapují například přirozený pohyb obyvatelstva v českých zemích.

Kromě historicko-demografických prací byla využita i řada publikací, které na otázku sňatečnosti, porodnosti a úmrtnosti pohlížejí spíše z etnografické či kulturní stránky. Za všechny mohou být jmenované například práce Alexandry Navrátilové *Narození a smrt v české lidové kultuře*, publikace od Mileny Lenderové a Karla Rýdla *Radostné dětství? a práce Daniely Tinkové*.¹¹

Pro porovnání zjištěných údajů s jinými oblastmi byla použita řada studií z Historické demografie, jedná se například o studie Věry Kalouskové, Alice Velkové, Václava Hofmana, Ludmily Fialové, Jany Mrázkové, Marie Heřmánkové či Josefa Grulichy.¹²

Při studiu historie obce Bystré je možné opřít se o několik publikací. Většina z nich vyšla v 1. polovině 20. století a můžeme říct, že jejich obsah vycházel především z *Paměti města Bystrého* Vincence Federsela.¹³ V současné době je asi nejlepší prací publikace

⁸ MAUR, Eduard. *Základy historické demografie*. Praha, 1983.

⁹ NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů*. Praha, 2003. ISBN 80-2393-966-1.

¹⁰ KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1794 – 1914*. Praha, 1965.

¹¹ NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3; LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006. ISBN 80-7185-647-9; TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha, 2004. ISBN 80-7203-565-7; TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha, 2011. ISBN 80-2570-223-5.

¹² Viz. Seznam pramenů a literatury.

¹³ BATÍK, Václav. *Dějiny města Bystrého*. Bystré, 1907; GLOSER, Jaroslav. *Bysterské proměny*. Bystré, 1982; ZÁMEČNÍK, Karel. *Monografie starého města na Českomoravské vysočině*. Bystré, 1948.

Poličsko od Stanislava Konečného, který pracuje jako archivář ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli.¹⁴ Posledním vydaným dílem, které se zabývá historií Bystrého, je práce Jaroslava Petra *Bystré: město Tvých mladých let*.¹⁵ Zde se autor zaměřuje nejen na dějiny obce, zároveň uvádí několik významných rodáků či umělců, které Bystré nějakým způsobem ovlivnilo v jejich díle (Jaroslav Vrchlický, Teréza Nováková, Vojtěch Jasný).

¹⁴ KONEČNÝ, Stanislav. *Poličsko*. Tišnov, 2005. ISBN 80-7323-106-9.

¹⁵ PETR, Jaroslav. *Bystré: město Tvých mladých let*. Bystré, 2012.

3. Historie Bystrého

„*Neveliký kus cesty od Svojanova na západ rozkládá se v údolí na pahorku město Bystré, poskytující svým velikým kostelem a zámkem krásný pohled, cesta k němu jest jako zahrada krásná, plná rozkošných skupin stromův a lesíkův.*“¹⁶ Těmito slovy začíná bysterský měšťan Vincenc Federsel své dílo *Paměti města Bystrého*, které dopsal v roce 1895 a mapuje zde historii obce v letech 1580 – 1892.

Bystré leží v nadmořské výšce 600 metrů asi 12 kilometrů jihovýchodně od města Poličky. První zmínka o Bystrém se v písemných pramenech objevuje v roce 1349, a sice v listině, ve které pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic žádá Klementa VI. o přidělení části duchovenstva z pražské a olomoucké diecéze k nově zřízenému biskupství v Litomyšli.¹⁷

Název Bystré je pravděpodobně odvozen od názvu potoka, nad nímž byla obec založena. Nejprve se název užíval v mužském rodě, poté v ženském rodě a nakonec se kvůli rozlišení názvu obce a názvu potoka ustálilo jméno ve tvaru rodu středního.¹⁸

Bystré vystřídalo během své existence velké množství vlastníků. Od roku 1079 do roku 1213 sídlili na Bystrém pánové z Mokošína. Od 2. poloviny 13. století spadalo Bystré pod správu nedalekého hradu Svojanov.¹⁹ Zmínka o hradu se v písemných pramenech objevuje poprvé v roce 1287, kdy hrad patřil Záviši z Falkenštejna, který hrad držel jako pozůstalost po své první manželce Kunhutě (vdově po králi Přemyslu Otakarovi II.) Po jeho smrti v roce 1290 se Bystré stalo majetkem královské koruny.²⁰

V době vlády Karla IV. bylo Bystré povýšeno na městečko díky svojanovskému purkrabímu Michálkovi z Vlašimě, od něhož obdrželo Bystré i svůj znak: lovec v modrém kabátě na červeném štítě, dorážející na medvěda na pokraji lesa.²¹ Po smrti Václava IV. byl

¹⁶ SOKA Svitavy, Archiv města Bystré, kn. č. 800, Paměti města Bystrého.

¹⁷ KONEČNÝ, S., *Poličsko*, s. 41.

¹⁸ PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny*. Svazek 1. 2. vydání. Praha, 1954, s. 237.

¹⁹ ZÁMEČNÍK, K., *Bystré*, s. 109.

²⁰ KONEČNÝ, S., *Poličsko*, s. 41 - 42.

²¹ Ke znaku Bystrého se váže následující pověst: „*I šel jednou lesy těmi statečný lovec, jehož jména nikdo si již nepamatuje, s penězi do Svojanova. Šel opatrně a bedlivě se rozhlížel kolem. Když přišel do hustého porostu, rázem se zastavil. Z nedaleka zaslechl praskot suchých větví a šelesť pádných kročejů. Netrvalo dlouho, a z houštíny vyvalil se medvěd. Lovec pevně stiskl svůj oštěp. Stál jako socha, ani brvou nepohnul. Medvěd vyceniv zuby zamručel zuřivě. Poté postavil se na zadní tlapy dívoce na lovec obořil se. Avšak zkušený lovec obratně uskočil a zvířeti zasadil smrtelnou ránu oštěpem. Medvěd zařval a k zemi porazil. Lovec obratně se otočil a vrazil prudce kopí svoje medvědovi do prsou. Hrozný dravec chroptaje klesl k zemi, několikrát ještě sebou hodil, ale brzy bylo po něm. Statečný lovec zhluboka si oddychnuv, hleděl chvíli na svou kořist' a pak šel dál.*“ GLOSER, J., *Bysterské proměny*, s. 15.

Svojanov, a spolu s ním i Bystré, postoupen císařem Zikmundem Oldřichu z Boskovic. Díky tomuto rodu získalo Bystré řadu práv a privilegií.²²

V roce 1583 se panství Bystré definitivně osamostatnilo od panství Svojanov. V roce 1651 získal Bystré Jiří Adam Bořita, hrabě z Martinic, syn královského místodržícího Jaroslava Bořity. V roce 1686 prodali Martincové bysterské panství Janu Pavlu Leopoldovi, po jehož smrti roku 1694 přešlo panství pod nucenou úřední správu.

Velice důležitou roli v další historii Bystrého sehrál rod Hohenemsů, kterému bysterské panství patřilo od počátku 18. století až do 2. poloviny 19. století. Panství Bystré u Poličky koupil roku 1707 ve veřejné dražbě rod Lichtenštejnů, ti jej v roce 1710 směnili s říšským hrabětem Jakubem Hanibalem III. z Hohenemsu za jeho říšské statky Vaduz a Schellenberg.²³ Jakub Hanibal III. nechal v Bystrém vystavět radnici a kostel sv. Jana Křtitele.

Poslední mužský potomek z rodu Hohenemsů František Vilém III. zemřel v roce 1759, a tak zdědila bysterské panství jeho jediná dcera Marie Rebeka. Ta nechala roku 1803 převést z Hohenemsu na bysterský zámek obrazárnu a knihovnu. Marie Rebeka zemřela již roku 1806 a panství přešlo do rukou její jediné dcery Marie Valburky. Po její smrti v roce 1822 probíhal několikaletý soudní spor o dědictví, bysterské panství nakonec získala roku 1848 Ernestina, svobodná paní z Langetu, které se podařilo prokázat, že je posledním členem ženské větve starší linie rodu Hohenemsů. Ernestina nechala zvelebit bysterský zámek a zřídit rozsáhlý anglický park, mezi jejími hosty na zámku býval malíř Josef Mánes, básník Jan Neruda nebo novinář Josef Barák. Ernestina zemřela roku 1868, bysterské panství, zámek i obrazárna připadly císaři Františku Josefu I. Ten při svých neoficiálních cestách s oblibou používal titul „hrabě z Hohenemsu“.²⁴

V roce 1837 žilo v Bystrém 1926 obyvatel.²⁵ V současnosti zde žije přibližně 1600 lidí. Bystré si pro svoji krásu oblíbila řada osobností, pobýval zde například Jaroslav Vrchlický či Teréza Nováková. Ta děj jednoho ze svých románů, *Na Librově gruntě*, umístila právě do Bystrého. V neposlední řadě se Bystré do obecného povědomí zapsalo i jako filmové

²² ZÁMEČNÍK, K., *Bystré*, s. 111 – 113.

²³ KONEČNÝ, S., *Políčsko*, s. 41.

²⁴ KŘÍŽOVÁ, Květa – JUNEK, David. *Obrazová galerie rodu Hohenemsů*. Polička, 1997, s. 11 – 13. ISBN 80-902-4590-0.

²⁵ SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt. 5. Band – Chrudimer Kreis*. Prag, 1837, s. 207.

město. Režisér Vojtěch Jasný si Bystré vybral pro natáčení filmů *Všichni dobří rodáci* (1968) a *Návrat ztraceného ráje* (1998).²⁶

3.1 Paměti Vincence Federsela²⁷

Cenným archivním materiálem, který můžeme využít k popsání událostí, které se v Bystrém odehrály, jsou *Paměti města Bystrého*. Jejich autorem je bysterský měšťan Vincenc Federsel²⁸, práci na svém díle dokončil v roce 1895, zmiňuje se, že mu sepsání trvalo přes 30 let. Autor zde zaznamenává historii obce v letech 1580 – 1892. Uvedme zde některé události, které Vincenc Federsel zapsal pro období 1750 – 1849, jímž se tato práce zabývá.

Roku 1772 proběhlo v Bystrém první číslování domů, těch bylo v tomto roce zjištěno celkem 205.

V roce 1781 strávil v Bystrém ¾ hodiny císař Josef II., který se zde setkal s hraběnkou Marií Rebekou. „*Přišel také vojensky oblečen co vysloužilce Ludvík Čech, padouše ze zadu císaře na kolena a líbal šosy jeho. To spatřivše císař pravil k němu: Od vojáka takové poklony nepřijímám!*“

Vincenc Federsel také velice zajímavě popisuje, jak bysterští obyvatelé přijali některé josefínské reformy, například nařízení o pohřbívání do pytlů: „*Připomíná se pohřeb Františka, syna Jakuba Štefky, nádeníka v Bystrém. Rodiče pro toto pojmenované dítě nechali zhotovit nádhernou truhličku, nedbajíce na zákaz takový. Když přišel průvod na hřbitov, přistoupil k tomu František Verner, kupec a radní, otevřel truhličku a vyklopil z ní mrtvolu dítěte do hrobu, truhličku přes zeď hřbitova pohodil. Tu povstal křik s hanlivými nadávkami a hlínou házení po Františku Vernerovi, začož obvinění rodiče vězením trestány byli.*“ Autor dodává, že po dobu, co nařízení platilo, bylo takto pohřbeno celkem 120 lidí.

Vincenc Federsel zapsal také to, jak Bystré prožilo napoleonské války. „*Dne 29. listopadu 1805, před sv. Ondřejem večer. Přijelo od Poličky po staré cestě ke zdejšímu zámku 40 mužů s důstojníkem, byli to sebranci dle obleku rozličného. Na potom 40 těchto francouzských vojáků noclehem zůstalo v Panském domě. Zde jedli dost a ještě víc pili vína. Druhý den odtáhli a dali se na pochod do Moravy.*“ K těmto válkám dále dodává: „*Dne 11. července 1809. Přivezení jsou do bysterského zámku ranění vojáci všeho druhu přes 200 a*

²⁶ Více: PETR, Jaroslav. *Vojtěch Jasný a město Bystré*. Bystré, 2012.

²⁷ SOKA Svitavy, Archiv města Bystré, kn. č. 801, Paměti města Bystrého.

²⁸ Vincenc Federsel se narodil roku 1812 v rodině kožešníka. V Chrudimi se vyučil kominíkem. Roku 1895 byl zvolen do obecního zastupitelstva, dva roky poté zemřel. Postava Vincence Federsela se objevuje i v románu Terézy Novákové *Na Librově gruntě*, Vincenc Federsel je zde uváděn jako kominík Vedřel. PETR, J., *Bystré: město Tvých*, s. 18 – 19.

100 jich zde zemřelo na hlavničku. Ze všech osob mimo vojáků zemřelo na ni v Bystrém 40. Na podzim přišli zase Francouzi do Bystré však omylem, neb posel měl jich zavést do Bystríce. Dříve než odtud odtáhli, bitím holí ztýrali městského rychtáře tak, že půl roku nemocný ležel.“

Roku 1828 proběhlo nové číslování domů, bylo jich celkem 272.

V roce 1832 zasáhla české země cholera. *„Lidé touto nemocí napadeny byly v několika hodinách kořisti smrti. Zde chránila nás zcela, jen dva lidé zemřeli na známky té samé, ačkoli v okolí přehnaně řádila. Příčina téhož snad byla, že zdejší bysterské položení vysoko leží.“* (Tato informace přináší rozpor s tím, co jsme o choleře zjistili na základě příčin úmrtí v matrikách zemřelých. Více v kapitole o úmrtnosti.)

Roku 1850 bylo napočítáno 281 domů.

Díla Vincence Federsela můžeme využít i k popsání hospodářské situace. Ten po dobu více jak 100 let popisuje, jaké bylo počasí a jaký vliv mělo na úrodu. Díky tomu zjišťujeme, že se zde ve velkém pěstovalo obilí, především pšenice, žito a oves. Dále se autor zmiňuje o pěstování lnu a luštěnin. Pěstovaly se zde i brambory, Vincenc Federsel uvádí, že do Bystrého se poprvé dostaly roku 1739 z Vysokého Mýta a dodává: *„Bez masa jich nejedl nikdo, z bázně před otrávením.“*

V *Pamětech města Bystrého* se dále můžeme dočíst o chovu dobytka, drůbeže, ovcí a koní. V Bystrém probíhaly i koňské trhy, o těch je zde napsáno: *„Výroční trhy od roka 4 a toliko před každým výročním trhem předcházející úterní den trh na koně a všelijaký dobytek. K tomu také pak přes celý velký 40 denní půst až do Svatého Jiří každý pondělí den trh na koně.“*

Vedle zemědělství se lidé v Bystrém věnovali různým řemeslům a obchodu. I o nich se Vincenc Federsel zmiňuje, jejich počty uvádí k roku 1833. V tomto roce v Bystrém působilo: 62 tkalců, 33 ševců, 19 krejčích, 7 krupařů, 6 řezníků, 5 bednářů, 4 hostinští, 4 sklenáři, 4 kožešníci, 3 mlynáři, 3 truhláři, 3 zámečníci, 3 máselníci, 2 kupci, 2 pekaři, 2 perníkáři, 2 tesaři, 2 koláři, 2 kováři, 2 soustružníci, 1 pecnář, 1 vinař, 1 sládek, 1 barvíř, 1 kloboučník, 1 sedlář, 1 provazník, 1 hrnčič, 1 zedník, 1 hřebenář, 1 mydlář a 1 kominík.

3.2 Významné stavby

Největší dominantou Bystrého je renesanční zámek, který nechal postavit v letech 1557 – 1564 Jan Bezdrůžický z Kolovrat. V roce 1614 zde nocoval císař Matyáš a v roce 1645 byl zámek vydrancován švédskými vojáky. Zámek se dočkal postupných oprav, ty největší přišly v době, kdy bysterské panství spravovala Ernestina z Langetu. Po roce 1945

sloužil zámek jako průmyslový sklad několika podniků, od roku 1953 se stal sídlem internátních škol. Od roku 1978 začal zámek sloužit Ústavu sociální péče, stejně je tomu i dnes.²⁹

O farním kostele v Bystrém se objevuje zmínka v roce 1350 v listině litomyšlského biskupství. Původně gotický kostel byl v 17. století po několika požárech opravován, v roce 1721 byl ale zbourán a na jeho místě nechal František Rudolf z Hohenemsu vystavět nový kostel, který byl dostavěn v roce 1726.³⁰ Fara byla naproti kostelu postavena v letech 1690 – 1692, nechal ji pravděpodobně vystavět Jan Pavel Leopold, později hrabě z Walderobe.³¹

²⁹ KONEČNÝ, S., *Poličsko*, s. 46.

³⁰ PETR, J., *Bystré: město Tvých*, s. 34 – 35.

³¹ KONEČNÝ, S., *Poličsko*, s. 48.

4. Sňatečnost

Prvním demografickým jevem, který budeme sledovat, je sňatečnost. Pozornost bude věnována nejen počtu či sezónnosti svateb, ale například i věku, ve kterém snoubenci vstupovali do manželství, věkovému rozdílu mezi snoubenci, jejich rodinnému stavu (počtu svobodných a ovdovělých snoubenců) nebo sociálnímu původu. Sňatečnost ovlivňovala také porodnost, většina dětí, která se narodila, byla manželského původu. Otázkou počtu manželských a nemanželských dětí se budeme zabývat v kapitole věnované porodnosti.

Období, které tato práce popisuje, neumožňuje zabývat se definitivním celibátem. Rozumí se jím počet mužů a žen, kteří byli ve věku 50 let a výše stále svobodní. Při sledování definitivního celibátu se vychází z údajů zaznamenaných v matrikách zemřelých. Informace o rodinném stavu se ale v těchto matrikách do roku 1849 neobjevují.

Je nutné upozornit, že ve zkoumaném období 1750 – 1849 došlo k proměně matričních zápisů. Zápisy v matrikách oddaných byly na počátku období, kterému se tato práce věnuje, velice stručné. Do roku 1785 není v matrikách oddaných uveden například věk snoubenců či jejich sociální původ. Proto bylo možné některé jevy sledovat pouze v období 1785 – 1849 (vždy bude upozorněno na začátku podkapitoly).

Pojem manželství je možné vysvětlit jako trvalé životní společenství muže a ženy uznané právem, týkal se všech vrstev ve společnosti a vždy byl veřejnou, nikoli pouze soukromou událostí.

Sňatek byl podřízen právní regulaci jak ze strany církve, tak ze strany státu.³² Prvotní křesťanství pohlíželo na manželství jako na nutné zlo, s postupným vývojem církve se ale tento názor změnil. Podoba manželství byla ovlivněna kanonickým právem, ke katolickým dogmatům patřila svátostná povaha manželství, přísná monogamie a nerozlučitelnost manželství za života manželů. Církev uznávala sňatek pouze mezi mužem a ženou za účelem plození dětí.³³

V období před tridentským koncilem se sňatek konal zcela bez přítomnosti kněze. Bylo obvyklé, že před uzavřením manželského svazku se sešli snoubenci a jejich rodiče, potřásli si pravicemi a poté došlo k symbolickému vložení dceřiny dlaně do ženichovy ruky. Následoval polibek a výměna svatebních darů (např. prstenu nebo šatů). Církevní požehnání v kostele proběhlo teprve po svatební noci, kterou novomanželé strávili v domě rodičů

³² NESLÁDKOVÁ, L., *Reprodukce kulturně odlišných*, s. 111.

³³ KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962, s. 61 - 62.

nevěsty.³⁴ Situace se ale změnila během 16. století, kdy se pod vlivem renesance, humanismu a protestantismu objevil nový názor na manželství. Protestantská náboženství odmítala katolické pojetí manželství jako svátosti, sňatek byl chápán jako světský, tělesný a společenský sňatek muže a ženy, který je možné kdykoli zrušit.³⁵

Na takovéto chápání manželského svazku zareagovala katolická církev a otázce manželství se věnoval tridentský koncil v průběhu roku 1563. Katolická církev vyhlásila 12 kánonů, které reagovaly na protestantské pojetí manželství. Byl vyhlášen posvátný charakter sňatku, monogamie, nerozlučitelnost manželského svazku, nadřazenost panictví a celibátu nad manželstvím a byly také vyhlášeny překážky, které bránily uzavření sňatku (pokrevensství, švagrovství, únos, konkubinát). Uzavření manželství se mohlo konat pouze ze přítomnosti kněze a dvou nebo tří svědků, sňatek bez přítomnosti kněze byl uznán za neplatný. Další důležitou změnou bylo, že ke sňatku už nemohlo dojít v soukromém domě jako dříve, ale pouze ve farním kostele. Ke vstupu do manželského svazku byl potřebný souhlas obou snoubenců, souhlas rodičů sice nebyl nutný, vzhledem k úctě dětí ke svým rodičům byl doporučován.³⁶

Při vstupu snoubenců do manželství hrála svoji důležitou úlohu také vrchnost. Souhlas vrchnosti byl nutný nejen pokud budoucí manželé pocházeli z různých panství, ale i v případě, kdy docházelo ke sňatku osob z jednoho panství. Tuto praxi podpořila také církev – roku 1680 vydala pražská konzistoř nařízení, které zakazovalo kněžím oddávat poddané bez svolení vrchnosti (a to například i v případech, kdy nevěsta již otěhotněla).³⁷ I po roce 1781, kdy byl vydán dekret o zrušení nevolnictví a byla tím zrušena i povinnost snoubenců mít ke vstupu do manželství souhlas vrchnosti, vyžadovali faráři povolení vrchnosti (a to až do zrušení poddanství v roce 1848).³⁸

Osvícenství přineslo nový pohled i na uzavírání manželství. Až do vydání tolerančního patentu bylo možné, aby sňatek mezi sebou uzavřeli pouze snoubenci katolického vyznání, od roku 1781 byly možné i sňatky konfesně smíšené. Mezi státem a církví byl ale spor o podstatu manželského svazku. V lednu 1783 vydal Josef II. tzv. manželský patent, na jehož základě se začalo na sňatek pohlížet jako na občanskou smlouvu.³⁹ Manželský patent úplně převzal katolické dogma o nerozlučitelnosti manželství - mezi katolíky připouštěl pouze rozvod od

³⁴ GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky“ – Svatební a křestní obřad v období raného novověku. In *Historická demografie* 24, 2000, s. 70 – 71. ISBN 80-8595-087-1. ISSN 0323-0937.

³⁵ NESLÁDKOVÁ, L., *Reprodukce kulturně odlišných*, s. 111 – 112.

³⁶ GRULICH, J., „Slavnostní okamžiky“ – Svatební a křestní obřad, s. 72 – 77.

³⁷ KLABOUCH, J., *Manželství a rodina*, s. 82.

³⁸ *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1996, s. 160 – 161. ISBN 80-2040-283-7.

³⁹ NESLÁDKOVÁ, L., *Reprodukce kulturně odlišných*, s. 114 – 115.

stolu a lože. Rozvod byl povolen evangelíkům, přičemž manželství bylo nerozlučitelné i pokud do něj vstoupili katolík a evangelík.⁴⁰ V obci Bystré je v období 1750 – 1849 zaznamenán pouze jeden sňatek, do něhož vstupovali snoubenci nekatolického vyznání. Jedná se o židovský sňatek z roku 1816, který je zapsán až na úplném konci matriky oddaných.

Problematické manželství se mimo jiné věnoval i Všeobecný občanský zákoník z roku 1811 (v platnost vešel roku 1812). V zákoníku bylo řečeno, že právo uzavřít sňatek mají všechny osoby bez ohledu na stavovskou příslušnost, národnost a vyznání.⁴¹ Při řešení manželské otázky považoval zákoník za základ občanské právo a neuznával jiné překážky v manželství než ty, které sám určil. Zákoník také stanovil, že pokud byl jeden ze snoubenců mladší 24 let, byl vyžadován souhlas zákonných zástupců. V praxi se toto nařízení týkalo z větší části dívek, které se vdávaly mladší, jak bude ukázáno i na příkladu Bystrého v podkapitole týkající se věku snoubenců. Mezi překážky sňatku patřil špatný zdravotní stav, impotence, nedostatečný příjem nebo prostituce. Občanský zákoník připouštěl možnost civilního sňatku a jeho rozvodu (tyto možnosti ale katolická církev neuznávala).

Prostřednictvím konkordátu z roku 1855 a císařského patentu z roku 1857 byla působnost občanského práva na katolíky zastavena a pravomoc byla přenesena na císařské soudy - kanonické právo tedy začalo opět hrát významnou roli.⁴² V roce 1870 nakonec konkordát vypověděl papež.⁴³

⁴⁰ KLABOUCH, J., *Manželství a rodina*, s. 120 – 121.

⁴¹ Tamtéž, s. 123.

⁴² NESLÁDKOVÁ, L., *Reprodukce kulturně odlišných*, s. 115 – 116.

⁴³ KLABOUCH, J., *Manželství a rodina*, s. 142.

4.1 Počet sňatků

V obci Bystré bylo během let 1750 – 1849 uzavřeno celkem 1183⁴⁴ sňatků. Jelikož pro část zkoumaného období je díky sčítání obyvatel známý počet lidí žijících v obci Bystré, je možné na základě těchto údajů vypočítat hrubou míru sňatečnosti. Ta vyjadřuje, kolik sňatků v daném roce připadalo na 1000 obyvatel středního stavu. Hrubá míra sňatečnosti je známá i pro české země, a je tedy možné tyto údaje porovnat.

Pro sledované období je možné zjistit pouze 4 údaje o počtu obyvatel, a to pro roky 1818, 1837, 1843 a 1849.

Tabulka 1. *Hrubá míra sňatečnosti obce Bystré v první polovině 19. století*
(v ‰)

Rok	Počet obyvatel	Počet oddaných (pětiletý průměr)	Hrubá míra sňatečnosti obce Bystré	Hrubá míra sňatečnosti v českých zemích
1818	1618	10,4	6,4	8,2
1837	1926	13,8	7,2	8,1
1843	2067	13,8	6,7	8,5
1850	2094	17,6	8,4	8,6

Pramen

a) Pro obec Bystré byly údaje získané z následujících zdrojů: rok 1818 (SOkA Svitavy, Farní úřad Bystré, kn. č. 13.); rok 1837 (SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt*. 5. Band – Chrudimer Kreis. Prag, 1837, s. 207.); rok 1843 (PALACKÝ, František. *Popis království českého*. Praha, 1848, s. 179.); rok 1850 (*Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1849 – 1970*. Díl 1. Praha, 1978, s. 644.)

b) České země: KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1794 – 1914*. Praha, 1965, s. 336. Autorka zde uvádí údaje v pětiletých průměrech, které se přesně neshodují s jednotlivými roky. Proto byl u roku 1818 použitý interval 1815 – 1819, u roku 1833 interval 1830 – 1834 atd.

Ze zjištěných údajů je vidět, že hrubá míra sňatečnosti v Bystrém je ve všech případech nižší než v českých zemích. Míra sňatečnosti se pohybuje od 6,4 do 8,4 svateb na 1000 obyvatel. Je patrné, že s rostoucím počtem obyvatel vzrůstal i počet uzavřených sňatků. Nejvíce se Bystré českým zemím přiblížilo na konci sledovaného období, kdy byly hrubé míry sňatečnosti skoro vyrovnané.

⁴⁴ Do tohoto celkového počtu nebyla započítána jedna židovská svatba, která proběhla v roce 1816, a dále dvě svatby katolických snoubenců, u nichž byla poznámka, že jsou v matrice zapsány omylem a záznam má být uveden v jiné matrice.

Tabulka 2. *Vývoj počtu sňatků a průměrný počet sňatků na 1 rok v obci Bystré v letech 1750 - 1849*

Období	Počet	Průměrný počet sňatků na 1 rok
1750 - 1759	75	7,5
1760 - 1769	82	8,2
1770 - 1779	109	10,9
1780 - 1789	125	12,5
1790 - 1799	118	11,8
1800 - 1809	129	12,9
1810 - 1819	123	12,3
1820 - 1829	127	12,7
1830 - 1839	138	13,8
1840 - 1849	157	15,7
Celkem	1183	11,8

V Bystrém bylo během let 1750 – 1849 uzavřeno celkem 1183 manželství, což představuje skoro 12 sňatků na jeden rok.

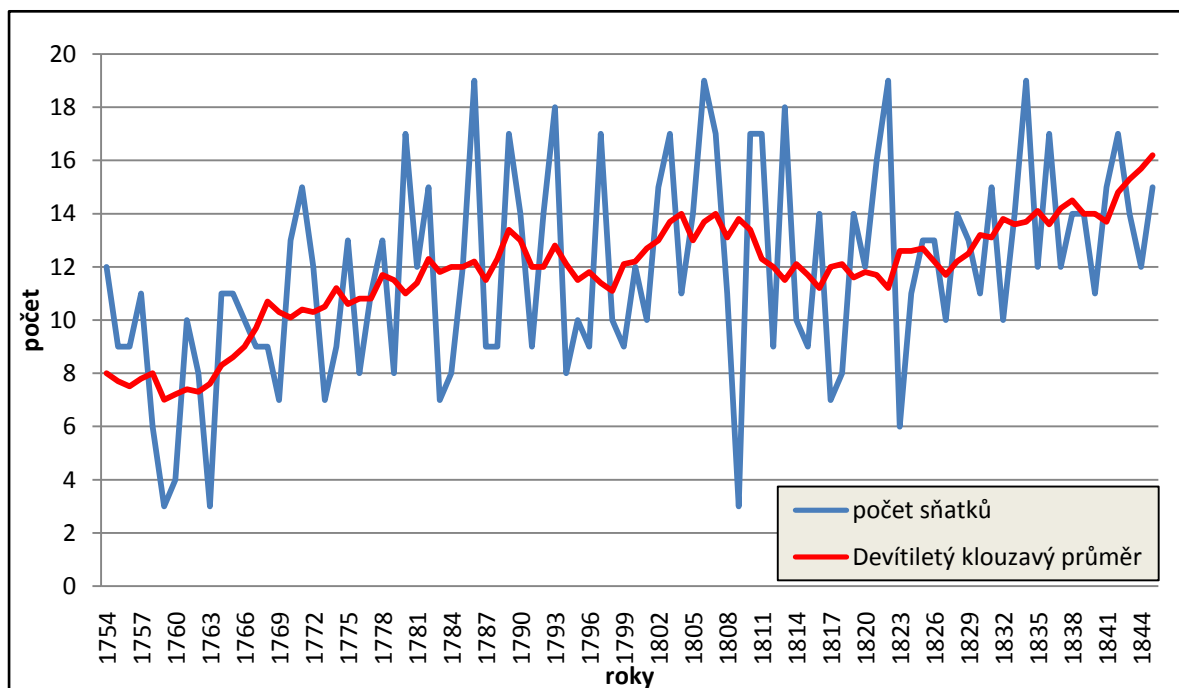
Ze sestavené tabulky je jasně vidět, že se počet sňatků v celém období (až na drobné výkyvy) navyšoval. Nejméně sňatků bylo na začátku sledovaného období (asi 8 sňatků za rok), nejvíce na jeho konci (16 sňatků za rok). Počet sňatků se během sta let více jak zdvojnásobil.

Zkoumání jednotlivých let ukazuje, že se sice počty sňatků výrazně lišily (například v roce 1809 byly oddány pouze tři páry, o rok později se ale do manželství rozhodlo vstoupit 17 párů), součty za desetiletí se ale ve většině případů postupně navyšovaly.

Nejméně – 3 sňatky za rok – byly uzavřeny celkem třikrát, a to v roce 1759, 1763 a 1809. Vliv na takto nízký počet sňatků mohlo mít několik faktorů: neúroda, epidemie, válečné události a odvod mužů do vojenské služby, povolení k sňatku a věk snoubenců (jak bylo naznačeno v úvodní kapitole), v některých případech mohly významnou roli sehrát i sociální a ekonomické problémy. Na nízký počet svateb v roce 1759 a v roce 1763 mohla mít vliv probíhající sedmiletá válka, pokles sňatečnosti v roce 1809 mohl mít souvislost s napoleonskými válkami, které byly ve velkém doprovázeny různými epidemiemi (například tyfem).

Nejvíce manželství bylo uzavřeno v roce 1846, celkem 22. Na zvýšený počet sňatků mohla mít vliv například úmrtnost. Větší úmrtnost mohla v jistých případech znamenat také zvětšení počtu vdov či vdovců, kteří se rozhodli vstoupit do dalšího manželství.

Graf 1. Vývoj počtu sňatků v obci Bystré v letech 1754 - 1845

4.2 Sezónnost sňatků

Sezónnost uzavírání sňatků představuje četnost svateb v určitém měsíci, slouží ale i k ukázkě toho, jak vypadal průběh roku tehdejších obyvatel.

Na dobu, kdy se konala svatba, mohlo mít vliv několik faktorů. Jednalo se především o vykonávání hospodářských prací a dodržování církevní předpisů. I sledování sezónnosti uzavírání sňatků v Bystrém nám ukáže, že tyto dva aspekty měly velký vliv na zvolení měsíce, kdy svatba proběhla.

Tabulka 3. Počet sňatků dle měsíců v obci Bystré v letech 1750 - 1849

Měsíc	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Celkem
Počet	206	239	11	28	114	59	54	49	40	118	263	2	1183
Denní průměr	6,6	8,5	0,4	0,9	3,8	2,0	1,7	1,6	1,3	3,8	8,8	0,1	3,3
Pořadí	3.	2.	11.	10.	5.	6.	7.	8.	9.	4.	1.	12.	x

V Bystrém se nejvíce svateb odehrálo v průběhu listopadu, února a ledna, nejméně svateb proběhlo během prosince a března. V období adventu a půstu byly totiž zakázané tzv. hlučné svatby.⁴⁵

⁴⁵ Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. 3 sv. O – Ž. Praha, 2007, s. 933. ISBN 978-80-204-1713-8.

Doba adventu pokrývá skoro celý prosinec, a bylo tedy málo příležitostí uzavřít během něj sňatek.⁴⁶ V Bystrém se tak stalo pouze dvakrát za celé sledované stoleté období, a to 17. prosince 1787: svatba 23letého Václava s o čtyři roky starší Annou (tato svatba byla tedy v době adventu) a 27. prosince 1791, kdy si 26letý Martin vzal 20letou Františku.

Další minimum v březnu a v dubnu je možné vysvětlit Velikonocemi. Velikonoce jsou pohyblivý svátek, jejich datum se odvíjí od toho, kdy nastane první jarní úplněk. Popeleční středa (první den půstu, který trvá 46 dní) může připadnout na období mezi 5. únorem a 10. březnem, Velikonoční neděle na období mezi 22. březnem a 25. dubnem. I v Bystrém se v letech 1750 – 1849 odehrálo v dubnu 28 svateb a v březnu 11. Ovšem při porovnání dat svateb uskutečněných v březnu s daty, na které připadaly Velikonoce, zjistíme, že 8 z těchto 11 svateb proběhlo ještě předtím, než začalo období půstu.⁴⁷

Nejvíce svateb bylo uzavřeno v listopadu (263), velký počet se odehrál i v průběhu ledna a února.

Jak již bylo vysvětleno, v prosinci bylo málo příležitostí k uzavření sňatku, jarní měsíce byly zase spojené s Velikonocemi a půstem. A právě mezi těmito dvěma obdobími byly leden a únor dobrou příležitostí uzavřít sňatek. Svou roli mohl určitě sehrát také masopust, který se slavil v tomto období a tradicí uzavírání svateb během masopustního veselí.

Přesto bylo nejvíce manželství uzavřeno v listopadu. Uspořádání svatby na podzim mělo tu výhodu, že domácnosti byly dobře zásobené po právě skončených žních a také se snižovaly stavy dobytka, který se tak mohl použít na svatební hostinu.⁴⁸

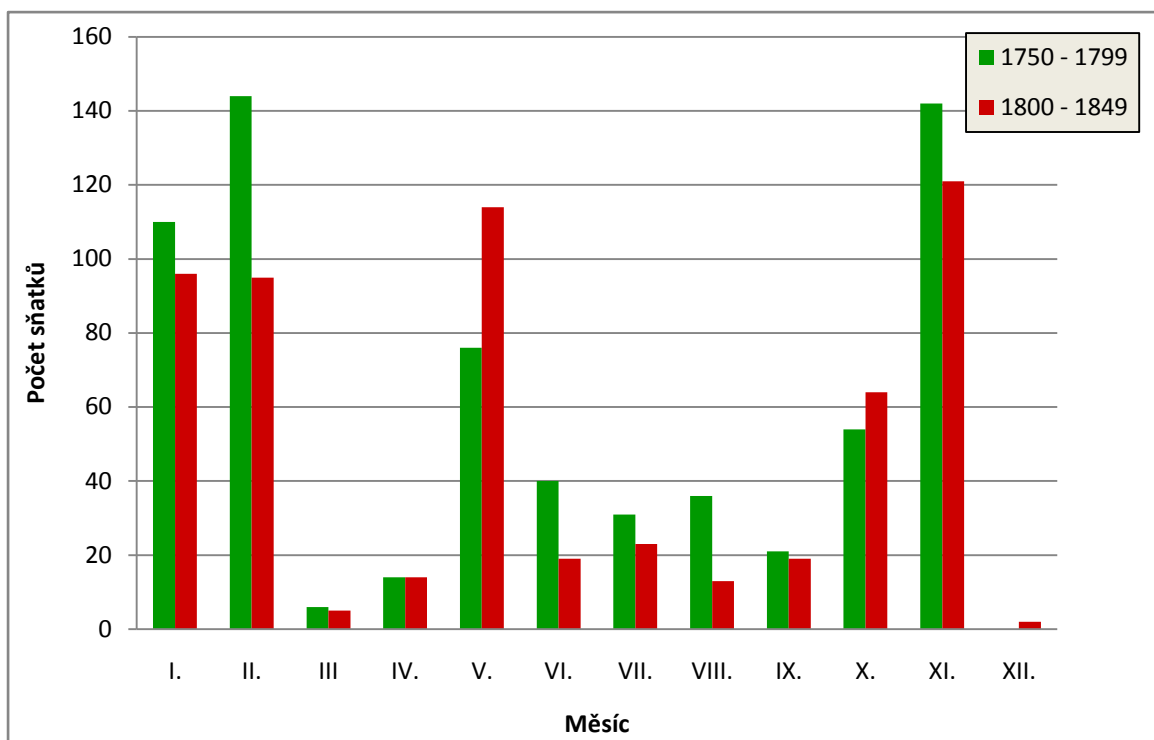
V letních měsících byl počet sňatků výrazně nižší, což mohlo mít souvislost s probíhajícími hospodářskými pracemi. Naopak poměrně vysokým počtem sňatků může překvapit květen. I když lidové tradice květen k svatbám příliš nedoporučovaly, konalo se v Bystrém v letech 1750 – 1849 celkem 114 svateb a byl tedy pátým „nejoblíbenějším“ měsícem. Pokud chtěli snoubenci stihnout svatbu ještě před letními pracemi, byl květen po jarním období půstu vhodnou příležitostí.

⁴⁶ HOFMAN, Václav. Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století. In *Historická demografie* 26, 2002, s. 82. ISBN 80-8595-087-1. ISSN 0323-0937.

⁴⁷ Pro zjištění dne, na který připadaly Velikonoce, použito: FRIEDRICH, Gustav. *Rukověť křesťanské chronologie*. 2. vydání. Praha a Litomyšl, 1997. ISBN 80-7185-118-3.

⁴⁸ DOKOUPIL, Lumír et al. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999, s. 83. ISBN 80-8595-064-2.

Graf 2. Sezónnost sňatků v obci Bystré v letech 1750 - 1849

I tento graf ukazuje, že nejvíce sňatků bylo uzavíráno v únoru a v listopadu (v první polovině sledovaného období proběhlo nejvíce svateb v únoru, v druhé polovině v listopadu). Naopak je vidět minimum sňatků v průběhu března a prosince (2 sňatky, které byly v prosinci uzavřeny, proběhly až v letech 1800 – 1849, v první polovině sledovaného období byla úplná absence prosincových sňatků).

4.3 Rodinný stav snoubenců

Jak bylo již uvedeno, bylo v Bystrém v letech 1750 – 1849 oddáno celkem 1183 párů. Jelikož budeme v této kapitole sledovat, zda to byl pro snoubence jejich první nebo už další sňatek, bylo nutné použít údaje pouze z let 1785 – 1849. V předchozích matričních zápisech totiž není tento rodinný stav zaznamenán, od roku 1785 se objevuje trvale. V této podkapitole tedy budeme pracovat s počtem 858 uzavřených manželství.

V tabulkách, které budou v této kapitole použity, jsou shrnuty údaje za jednotlivá desetiletí. Výjimku tvoří vždy první řádek tabulky (roky 1785 – 1790), je důležité upozornit, že první obsahuje údaje zjištěné za poloviční období oproti ostatním řádkům. Pokud by tato informace nebyla zmíněna, mohlo by se zdát, že údaje z prvního řádku jsou výrazně nižší než v následujících letech.

Sledováním rodinného stavu snoubenců zjistíme, kolik proběhlo tzv. protogamních sňatků a kolik tzv. paligamních sňatků. Protogamní sňatky jsou sňatky, do nichž vstupovali oba dva snoubenci svobodní. U paligamních neboli smíšených sňatků můžeme sledovat, kolik proběhlo sňatků vdovce se svobodnou dívkou, vdovy se svobodným mužem nebo v jaké míře se vyskytovaly svatby vdovců s vdovami.

Tabulka 4. *Snoubenci podle rodinného stavu v obci Bystré v letech 1785 - 1849*

Období	Svobodný-svobodná		Vdovec-svobodná		Svobodný-vdova		Vdovec-vdova		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
1785 - 1789	49	74,3	11	16,7	3	4,5	3	4,5	66	100,0
1790 - 1799	85	72,1	25	21,2	5	4,2	3	2,5	118	100,0
1800 - 1809	95	73,6	28	21,7	5	3,9	1	0,8	129	100,0
1810 - 1819	86	69,9	18	14,7	9	7,3	10	8,1	123	100,0
1820 - 1829	105	82,6	19	15	1	0,8	2	1,6	127	100,0
1830 - 1839	111	80,4	19	13,8	7	5,1	1	0,7	138	100,0
1840 - 1849	125	79,6	27	17,2	1	0,7	4	2,5	157	100,0
Celkem	656	76,5	147	17,1	31	3,6	24	2,8	858	100,0

Sňatky svobodných snoubenců tvořily v Bystrém skoro 77 % všech svateb, paligamních sňatků bylo přibližně 23 % (z nich bylo nejvíce svateb vdovce se svobodnou dívkou.).

Ve většině případů vstupovali do manželství snoubenci svobodní. Podíl protogamních sňatků tvořil 70 – 80 % celkového počtu, paligamních sňatků bylo ve všech obdobích méně, ovšem v některých desetiletích jejich počet výrazně vzrostl. K nárůstu počtu vdov a vdovců mohlo docházet v mimořádných situacích (např. epidemie, válka, neúroda). Tato situace nastala v Bystrém v letech 1810 – 1819. V této době poklesl počet protogamních sňatků a zvýšil se počet sňatků smíšených. Ty tvořily skoro 30 % všech svateb, které se v této době odehrály. Je zajímavé, že v tomto desetiletí skoro v polovině smíšených svateb byly nevěsty vdovy. V dalších letech už k takovým výkyvům nedocházelo. Je možné, že v tomto období stoupl počet vdov vlivem probíhajících napoleonských válek a epidemií tyfu, které v tomto období propukaly.

Ke smíšeným sňatkům docházelo ve větší míře v takovém případě, že si vdovec vzal svobodnou dívku. Počet vdovců mohl být vyšší kvůli skutečnosti, že velké množství žen umíralo během porodu nebo krátce po něm. Vdovec tedy potřeboval, aby se někdo staral o jeho domácnost, popřípadě i o děti. Vdovce asi nebyla při výběru manželky rozhodující vidina majetku (mohl pohlížet na větší fyzickou přitažlivost mladé svobodné dívky než starší vdovy). Naopak svobodná dívka mohla ve sňatku s vdovcem vidět možnost zlepšení své ekonomické situace.

V Bystrém jsme zjistili pouze 3 % případů, kdy by se vdovec rozhodl oženit s vdovou. Důvodů, proč se vdovci tak často neženili s vdovami, může být mnoho, například vysoký věk vdovy nebo děti, které měla vdova z předchozího manželství.

Tabulka 5. *Počet svobodných a ovdovělých podle pohlaví v obci Bystré v letech 1785 - 1849*

Období	Svobodný	Vdovec	Svobodná	Vdova
1785 - 1789	52	14	60	6
1790 - 1799	90	28	110	8
1800 - 1809	100	29	123	6
1810 - 1819	95	28	104	19
1820 - 1829	106	21	124	3
1830 - 1839	118	20	130	8
1840 - 1849	126	31	152	5
Celkem	687	171	803	55

Sňatků, kdy si svobodný muž vzal vdovu, nebylo také mnoho, necelá 4 %. Svobodný muž zajisté hleděl na věk vdovy, a tedy na to, zda je možné, aby ještě ze svazku vzešel potomek. Pro muže také nemusely být vdovy tak přitažlivé jako mladé svobodné dívky. Rozhodující vliv mohlo mít také sociální postavení a ekonomické možnosti vdovy. Sňatek se zajištěnou vdovou mohl například mladému nemajetnému muži připadat jako vhodná příležitost na zlepšení své ekonomické situace. Na druhou stranu, pokud byla vdova po smrti svého manžela ekonomicky zaopatřená a byla spokojena se svojí situací, nemusela vidět důvod vstupovat do dalšího svazku.

4.4 Sňatkový věk

Tato část práce ukáže, v kolika letech vstupovali svobodní snoubenci do manželství, v jakém věku uzavírali vdovci a vdovy své další sňatky, jaký byl nejčastější věk nevěst a ženichů, nebo věkové rozdíly mezi snoubenci. Zaměříme se na to, co mohlo ovlivnit věk snoubenců, při kterém do manželství vstupovali.

Sňatkový věk začal být v bysterských matrikách sporadicky zmiňován od roku 1784, trvale je zapisován od roku 1785, a proto budeme věk snoubenců sledovat pouze v období 1785 – 1849.

Věk, ve kterém se snoubenci rozhodli vstoupit do manželství, byl ovlivněn několika faktory. Jak bude ukázáno i na příkladu Bystrého, ženy vstupovaly do manželství dříve než muži. Dívky se vdávaly velmi mladé - čím dříve totiž uzavřely sňatek, tím se navyšovala také doba, kdy mohly na svět přivádět děti. Svou úlohu sehrál i sociální původ snoubenců. U mužů mohl být věk vstupu do manželství ovlivněn nutností zabezpečit svoji budoucí rodinu, bylo potřebné, aby budoucí manžel dosáhl určitých ekonomických prostředků. Ekonomická situace mohla tedy ovlivnit odklad sňatku. Synové hospodářů například čekali na dobu převzetí statku, doba čekání mohla být ovlivněna fyzickým a mentálním stavem jejich otců.⁴⁹

Věk snoubenců ovlivňoval také stát. Původně zřejmě dolní věková mez snoubenců zákonem stanovena nebyla, od roku 1811, kdy byl vydán občanský zákoník, došlo ke změně situace. Pokud se chtěla oženit či vdát osoba mladší 24 let, byl nutný souhlas jejích zákonných zástupců.⁵⁰ Tato skutečnost může mít také vliv na to, že i při našem výzkumu patřil v Bystrém věk 24 let mezi „nejoblíbenější“. Otázkou zůstává, zda nejčastěji uváděný věk 24 let, byl pravdivý. Mohlo se stát, že si snoubenci svůj věk záměrně zvýšili (nebo ho nemuseli znát úplně přesně), uvedli svůj věk jako 24 let a nebylo již třeba souhlasu zákonných zástupců.

Přísné omezení také měly různé kategorie obyvatelstva. Od roku 1800 například platilo, že státní úředníci se směli oženit až od chvíle, kdy dosáhli určitého služebního postavení a minimálního platu. Úředníci byli povinni ohlásit sňatek svému nadřízenému, faráři odmítali oddávat úředníky, kteří neměli od svých nadřízených povolení. Omezování sňatků platilo také pro učitele. Ti se směli oženit až poté, co se stali řídícími školy. Někteří se

⁴⁹ FIALOVÁ, Ludmila. Sňatečnost obyvatelstva v českých zemích v 19. století. In *Studie k sociálním dějinám 19. století 7/1*, 1997, s. 49.

⁵⁰ *Dějiny obyvatelstva*, s. 161.

toho během svého života vlastně ani nedočkali.⁵¹ Omezení přinášela také dlouhodobá vojenská služba.⁵²

Dále uveďme, v kolika letech uzavírali lidé v Bystrém manželství. Jak již bylo řečeno, nejoblíbenějším věkem na vdávání/ženění byl v Bystrém v letech 1785 - 1849 věk 24 let (celkem mužů 99 a žen 74). Ženy se vdávaly mnohem mladší než muži (nejmladší nevěstě bylo 16 let, nejmladšímu ženichovi 18). Až do věku 23 let výrazně převažuje počet žen nad počtem mužů. Přibližně do věku 35 let jsou počty mužů a žen poměrně vyrovnané, s vyšším věkem začíná postupně klesat i počet žen, které se rozhodly do manželství vstoupit. Tato situace je daná i tím, že s rostoucím věkem se snižoval i produktivní věk ženy. Je samozřejmé, že s rostoucím věkem se snižoval i počet mužů, ale ne tak výrazně. Například mužů starších 50 let vstoupilo do manželství 66, žen nad 50 let pouze 11. Důvody byly již naznačené v podkapitole o rodinném stavu snoubenců. Úplně nejstaršímu ženichovi bylo 80 let, nejstarší nevěstě 57 let (v obou případech šlo o jejich další sňatek).

Tabulka 6. *Průměrný sňatkový věk snoubenců v obci Bystré v letech 1785 – 1849 (k dokončenému věku připočteno 0,5)*

Období	První sňatek		Další sňatek		Celkem	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy	Muži	Ženy
1785 - 1789	26,3	28,0	47,2	36,0	30,9	28,8
1790 - 1799	26,6	24,4	41,8	39,1	30,2	25,4
1800 - 1809	26,2	24,9	48,1	37,3	31,1	25,4
1810 - 1819	27,0	24,1	46,6	35,5	31,4	25,9
1820 - 1829	26,3	25,5	38,7	36,0	28,4	25,7
1830 - 1839	28,4	25,7	48,0	33,5	31,3	26,2
1840 - 1849	28,2	26,1	43,5	41,2	31,3	26,6
Celkem	27	25,5	44,8	36,9	30,7	26,3

Průměrný věk mužů, kteří vstupovali do svého prvního manželství, byl 27 let. Zjištěné hodnoty se pohybovaly v průměru mezi 26 až 29 lety. U žen byl průměrný věk 25,5 let. Věk nevěst se pohyboval průměrně od 24 do 26 let, pouze v jednom případě dosáhl průměrný věk hodnoty 28,0. Bylo to v období let 1785 – 1790. Kvůli dříve neuváděnému věku je to tedy

⁵¹ Pro ženy-učitelky platilo ještě přísnější nařízení. Od té doby, co začaly vyučovat také ženy, platit pro ně celibát. Toto nařízení bylo zrušeno až roku 1919. Pokud se tedy chtěla žena-učitelka vdát, musela své povolání opustit.

⁵² KLABOUCH, J., *Manželství a rodina*, s. 187 – 189.

pouze poloviční období než u období následujících, tato skutečnost mohla průměrný věk zkreslit.

Průměrný věk mužů u dalších sňatků byl skoro 45 let. Zde sice hodnoty poněkud kolísají, ale můžeme to vysvětlit tím, že v některém období se ženíl 20letý vdovec, jindy bylo vdovci 80 let. Průměrný věk provdaných vdov byl 37 let. Jedná se ale pouze o průměr, věk vdov při uzavírání dalšího sňatků byl velice různý. V letech 1830 – 1839 se provdalo celkem 8 vdov (z nich bylo nejstarší 41 let, většina pak byla mladší 35 let). V letech 1840 – 1849 vstoupilo do manželství 5 vdov (pouze jedna byla mladší 35 let, nejstarší bylo 57 let).

Pokud jde o věkový průměr prvních i dalších sňatků dohromady, ženili se muži v Bystrém v průměru ve věku 31 let, ženy se vdávaly přibližně ve 26 letech.

4.5 Sňatkový věk u svobodných snoubenců

Podle Ludmily Fialové docházelo v českých zemích na přelomu 18. a 19. století u mužů k prvním sňatkům mezi 25 – 29 lety, u žen byl věk nižší, vdávaly se mezi 22 – 25 lety.⁵³ Ve 20. – 50. letech 19. století se průměrný věk ženichů i nevěst zvyšoval o 2 – 3 roky.⁵⁴ Pokud porovnáme údaje z českých zemí s údaji zjištěnými v Bystrém, uvidíme, že Bystré skoro odpovídalo průměru českých zemí.

Průměrný věk, ve kterém muži vstupovali v Bystrém poprvé do manželství, byl 27 let. Po celé období se muži ženili nejčastěji ve věku od 20 do 30 let. Celkem 516 z celkového počtu 632 svobodných ženichů. 260 ženichů se oženilo ve věku 20 – 24 let, 356 ve věku 25 - 29 let. Do manželství před 20. rokem vstoupili muži za celé období pouze devětkrát. Žádnému ženichovi ale nebylo při prvním vstupu do manželství více než 50 let.

Nejmłodším ženichem byl v Bystrém 18letý František – syn sedláka. Vzal si o sedm let starší Antonii, která byla dcera již zemřelého domkáře. Sňatek proběhl v únoru roku 1813.

Nejstaršímu ženichovi, který vstupoval do svého prvního manželství, bylo 48 let. Byl jím František, syn služebníka. V roce 1805 si vzal 40letou Františku, také svobodnou.

⁵³ FIALOVÁ, L., Sňatečnost obyvatelstva s. 49.

⁵⁴ *Dějiny obyvatelstva*, s. 162.

Tabulka 7. Věk mužů při prvním sňatku podle věkových skupin v obci Bystré v letech 1785 - 1849

Věk	Muži													
	1785 - 1789		1790 - 1799		1800 - 1809		1810 - 1819		1820 - 1829		1830 - 1839		1840 - 1849	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
15 - 19	0	0,0	1	1,1	1	1,0	1	1,1	2	1,9	2	1,7	2	1,6
20 - 24	23	44,3	32	35,6	52	52,0	32	33,6	44	41,5	44	37,3	33	26,2
25 - 29	20	38,5	39	43,3	30	30,0	39	41,1	37	34,9	46	39,0	43	34,1
30 - 34	6	11,5	9	10,0	6	6,0	15	15,7	17	16,0	17	14,4	34	27,0
35 - 39	2	3,8	7	7,8	8	8,0	7	7,4	6	5,7	6	5,1	9	7,1
40 - 44	1	1,9	2	2,2	2	2,0	1	1,1	0	0,0	2	1,7	4	3,2
45 - 49	0	0,0	0	0,0	1	1,0	0	0,0	0	0,0	1	0,8	1	0,8
50 - 54	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Celkem	52	100,0	90	100,0	100	100,0	95	100,0	106	100,0	118	100,0	126	100,0

Jak zde již bylo mnohokrát zmíněno, ženy vstupovaly do prvního sňatku dříve než muži. V Bystrém byl jejich průměrný věk asi 26 let, což trochu převyšuje celozemský průměr. Zatímco mužů vstoupilo do manželství ještě před 20. rokem pouze devět, dívek bylo 97.

Na rozdíl od mužů se dívky vdávaly nejčastěji mezi 20 – 24 lety. Ve věku 25 – 29 se vdávalo výrazně méně žen, od roku 1820 začal jejich počet stoupat (stejně se zvyšoval i věk snoubenců v českých zemích). Se stoupajícím věkem klesal také počet nevěst. Na rozdíl od mužů byly v Bystrém i nevěsty starší 50 let.⁵⁵

Úplně nejmladší nevěstou byla 16letá Františka – dcera Floriana, který byl purkrabí na bysterském panství. Vzala si o 7 let staršího svobodného Severína, což byl syn měšťana.

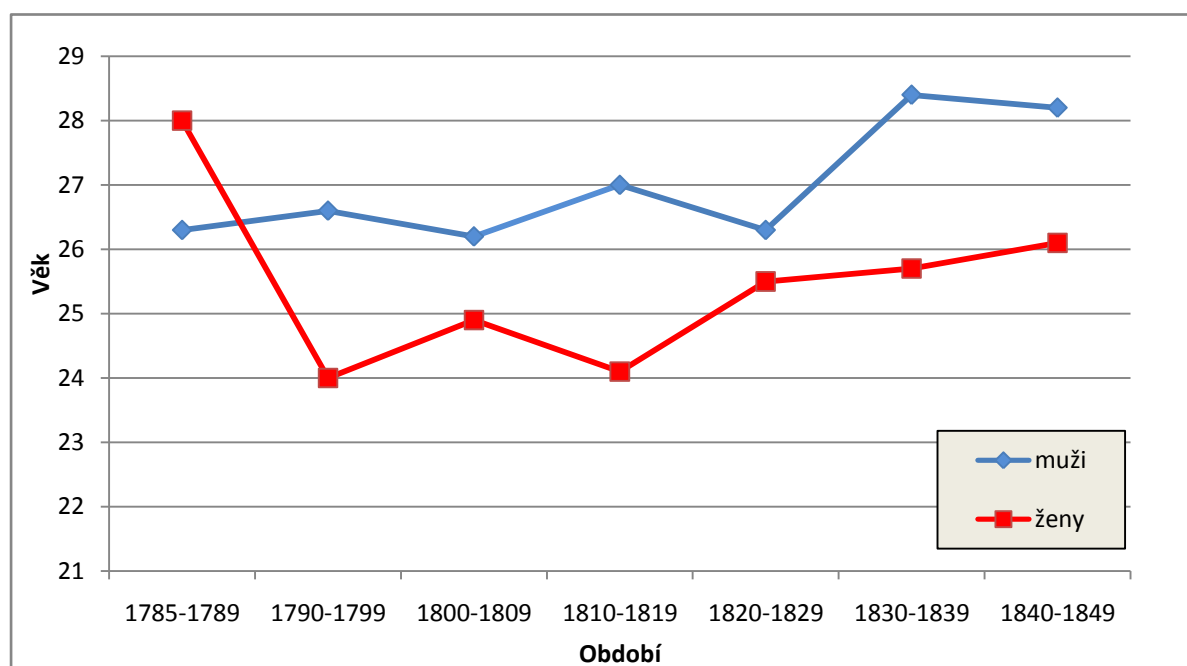
Nejstarší nevěstou byla 52letá Zuzana, která si vzala o 12 let staršího vdovce Bartoloměje (o jejich sociálním původu není v matrice zmínka).

⁵⁵ Nevěstám, které do svého prvního manželství vstoupily až po 50. roce svého života, bylo 50, 51 a 52 let.

Tabulka 8. Věk žen při prvním sňatku podle věkových skupin v obci Bystré
v letech 1785 – 1849

Věk	Ženy													
	1785 - 1789		1790 - 1799		1800 - 1809		1810 - 1819		1820 - 1829		1830 - 1839		1840 - 1849	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
15 - 19	4	6,7	14	12,7	17	13,8	18	17,3	13	10,5	21	16,2	10	6,6
20 - 24	29	48,3	54	49,1	57	46,3	44	42,3	43	34,7	52	40,0	58	38,2
25 - 29	20	33,3	30	27,3	28	22,8	29	27,9	43	34,7	32	24,6	46	30,2
30 - 34	2	3,3	7	6,4	11	8,9	7	6,7	17	13,6	9	6,9	28	18,4
35 - 39	3	5,0	2	1,8	5	4,1	5	4,8	8	6,5	6	4,6	6	3,9
40 - 44	1	1,7	0	0,0	4	3,3	1	1,0	0	0,0	7	5,4	3	2,0
45 - 49	1	1,7	1	0,9	1	0,8	0	0,0	0	0,0	2	1,5	1	0,7
50 - 54	0	0,0	2	1,8	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,8	0	0,0
Celkem	60	100,0	110	100,0	123	100,0	104	100,0	124	100,0	130	100,0	152	100,0

Graf 3. Vývoj průměrného sňatkového věku při vstupu do 1. manželství v obci Bystré
v letech 1785 - 1849

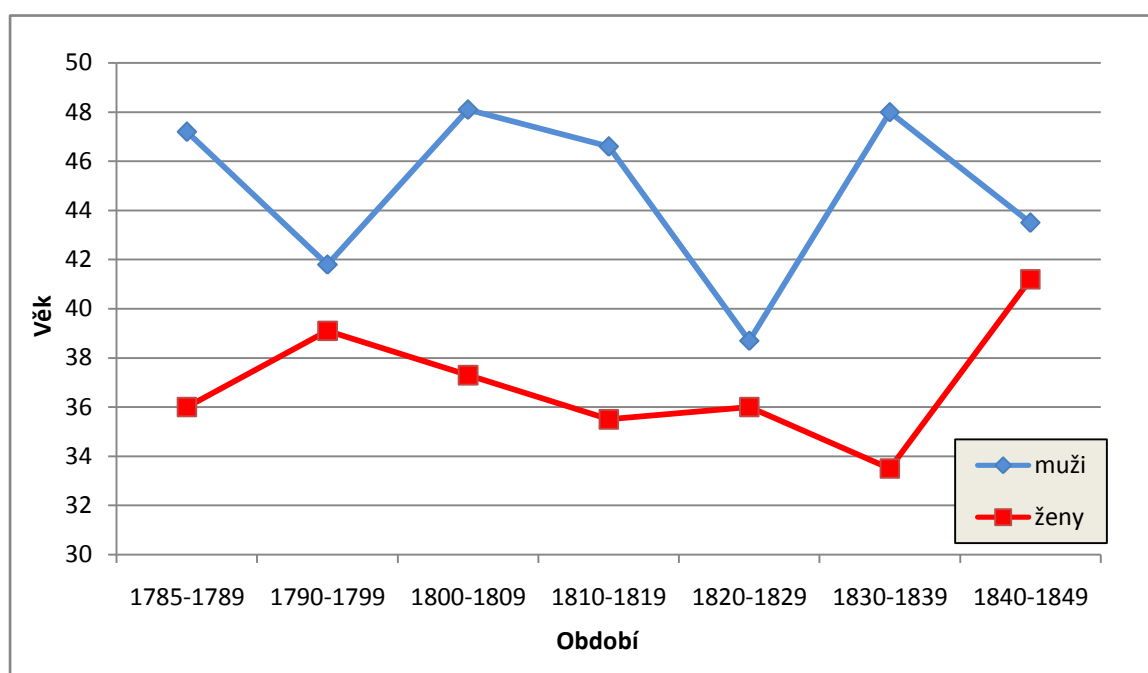
4.6 Sňatkový věk u paligamních sňatků

V Bystrém proběhlo v letech 1785 – 1849 celkem 858 svateb, z toho 226 paligamních sňatků, tedy asi 26 % (147krát proběhl sňatek vdovce se svobodnou, 31krát svatba vdovy se svobodným a 24krát si vzal vdovec vdovu). Průměrný věk vdovců při vstupu do jejich dalšího manželství byl 45 let, u vdov 37 let.

Vdovci vstupovali do manželství nejčastěji ve věku 40 – 44 let, nejméně potom mezi 20 – 24 roky. Celkem 23krát se oženil vdovec, který byl starší 60 let. Za celé období se počet vdovců prakticky neměnil, každých deset let vstoupilo do manželství přibližně 30 vdovců, pouze v letech 1830 – 1839 se oženilo jen 20 vdovců (v dalším období jejich počet opět stoupl na 31).

Jak již bylo vysvětleno v kapitole o rodinném stavu snoubenců, ženy vstupovaly do druhého manželství mnohem méně než muži. V Bystrém se za dobu 1785 – 1849 rozhodlo do svého dalšího manželství vstoupit celkem 171 vdovců, vdov bylo mnohem méně – pouze 55. Svůj další sňatek uzavíraly vdovy nejčastěji ve věku kolem 35 let, tedy se dá říci ještě v době, kdy bylo možné, že z jejich dalšího sňatku vzejde potomek. Vdov, které se ještě rozhodly vstoupit do svého dalšího manželství a bylo jim více než 50 let, bylo pouze 7. Počet vdov v jednotlivých desetiletích byl velice různý, ale pouze jedenkrát překročil číslo 10. V letech 1810 – 1819 se provdalo celkem 19 vdov. V této době totiž probíhaly napoleonské války, které byly doprovázené mnoha epidemiemi, např. tyfem.

Graf 4. Vývoj průměrného sňatkového věku při vstupu do dalšího manželství v obci Bystré v letech 1785 - 1849

Graf číslo 4⁵⁶ může zarazit dvěma velkými výkyvy. První výkyv je viditelný u mužů v letech 1820 – 1829, zde se věk vdovců prudce snížil. V tomto období totiž nebyl žádný vdovec starší 55 let - sedm vdovců nedosáhlo ještě věku 35 let.

Další změna je vidět u žen - od roku 1840 došlo k velkému nárůstu průměrného věku vdov. V předcházejícím desetiletí se provdalo celkem 8 vdov, z nich nejstarší bylo 41 let, naopak v letech 1840 – 1849 se provdalo pět vdov a tři z nich byly starší 40 let (41, 48 a 57 let).

I tento graf ukázal velké věkové rozdíly mezi vdovci/vdovami, kteří se rozhodli vstoupit do dalšího manželství. Nejmladším vdovcem, který vstoupil do svého dalšího manželství, byl 20letý chalupník Václav, který si v roce 1798 vzal o dva roky mladší svobodnou Terezii. Nejstaršímu vdovci bylo při jeho dalším sňatku 80 let. 80letý podruh Matyáš se oženil v roce 1833, kdy si vzal o 40 let mladší Annu – dceru domkáře.

Nejmladší opět provdanou vdovou byla 22letá Alžběta, ta si v roce 1813 vzala domkáře Jana. Nejstarší vdově, která se rozhodla vstoupit do dalšího manželství, bylo 57 let – Anna (vdova po domkáři) se v roce 1849 provdala za o rok staršího vdovce Václava – výminkáře.

Tabulka 9. *Věk mužů a žen při dalším sňatku podle věkových skupin v obci Bystré v letech 1785 - 1849*

Věk	Muži		Ženy		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%
15 - 19	0	0,0	0	0,0	0	0,0
20 - 24	3	1,8	4	7,3	7	3,1
25 - 29	15	8,8	7	12,7	22	9,7
30 - 34	16	9,4	11	20,0	27	11,9
35 - 39	19	11,1	15	27,3	34	15,1
40 - 44	33	19,3	9	16,4	42	18,6
45 - 49	19	11,1	2	3,6	21	9,3
50 - 54	23	13,4	5	9,1	28	12,4
55 - 59	20	11,7	2	3,6	22	9,7
60 +	23	13,4	0	0,0	23	10,2
Celkem	171	100,0	55	100,0	226	100,0

⁵⁶ Je nutné opět připomenout možnost zkresleného počátku grafu, kvůli zapisování věku snoubenců až od roku 1785.

**Tabulka 10. Věkové rozdíly mezi snoubenci v obci Bystré
v letech 1785 - 1849**

Věkový rozdíl	Období															
	1785 - 1789		1790 - 1799		1800 - 1809		1810 - 1819		1820 - 1829		1830 - 1839		1840 - 1849		Celkem	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Ženy starší	14	21,1	21	17,8	19	14,7	18	14,6	33	26,0	33	23,9	27	17,2	165	19,2
19 +	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
15 - 19	0	0,0	1	0,8	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,7	2	1,3	4	0,5
10 - 14	1	1,5	1	0,8	3	2,3	1	0,8	3	2,4	3	2,2	0	0,0	12	1,4
5 - 9	2	3,0	7	6,0	3	2,3	6	4,9	6	4,7	10	7,2	8	5,1	42	4,8
1 - 4	11	16,6	12	10,2	13	10,1	11	8,9	24	18,9	19	13,8	17	10,8	107	12,5
Stejný věk	3	4,5	11	9,3	12	9,3	4	3,3	7	5,5	18	13,0	4	2,5	59	6,9
1 - 4	28	42,5	31	26,3	49	38,1	44	35,7	48	37,8	38	27,6	67	42,8	305	35,5
5 - 9	6	13,6	25	21,2	19	14,6	21	17,1	18	14,1	31	22,5	22	14,0	142	16,6
10 - 14	9	9,1	15	12,7	10	7,8	20	16,3	17	13,4	6	4,3	23	14,6	100	11,7
15 - 19	5	7,7	7	6,0	5	3,9	7	5,7	2	1,6	5	3,6	5	3,2	36	4,2
19 +	1	1,5	8	6,7	15	11,6	9	7,3	2	1,6	7	5,1	9	5,7	51	5,9
Muži starší	49	74,4	86	72,9	98	76,0	101	82,1	87	68,5	87	63,1	126	80,3	634	73,9
Celkem	66	100,0	118	100,0	129	100,0	123	100,0	127	100,0	138	100,0	157	100,0	858	100,0

4.7 Sociální postavení snoubenců

Prostudování sociálního původu snoubenců nám může podhalit několik skutečností: čím se živilo obyvatelstvo žijící v Bystrém nebo jaká byla sňatková strategie při výběru partnera.

Po zjištění sociálního postavení snoubenců bylo pro tuto práci vybráno období 1830 – 1849. Zapisování sociálního původu nebylo totiž v matrikách oddaných vždy samozřejmostí, proto byla vybrána závěrečná část období, které tato práce sleduje. V tomto období se již trvale vyskytuje zápis o sociálním původu snoubenců. V letech 1830 – 1849 proběhlo

v Bystrém celkem 295 svateb, tedy necelá čtvrtina z celkového počtu 1183 svateb, které se v Bystrém za sledované období 1750 – 1849 odehrály.

Po zjištění sociálního původu snoubenců se ukázalo velice pestré sociální rozdělení snoubenců. V případě svobodné nevěsty jsme vycházeli z postavení jejího otce (u vdov z postavení manžela), u svobodných ženichů také z postavení otce, jelikož u ženicha nebyl v některých případech uveden zápis o jeho sociálním postavení, popř. o něm ještě nebylo rozhodnuto (u vdovců byla vždy zmínka o jejich sociálním postavení, proto se v případě vdovců použilo právě jejich postavení).

Velkým problémem bylo vhodné rozdělení snoubenců do jednotlivých kategorií. Jak již bylo řečeno, byla v Bystrém zjištěna velice pestrá škála sociálního původu snoubenců. Proto bylo použito podobné rozdělení jako u Alexandry Šikulové⁵⁷ nebo Věry Kalouskové,⁵⁸ které se při svém výzkumu setkaly s obdobným problémem.

Snoubenci byli rozděleni do těchto skupin:

První skupina nese název **rolník**. Jsou sem zařazeni rolníci, půllánici a statkáři. Další skupinou jsou **chalupníci**. Do této skupiny byli kromě chalupníků zařazeni i domkáři a baráčníci. Třetí skupinu označíme jako **podruh a čeledín**, do ní spadají podruzi, čeledíni a nádeníci. Další skupinou je skupina **řemeslník, tovaryš** (o jaké přesně řemeslníky a tovaryše se jedná, bude řečeno dále). Poslední dvě skupiny nesou název **ostatní a blíže neurčené**. Skupina **ostatní** je velice pestrá, obsahuje veškerou inteligenci (lékař, učitel, soudní úředník), dále byli do této skupiny zařazeni hostinští, šafáři, obchodníci. Součástí této skupiny jsou i takové profese, které je obtížné zařadit: hrobař, lesník, voják. Tato skupina je tedy sociálně velice pestrá a majetkově nevyrovnaná. Do kategorie **blíže neurčené** byli zahrnuti ti, u nichž byl zápis soused, výminkář, vdovec nebo obyvatel. Je potřebné zmínit, že zápis obyvatel byl v matrikách velice častý a především kvůli němu je kategorie blíže neurčených tolik obsáhlá.

⁵⁷ Alexandra Šikulová dělí snoubence do těchto 8 skupin: rolník, chalupník, podruh a čeledín, řemeslníci, tovaryši, dělníci, ostatní a blíže neurčené. ŠIKULOVÁ, Alexandra. *Demografický vývoj farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785 – 1914)*. Diplomová práce (ved. prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.). Univerzita Pardubice, 2009, s. 81 – 91.

⁵⁸ Věra Kalousková provedla rozdělení do 7 skupin: sedlák, chalupník, dělník v zemědělství, řemeslník, tovaryš, dělník mimo zemědělství, ostatní. KALOUSKOVÁ, Věra. *Demografický vývoj farnosti Lochenice v letech 1784 - 1900*. In *Historická demografie* 30, 2006, s. 87 - 88. ISBN 80-7330-100-8. ISSN 0323-0937.

Tabulka 11. Sociální postavení snoubenců v obci Bystré v letech 1830 - 1849

Sociální původ ženichů	Sociální původ nevěst						Celkem
	rolník	chalupník	podruh a čeledín	řemeslníci a tovaryši	ostatní	blíže neurčené	
rolník	8 (2,7%)	1 (0,3%)	-	1 (0,3%)	2 (0,7%)	5 (1,7%)	17 (5,7%)
chalupník	4 (1,4%)	63 (21,4%)	12 (4,1%)	6 (2%)	10 (3,4%)	27 (0,2%)	122 (41,5%)
podruh a čeledín	-	14 (4,7%)	4 (1,4%)	2 (0,7%)	3 (1%)	-	23 (7,8%)
řemeslníci a tovaryši	-	13 (4,4%)	-	5 (1,7%)	3 (1%)	6 (2%)	27 (9,1%)
ostatní	1 (0,3%)	16 (5,4%)	1 (0,3%)	4 (1,4%)	23 (7,8%)	9 (3,1%)	54 (18,3%)
blíže neurčené	5 (1,7%)	12 (4,1%)	1 (0,3%)	3 (1%)	8 (2,7%)	23 (7,8%)	52 (17,6%)
Celkem	18 (6,1%)	119 (40,3%)	18 (6,1%)	21 (7,1%)	49 (16,6%)	70 (23,8%)	295 (100%)

Z této tabulky jasně vyplývá, že převážná většina obyvatel se živila zemědělstvím, menší část řemeslnou výrobou (ševcovství, tkalcovství, bednářství, kolářství, kovářství, krejčovství, zámečnictví, zednictví, provaznictví, stolařství). Jak již bylo řečeno, skupina blíže neurčených je také poměrně obsáhlá, spadá do ní především velké množství výminkářů a také často zapisovaný údaj obyvatel.

Nejvíce ženichů, ale také nevěst, spadalo do skupiny chalupníků, domkář, baráčník. Tato skupina je nejpočetnější a je zde také vidět sňatková strategie – nejčastěji uzavírali sňatky mezi sebou. Vzájemné sňatky této skupiny tvořily více jak 20 % všech uzavřených sňatků v letech 1830 – 1849. Počet ženichů a nevěst spadající do této skupiny byl velice vyrovnaný. V obou případech tvořili přibližně 40 % ženichů/nevěst. Své protějšky si ale vybírali prakticky ze všech ostatních skupin. Muži z této skupiny si také docela často brali dívky ze skupiny blíže neurčené (jednalo se především o sňatky s dcerami výminkářů), méně časté byly například sňatky s dcerami řemeslníků, jednalo se pouze o 2 % sňatků. Dcery chalupníků si řemeslníky braly více, jejich sňatky tvořily téměř 4,5 % všech uzavřených manželství v letech 1830 – 1849.

Vzájemné sňatky řemeslníků a tovaryšů nebyly moc časté, konalo se jich pouze pět a vždy se jednalo o sňatky zástupců stejného druhu řemesla, kdy si například švec vzal dceru ševce. Časté vzájemné sňatky jsou také mezi skupinami ostatní a blíže neurčené, to je dané především rozsáhlostí a pestrostí této skupiny. Jako příklad si můžeme uvést sňatek učitele a dcery lékaře či sňatek soudního úředníka a dcery správce bysterského panství.

Nemůžeme vždy říct, že sňatek s někým výše postaveným mohl i pro danou osobu znamenat zlepšení sociálních podmínek. Alice Velková uvádí, jaké další aspekty hrály roli u budoucího sociálního postavení manželů. Pokud třeba děti pocházely ze selského gruntu, který byl zadlužen, měly jen malou šanci stát se také sedláky a často se propadly na pozice domkářů nebo podruhů. Selská dcera bez věna mohla považovat sňatek s dědicem domkářské usedlosti za poměrně výhodný. Pro jejího manžela se ekonomická situace moc nelišila od situace, kdy by si například vzal dceru domkáře, do jisté míry se ale mohla zlepšit ženichova sociální prestiž.⁵⁹

U sociálního postavení snoubenců je možné dále porovnávat postavení svobodných snoubenců, postavení vdov a vdovců, jakého sociálního původu byly svobodné ženy, které se provdaly za vdovce atd.

⁵⁹ VELKOVÁ, Alice. Výzkum sociální mobility na příkladu osob narozených v letech 1791 – 1800 na panství Štáhlavy. In *Historická demografie* 27, 2003, s. 194. ISBN 80-7330-037-0. ISSN 0323-0937.

5. Porodnost

Porodnost je dalším jevem, který bude tato práce sledovat. Porodnost je propojena jak se sňatečností, tak s úmrtností. Hlavním cílem manželství mělo být přivedení dítěte na svět. Tuto skutečnost velice ovlivňovalo, v jakém věku muž a žena uzavřeli svazek. V čím mladším věku vstoupili jedinci do manželství, tím se také prodlužovala doba, kdy byli schopni plodit potomky. Věk hrál větší roli u žen, s rostoucím věkem ženy se snižovalo její plodné období. Porodnost a úmrtnost společně ovlivňují, jakým tempem bude populace růst či klesat.

Cílem této kapitoly bude zjistit, kolik dětí se v Bystřem v letech 1750 – 1849 narodilo, do tohoto počtu budou zahrnuty živě i mrtvě narozené děti. Dále nás bude zajímat otázka sezónnosti porodů, problematika nemanželských dětí, vícečetné porody a mrtvorozenost. Část této kapitoly bude věnována křtu, udělování křestních jmen či výběru kmotrů.

Jak již bylo řečeno, přivedení dítěte na svět bylo hlavním cílem manželství, bezdětné manželství bylo považováno za nepožehnané, neplodnost byla chápána jako Boží trest. Zplození dítěte, doba těhotenství a okolnosti porodu byly spojeny s řadou rituálů a pověr, které se často regionálně lišily. Například se říkalo, že žena, která zapomene potřít koláč žloutkem ještě předtím, než ho dá do pece, bude mít do roka dítě.⁶⁰ Dlouho nebylo jasné, jaká je skutečná podstata početí či jak dlouho vlastně těhotenství trvá. Existovala ale řada návodů na to, jak zplodit chlapce nebo naopak dívku. Věřilo se, že pohlaví dítěte lze ovlivnit stravou budoucí matky nebo dobou, kdy došlo k oplodnění. Také se tradovalo, že pokud probíhá těhotenství ženy bez větších obtíží, narodí se jí chlapec. Budoucí matka byla odpovědná za zdraví svého dítěte, lidové pověry přicházely i s řadou činností, které žena nesměla nebo naopak měla během těhotenství vykonávat. Těhotná žena neměla chodit na pohřby, dívat se na mrtvé, překračovat hroby nebo se dívat do plamenů. Těhotným se doporučovalo chodit po proudu řeky, pokud chtěly, aby jejich potomek měl dlouhé vlasy. Pokud se rodička chtěla vyhnout silným porodním bolestem, měla zametat listí.⁶¹

Samotný porod probíhal výhradně v domácím prostředí a většinou za pomoci porodní báby, lékař se volal jen ve výjimečných případech. Vzdělání porodní báby bylo dlouhodobým problémem, do kterého zasahoval také stát. Ten se snažil porodní báby vzdělávat v oblasti porodů, prosazovat přezkušování jejich znalostí či pro ně vydávat vhodné příručky. Velice dlouho trvalo, než se u porodu podařilo prosadit vzdělaného muže – porodníka. Stejně problematický byl pohled na veřejnou porodnici. Na rození dítěte v porodnici se dlouho

⁶⁰ NAVRÁTILOVÁ, A., *Narození a smrt*, s. 24 – 25.

⁶¹ LENDEROVÁ, M. – RÝDL, K., *Radostné dětství*, s. 32 – 35.

hledělo jako na něco nepatřičného, jelikož do porodnice chodily rodit především nepočestné ženy.⁶²

Porodní báby se spoléhaly na Boží pomoc. Pouze na Bohu záležel průběh porodu a to, zda žena porodí zdravé, nemocné či mrtvé dítě. Porodní bolesti byly vnímány jako trest za dědičný hřích.⁶³ Tradovalo se mnoho pověr, které měly rodičkám během porodu pomoci a ulevit od porodních bolestí: rozvazování uzlů a tkanic, rozplétání vlasů, otevírání oken a dveří.⁶⁴ Porod byl pro ženu velice náročný, namáhavý porod často končil smrtí matky, velice problematické byly vícečetné porody. Porodním bábám se doporučovalo, aby v případě vícečetného porodu ihned povolaly lékaře.⁶⁵

Lidé věřili, že vzhled miminka po porodu dokáže vypovědět mnohé o jeho budoucím životě, i tyto pověry se regionálně lišily. Říkalo se, že pokud se dítě narodí již se zoubky, bude mít zázračné schopnosti, bude vidět do budoucna a vědět o pokladech. Někde ale naopak panovalo přesvědčení, že takové dítě bude zlé nebo brzy zemře. Pakliže mělo miminko velkou hlavičku, předvíдалo se, že bude chytré a šťastné, pokud mělo na ruku dlouhé prsty, mělo krást. Zaťaté pěstičky dítěte předpovídaly, že bude lakomé, otevřené naopak značily jeho štedrost. Životní osudy dětí měly být také ovlivněny dobou, kdy přišly na svět. Miminko narozené v pondělí mělo v krátké době zemřít, úterý předpovídalo náchylnost ke krádežím. Pokud se někdo narodil na Hromnice, věřilo se, že do něj udeří hrom, narození na Štědrý den předznamenávalo zdravotní problémy. Povahu dítěte určovala i doba narození: nejšťastnější měly být děti narozené ráno, děti narozené po půlnoci údajně nepřinášely na svět nic dobrého.⁶⁶

Po porodu se měla porodní bába postarat o narozené miminko a matku, tu chodila bába kontrolovat i během následujících několika dní. Po dobu šestinedělí byla matka se svým dítětem oddělena od ostatních, postel matky byla umístěna v rohu místnosti a byla oddělena plachtou neboli koutnicí. K této izolaci matky a dítěte docházelo, jelikož se říkalo, že matka a dítě jsou po dobu šestinedělí ohrožovány zlými silami. Vyhrazením tohoto soukromého prostoru získala matka se svým dítětem také potřebný klid. Po uplynutí šestinedělí přestala být žena brána za nečistou, zlé síly nad ní údajně ztratily moc a matka už neohrožovala ani sebe ani své okolí.⁶⁷ Po šestinedělí následoval tzv. úvod. Žena směla jít poprvé do kostela,

⁶² Více o této problematice: TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvicenské Evropě*. Praha, 2011. ISBN 80-2570-223-5.

⁶³ LENDEROVÁ, M. – RÝDL, K., *Radostné dětství*, s. 32 – 35.

⁶⁴ NAVRÁTILOVÁ, A., *Narození a smrt*, s. 45.

⁶⁵ LENDEROVÁ, M. – RÝDL, K., *Radostné dětství*, s. 48 - 51.

⁶⁶ NAVRÁTILOVÁ, A., *Narození a smrt*, s. 55 – 59.

⁶⁷ LENDEROVÁ, M. – RÝDL, K., *Radostné dětství*, s. 45 – 46.

často byla doprovázena porodní bábou a dalšími ženami. Poté následovala hostina, která bývala zpravidla bohatší než při křtinách. Slavilo se, že žena porod a šestinedělí ve zdraví přežila.⁶⁸

5.1 Počet narozených dětí

V Bystrém se během let 1750 – 1849 narodilo celkem 5279 dětí. Z nich 70 bylo mrtvě narozených, mrtvě narozené děti byly zaznamenány jak v matrikách narozených, tak v matrikách zemřelých. Do tohoto celkového počtu narozených dětí nebylo započítáno 11 nekatolických dětí. Jednalo se o 9 židů a 2 protestanty.⁶⁹

Ve sledované době se v Bystrém narodilo více chlapců než dívek, převaha chlapců ale nebyla nijak velká. Konkrétně se narodilo 50,4 % chlapců a 49,6 % dívek.⁷⁰ Dále nastalo v Bystrém 48 případů, kdy proběhly vícečetné porody. Celkem 47krát se narodila dvojčata a v jednom případě trojčata, jednalo se o jednoho chlapce a dvě dívky.

Tabulka 12. *Hrubá míra porodnosti v obci Bystré v první polovině 19. století (v ‰)*

Rok	Počet obyvatel	Počet narozených (pětiletý průměr)	Hrubá míra porodnosti obce Bystré	Hrubá míra porodnosti v českých zemích
1818	1618	59,8	40,0	43,5
1837	1926	59,4	30,8	39,8
1843	2067	63,0	30,5	39,7
1850	2094	64,8	30,9	40,8

Pramen

a) Pro obec Bystré byly údaje získané z následujících zdrojů: rok 1818 (SOka Svitavy, Farní úřad Bystré, kn. č. 13.); rok 1837 (SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt. 5. Band – Chrudimer Kreis.* Prag, 1837, s. 207.); rok 1843 (PALACKÝ, František. *Popis království českého.* Praha, 1848, s. 179.); rok 1850 (*Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1849 – 1970.* Díl 1. Praha, 1978, s. 644.)

b) České země: KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1794 – 1914.* Praha, 1965, s. 336. Autorka zde uvádí údaje v pětiletých průměrech, které se přesně neshodují s jednotlivými roky. Proto byl u roku 1818 použitý interval 1815 – 1819, u roku 1833 interval 1830 – 1834 atd.

Hrubá míra porodnosti vyjadřuje, kolik dětí se narodilo na 1000 obyvatel středního stavu. Pro období, které sleduje tato práce, lze zjistit pouze 4 hodnoty. Pokud porovnáme tyto

⁶⁸ NAVRÁTILOVÁ, A., *Narození a smrt*, s. 130 – 136.

⁶⁹ Židé – 1820, 1822, 1823, 1825, 1827, 1829, 1831, 1838 a 1849. Protestanti – 1816 a 1818.

⁷⁰ Tento poměr byl zjištěn pouze z počtu 5263, jelikož u 16 mrtvě narozených dětí v letech 1750 – 1784 nebylo poznamenáno, zda se jednalo o chlapce či dívku.

údaje s údaji hrubé míry porodnosti v českých zemích, zjistíme, že skoro ve všech případech Bystré oproti českým zemím poměrně zaostává. Pouze v roce 1818 se hodnoty zjištěné v Bystrém s údaji v českých zemích přibližují, v Bystrém připadalo 40 narozených na 1000 obyvatel a v českých zemích 44 narozených na 1000 obyvatel. V ostatních případech jsou hodnoty v českých zemích výrazně vyšší, skoro o 10 narozených na 1000 obyvatel.

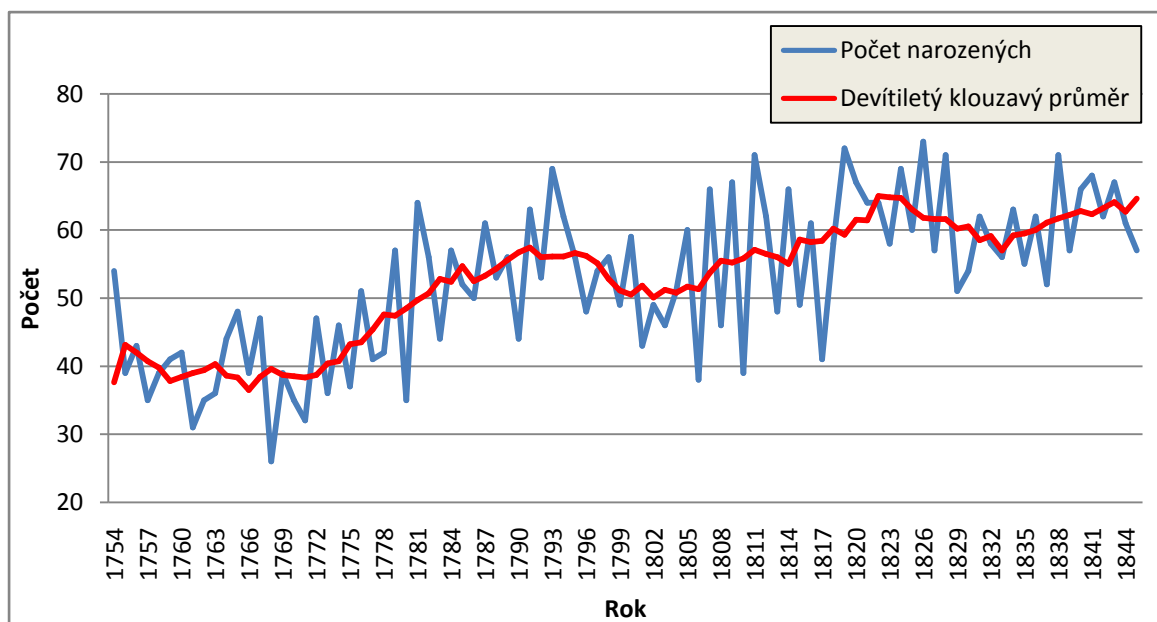
Tabulka 13. Počet narozených dětí dle pohlaví v obci Bystré v letech 1750-1849

Období	Chlapci		Dívky		Celkem
	Počet	%	Počet	%	
1750 - 1769	388	48,7	409	51,3	797
1770 - 1789	451	47,6	497	52,4	948
1790 - 1809	569	52,7	510	47,3	1079
1810 - 1829	636	53,0	565	47,0	1201
1830 - 1849	610	49,3	628	50,7	1238
Celkem	2654	50,4	2609	49,6	5263

Pokud bychom se podívali na poměr narozených chlapců a narozených dívek, zjistíme, že jejich počty jsou velice vyrovnané. V Bystrém se během sledované doby narodilo 2654 (50,4 %) chlapců a 2609 dívek (49,6 %), tedy pouze o 45 dívek méně. Do tohoto rozdělení nemohlo být započítáno 16 mrtvě narozených dětí, které se narodily během let 1770 – 1785. U těchto dětí totiž nebylo zaznamenáno, zda se jednalo o chlapce či o dívku. 16 dětí tvoří pouze 0,3 % a celkový výsledek výrazně neovlivní.

Ačkoli se v souhrnu narodilo více chlapců, při bližším pohledu zjistíme, že nepřevažovali po celou sledovanou dobu. Během let 1750 – 1789 měly větší převahu dívky, v období 1790 – 1829 se zase naopak rodilo více chlapců. V následujících dvaceti letech získaly dívky opět převahu, i když velice mírnou.

Graf 5. *Vývoj počtu narozených dětí v obci Bystré v letech 1754 – 1845*
(počet a devítiletý klouzavý průměr)

Počet narozených dětí zaznamenal během sledovaného období veliký nárůst. Na počátku sledované doby se rodilo asi 35 dětí během jednoho roku, ke konci období je vidět, že počet narozených dětí výrazně vzrostl spolu s rostoucím počtem uzavřených manželství. Na konci sledované doby připadalo na jeden rok až 70 narozených dětí. Samozřejmě, že porodnost pouze nestoupala, občas zde docházelo k výkyvům, které mohly být způsobené epidemií, neúrodou, válkou. Pokles porodnosti je viditelný například po tzv. hladových letech na počátku 70. let 18. století nebo po roce 1809, kdy v Bystrém propukla epidemie břišního tyfu. Nižší porodnost na počátku 19. století mohla být tedy způsobena probíhajícími napoleonskými válkami nebo epidemiemi, které války doprovázely. Ve výsledku se rodilo během jednoho roku asi 55 dětí.

Jak již bylo řečeno, při sledování počtu narozených dětí je také zajímavé zmínit počet uzavřených manželství. Například v roce 1846 došlo v Bystrém k velkému nárůstu uzavřených manželství a v roce 1847 došlo také k viditelnému zvýšení narozených dětí: jestliže se v předchozích letech pohyboval počet narozených dětí přibližně kolem čísla 60, pak se v roce 1847 narodilo 79 dětí. Docházelo i k jiným situacím. U sňatečnosti jsme zjistili, že v Bystrém probíhalo přibližně 12 svateb během jednoho roku. V roce 1763 ale došlo pouze ke třem sňatkům a dalo by se tedy čekat, že v dalších letech klesne také porodnost. Naopak, oproti předchozím rokům došlo v letech 1764 a 1765 k nárůstu porodnosti, počet narozených dětí byl skoro 50. Stát se tak mohlo i kvůli tomu, že během let 1760 – 1762 byla vyšší sňatečnost. Vyloučit nemůžeme ani to, že na pokles sňatků v roce 1763 mohla mít vliv

probíhající sedmiletá válka či nějaká epidemie. Matriky zemřelých bohužel pro tuto dobu příčiny úmrtí neuvádějí.

5.2 Křest

Křest byl považován za nejdůležitější svátost, při křtu se člověku odpouštěl dědičný hřích a udělovala se mu milost. Teprve pokřtěné dítě bývalo považováno za člena křesťanského společenstva, stávalo se synem či dcerou Krista.⁷¹ Jednotná podoba průběhu křtu byla schválena během jednání tridentského koncilu (1545 – 1563), na našem území se v praxi prosadila až v druhé polovině 17. století, v období rekatolizace. Od té doby bylo nemyslitelné, aby se křestní obřad uskutečnil někde jinde než v římskokatolickém kostele.⁷²

Jak bude ukázáno i na příkladu Bystrého, úmrtnost dětí byla velmi vysoká, a proto se se křtem spěchalo. Pakliže by dítě zemřelo nepokřtěné, panovala obava, že jeho duše bude odsouzena k věčnému bloudění světem. Proto bylo možné, aby se v některých nouzových situacích nečekalo se křtem na faráře a mohla jej vykonat přímo porodní bába.⁷³ V ostatních případech probíhal křest v kostele za přítomnosti faráře, který dítě pokropil svěcenou vodou (ta se zpravidla přechovávala v tzv. křtitelnici).⁷⁴ Se křtem souvisely ještě dvě důležité události. Byl to výběr křestního jména a určení kmotrů.

Kmotr hrál v životě dítěte velice důležitou roli, očekávalo se od něj, že se v případě úmrtí rodičů bude schopen o nezletilé dítě postarat až do doby jeho dospělosti. Rodiče měli za úkol vybrat dítěti takového kmotra, který pro něj bude vzorem při dodržování křesťanské morálky. Církev také stanovila, kdo se nesměl stát kmotrem dítěte: nemohli to být rodiče dítěte, nevěřící, zločinci, duševně nemocní lidé nebo děti mladší 14 let. Rodiče při výběru vhodného kmotra mohli hledět nejen na jeho majetkovou situaci, často vybírali ve svém nejbližším okolí. Kmotrovstvím se tak mohly upevnit přátelské nebo příbuzenské svazky.⁷⁵ Zpravidla mívalo dítě dva kmotry, hlavní kmotr byl označován slovem „levans“, druhý kmotr jako „patrinus“ a další svědci křtu byli označováni „testis“.⁷⁶

Mezi kmotrem a dítětem se vytvářel zvláštní celoživotní vztah, přirovnávaný k příbuzenství. Případný sňatek kmotra a kmotřence byl zakázaný. Od kmotrů se čekalo, že dají dítěti při křtu dar či rodině materiálně pomohou v době šestinedělí. Kmotr měl za úkol

⁷¹ LENDEROVÁ, M. – RÝDL, K., *Radostné dětství*, s. 95 – 96.

⁷² GRULICH, J., „Slavnostní okamžiky“ – Svatební a křestní obřad, s. 52 – 53.

⁷³ NAVRÁTILOVÁ, A., *Narození a smrt*, s. 75.

⁷⁴ GRULICH, J., „Slavnostní okamžiky“ – Svatební a křestní obřad, s. 52.

⁷⁵ Tamtéž, s. 60 – 63.

⁷⁶ MELKESOVÁ, Miroslava. ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti. In *Historická demografie* 27, 2003, s. 71. ISBN 80-7330-037-0 . ISSN 0323-0937.

pomáhat s výchovou kmotřence, očekával se od něj dar v době narozenin, o Vánocích a Velikonocích. Po rodičích byl kmotr pro dítě nejdůležitějším člověkem a prokazovala se mu úcta. Bývalo také zvykem, že kmotři chodili svým kmotřencům na svatbě za svědky.⁷⁷

Požádání o kmotrovství bylo chápáno jako projev úcty, kmotři získávali větší prestiž a až na výjimečné případy nabídku neodmítali. Pokud by tak učinili, dopustili by se velkého společenského i náboženského prohřešku, přijetí kmotrovství znamenalo větší naději na spásu. Za kmotra mohl být vybrán jak muž, tak žena, ve většině případů chodila žena za hlavního kmotra dívce, chlapani naopak muž.⁷⁸

Strach z toho, aby dítě nezemřelo nepokřtěné, dokládá skutečnost, jak dlouho po porodu bylo dítě křtěné.

Tabulka 14. *Věk dětí při křtu v obci Bystré v letech 1820 – 1829 a 1840 - 1849 (ve dnech)*

Věk (dny)	1820 - 1829		1840 - 1849	
	počet	%	počet	%
0	386	61,6	310	48,2
1	228	36,3	304	47,3
2	12	1,9	26	4,0
3	1	0,2	1	0,2
4	0	0,0	2	0,3
Celkem	627	100,0	643	100,0

Z uvedené tabulky vyplývá, že se se křtem skutečně spěchalo. V letech 1820 – 1829 bylo více jak 60 % dětí pokřtěno ještě v den svého narození, přibližně 36 % dětí bylo pokřtěno následující den. Dva dny po narození byly pokřtěny asi 2 % dětí a třetí den pouze jedno dítě. Déle nebylo pokřtěno žádné dítě. Jistou změnu situace můžeme vidět v závěru sledovaného období. V letech 1840 – 1849 bylo v den narození a v následující den pokřtěno skoro stejné procento dětí. V den narození asi 48 % dětí, den po narození 47 % dětí. Po tyto dva dny bylo pokřtěno více jak 95 % dětí. Mírné zvýšení nastalo u dětí pokřtěných dva dny po narození (přibližně 4 %). Déle jak tři dny po porodu bylo pokřtěno pouze minimum dětí. Stejně jako v letech 1820 – 1829 bylo tři dny po narození pokřtěno v Bystrém pouze jedno dítě. Jistý rozdíl v obou sledovaných desetiletích nastal: v letech 1820 – 1829 bylo jedno dítě pokřtěno nejdéle tři dny po narození a v letech 1840 – 1849 byly dvě děti pokřtěné čtyři dny

⁷⁷ NAVRÁTILOVÁ, A., *Narození a smrt*, s. 92 - 93.

⁷⁸ MELKESOVÁ, M., ADHIBERI SOLENT, s. 73 – 75.

po narození. Z těchto zjištěných údajů je velice patrné, že se se křtem dítěte skutečně spěchalo.

Součástí křtu bylo i stanovení jména dítěte. Výběr jména byl velice důležitý, rodiče věřili, že jméno dokáže ovlivnit životní osud jejich potomka. Existovalo mnoho možností, jaké jméno dítěti vybrat. Při křtu mohlo dítě dostat jméno po rodičích, prarodičích, kmotrech či po jiném např. významném členu rodiny. Dítě se také mohlo jmenovat podle panovníka nebo světce. Docházelo třeba k volbě jména světce, jehož svátek připadal na den, kdy se dítě narodilo nebo brzy poté. Obecně se ale nedoporučovalo dávat jména, která předcházela dnu, kdy se dítě narodilo. Takové jméno prý přinášelo jeho držiteli smůlu. V některých oblastech se tradovalo, že dítě, které se bude jmenovat stejně jako zemřelý člen rodiny, také brzy zemře. Jinde se naopak věřilo, že takové jméno přinese dítěti v životě štěstí.⁷⁹ Bylo tedy mnoho možností, jaké jméno dítěti zvolit, v praxi často docházelo k tomu, že při křtu dostalo dítě i více jmen. Nejdůležitější roli zpravidla hrálo jméno první, kterým bylo dítě oslovováno.

V Bystrém bylo během let 1800 – 1814 pokřtěno celkem 801 dětí, z toho 428 chlapců a 373 dívek. Na tomto příkladu si můžeme ukázat, jaká jména zde patřila k nejoblíbenějším, jaká se vyskytovala pouze výjimečně nebo kolik jmen děti při křtu dostávaly.

Tabulka 15. *Počet jmen u pokřtěných dětí v obci Bystré v letech 1800 - 1814*

Počet křestních jmen	Chlapci		Dívky	
	Počet	%	Počet	%
1	362	84,6	335	89,8
2	59	13,8	33	8,8
3	4	0,9	5	1,4
4	3	0,7	0	0,0
Celkem	428	100,0	373	100,0

Při křtu v Bystrém dostávali nejčastěji děvčata i chlapci pouze jedno jméno, u chlapců se tak stalo skoro v 85 % a u dívek v 90 % případů. Udělování více jak dvou křestních jmen zde bylo poměrně vzácné. Pouze 9 dětí (4 chlapci a 5 dívek) získalo při křtu 3 jména. Žádná z dívek neměla čtyři jména, u chlapců se tak stalo třikrát, v jednom případě se jednalo o

⁷⁹ NAVRÁTILOVÁ, A., *Narození a smrt*, s. 78 – 80.

dvojčata. V roce 1804 pojmenovali rodiče své dva syny (dvojčata) Josef Fridrich František Alois a Gabriel Andreas Jiří Fridrich.

Tabulka 16. *Deset nejčastěji užívaných jmen dětí obci Bystré v letech 1800 - 1814*

Chlapci		Dívky	
Jméno	%	Jméno	%
František	19,3	Klára	13,6
Jan	18,2	Anna	13,3
Josef	16,8	Terezie	11,4
Václav	11,0	Františka	8,8
Antonín	9,7	Anežka	7,4
Karel	4,7	Josefa	7,2
Ignác	2,5	Rozálie	4,5
Matěj	1,4	Alžběta	4,3
Vincenc	1,2	Mariana	3,7
Ondřej	0,9	Veronika	3,2

U chlapců byla po celých 15 let, která byla zkoumána, nejoblíbenější tři jména: František, Jan a Josef. Ve větší míře se vyskytovala ještě jména Antonín a Karel. Ostatní jména se objevovala jen ojediněle. Dívky dostávaly nejčastěji jména Klára, Anna a Terezie. Na rozdíl od chlapců byla u dívek mnohem větší pestrost užívaných jmen. Již zmíněná dívčí jména patřila sice k nejčastějším, hodně byla také dávána jména Františka, Anežka nebo Josefa.

Při pohledu na nejvíce užívaná dívčí i chlapecká jména zjistíme, že většinou se jedná o jména světců. Je možné, že se často vzájemně prolínala úcta ke světcům, úcta ke kmotrům, tradice v rodině, obliba v kraji a dobová móda. V Bystrém bylo také zjištěno několik poměrně netypických jmen: Severín, Marcelín, Celestín, Waldburga, Cornelia nebo Thekla. Tato jména byla dětem ale skutečně dávána pouze výjimečně.

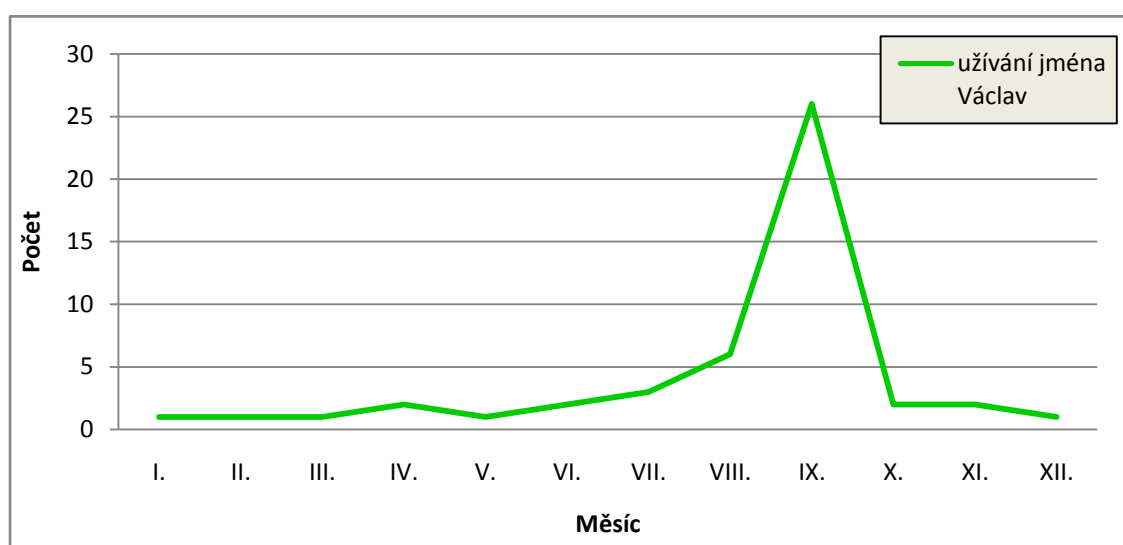
Problematikou křestních jmen se zabývala například Marie Heřmánková, která zkoumala demografický vývoj únětické farnosti v 18. století. Vývoj únětické farnosti, ležící nedaleko Prahy, zkoumala během let 1666 - 1770. Ačkoli zkoumala dřívější období, než jakým se zabývá tato práce, je zajímavé výsledky porovnat. Autorka zjistila, že v únětické farnosti byla nejoblíbenější mužská jména Jan a Václav, jako další nejčastěji užívaná zjistila jména František, Josef, Martin nebo Jakub. Uvádí také, že v závěru období dominovala jména

Jan, Václav, František a Josef a v podstatě ke stejnému závěru jsme došli i my, v Bystrém patřila tato 4 jména světců k nejoblíbenějším. Naopak Marie Heřmánková mezi nejčastějšími jmény neuvádí vůbec jméno Antonín, které v Bystrém dostávalo skoro 10 % chlapců. V únětické farnosti bylo takto pojmenováno pouze 1 % narozených chlapců. Dále se autorka zabývá ženskými jmény, nejoblíbenější byla Anna, Kateřina, Marie, Magdalena a Ludmila. Ke shodě s Bystrým došlo pouze u jména Anna, ostatní zmíněná jména patřila v Bystrém k těm méně užívaným. Jméno Kateřina a Marie dostalo v Bystrém asi 2 % dívek, jméno Magdalena získalo narozené děvče v Bystrém během let 1800 – 1814 pouze jedenkrát a jméno Ludmila jsme nezjistili ani jednou. Porovnání Bystrého s únětickou farností nám mohlo ukázat nejen dobovou, ale i regionální oblibu chlapeckých a dívčích jmen.⁸⁰

Jak zde již bylo uvedeno, dítě dostávalo jméno po rodičích, prarodičích kmotrech či po světcích. Přihlížet se mohlo i kde dni, kdy se dítě narodilo. Často se věřilo, že si miminko přineslo jméno s sebou na svět, a dostalo tedy jméno podle toho, jaký svátek na daný den připadal (nebo jméno, které brzy následovalo).

Je pravdou, že jistá jména byla oblíbená po celý rok, u některých byla velice patrná doba jejich užívání. I v Bystrém můžeme sledovat, že v určitých měsících se u dětí objevují jména, jejichž svátek na daný měsíc připadal a během ostatních měsíců se zase skoro neobjevují. V lednu stoupala obliba jména Kašpar, v dubnu Vojtěcha, v září Václava, v listopadu Ondřeje a v prosinci Štěpána či Silvestra. A právě například u jména Václav byla během září obliba viditelná na první pohled.

Graf 6. Sezónnost jména Václav při křtu v obci Bystré v letech 1800 - 1814

⁸⁰ HEŘMÁNKOVÁ, Marie. Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století. In *Historická demografie* 24, 2000, s. 94 – 97. ISBN 80-8595-087-1. ISSN 0323-0937.

Během let 1800 – 1814 dostalo v Bystrém celkem 48 chlapců jméno Václav. V 55 % dostali toto jméno chlapci narození v září a ve 13 % narození v srpnu. V srpnu se vždy jednalo spíše o konec měsíce a asi se počítalo s tím, že svátek oblíbeného světce připadá již na následující měsíc. V ostatních měsících byl takto chlapec pojmenován pouze jednou či dvakrát.

5.3 Průměrný počet dětí připadající na 1 sňatek

Jak jsme již zmínili na začátku této kapitoly, na porodnost měla velký vliv sňatečnost. Je zajímavé porovnat počet narozených dětí s počtem uzavřených manželství a zjistit, kolik dětí připadalo přibližně na jednu rodinu.

Na jedno manželství připadalo v Bystrém přibližně 4 – 5 dětí. Nejvyšší hodnoty bylo dosaženo na počátku období, v letech 1750 – 1759 připadalo na jedno manželství skoro 6 dětí. Naopak nejméně v letech 1770 – 1779, kdy poměr narozených dětí a uzavřených manželství dosáhl hodnoty nižší než čtyři. Poté docházelo opět k drobnému navýšení, na konci popisovaného období nastalo opět snížení.

Tabulka 17. *Počet narozených dětí a počet dětí na 1 uzavřený sňatek v obci Bystré letech 1750 - 1849*

Období	Počet narozených dětí	Počet sňatků	Počet dětí na 1 sňatek
1750 - 1759	422	75	5,6
1760 - 1769	387	82	4,7
1770 - 1779	424	109	3,9
1780 - 1789	528	125	4,2
1790 - 1799	554	118	4,7
1800 - 1809	525	129	4,1
1810 - 1819	567	123	4,6
1820 - 1829	634	127	5,0
1830 - 1839	590	138	4,3
1840 - 1849	648	157	4,1
Celkem	5279	1183	4,5

Vliv na počet narozených dětí na jedno manželství mělo i to, v kolika letech snoubenci sňatek uzavřeli. Čím dříve vstoupila žena do manželství, tím se také zvyšovala její plodná doba a byla tedy větší šance, že porodí více dětí. To ovšem pouze za předpokladu, že nedošlo k úmrtí jednoho z manželů.

Děti se sice rodilo velké množství, zároveň velké procento dětí umíralo. Čím více dětí žena porodila, tím se zvyšovala šance, že se jich více dožije dospělého věku.

5.4 Vícečetné porody

V Bystrém proběhlo během let 1750 – 1849 celkem 48 vícečetných porodů. V 47 případech se jednalo o dvojčata a jedenkrát se narodila trojčata (jeden chlapec a dvě dívky).

U narozených dvojčat byly poměry pohlaví velice vyrovnané. 16krát se narodily dvě dívky, 16krát dva chlapci a porodů, kdy se matce narodili najednou syn a dcera, proběhlo 15. V roce 1830 se dvojčata (chlapec a dívka) narodila mrtvá. V letech 1826, 1834 a 1845 proběhly vícečetné porody nemanželských dětí.⁸¹

Nejvíce vícečetných porodů proběhlo mezi lety 1810 – 1829, v této době se narodilo 15 dvojčat a jedna trojčata.

Tabulka 18. Vícečetné porody podle pohlaví v obci Bystré v letech 1750 -1849

Období	Počet vícečetných porodů				
	ch+ch	ch+d	d+d	trojčata	celkem
1750 - 1769	0	4	1	0	5
1770 - 1789	5	2	5	0	12
1790 - 1809	3	2	3	0	8
1810 - 1829	5	5	5	1	16
1830 - 1849	3	2	2	0	7
Celkem	16	15	16	1	48

Poznámka: ch = chlapec, d = dívka

Porod trojčat jsme zjistili jen jediný. Stalo se tak 2. února 1821, jejich rodiči byli obuvník František a jeho žena Alžběta. Děti byly nouzově pokřtěny a dostaly jména František, Veronika a Rozálie. V matrice zemřelých je poznamenáno, že trojčata zemřela po několika hodinách na přirozenou slabost.

Porod byl pro matku i pro dítě velice náročný, u vícečetných porodů byla náročnost ještě vyšší, a proto docházelo k častému úmrtí jak dětí, tak matky. Porodním bábám se radilo, aby v případě vícečetného porodu povolaly ihned lékaře.

⁸¹ Z těchto šesti narozených dětí se více jak roku dožily pouze dvě. Chlapci narození v roce 1834 zemřeli ještě ten samý den.

5.5 Sezónnost porodů

Zatímco u sňatečnosti docházelo během jednotlivých měsíců k velkým výkyvům, u porodnosti tomu v tak velké míře nebylo. Porody byly během roku poměrně rovnoměrně rozloženy, přesto je ale možné sledovat v některých měsících minima a maxima. V průměru připadalo na jeden měsíc 14 – 15 narozených dětí.

Nejvyšší počet porodů proběhl v lednu a v únoru. Naopak nejméně dětí se rodilo během června a listopadu.

Tabulka 19. Počet narozených dětí podle měsíců v obci Bystré v letech 1750 -1849

Měsíc	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Celkem
Počet	485	466	457	460	443	392	442	441	433	423	398	439	5279
Denní průměr	15,6	16,5	14,7	15,3	14,3	13,1	14,3	14,2	14,4	13,6	13,3	14,2	14,5
Pořadí	2.	1.	4.	3.	6. - 7.	12.	6. - 7.	8. - 9.	5.	10.	11.	8. - 9.	x

Více dětí se rodilo během první poloviny roku, skoro 52 %, nejvíce však v prvních čtyřech měsících roku. Následující měsíce jejich počet mírně klesal, minima bylo dosaženo v červnu. Při pohledu na denní průměr zjistíme, že nejvíce narozených dětí připadalo na únor. Na tento měsíc připadalo skoro 17 porodů. Nejméně, 13 dětí, připadalo na červen a listopad.

Vliv na sezónnost porodů mohla mít do jisté míry církevní nařízení. Církev totiž nařizovala sexuální zdrženlivost během adventu, půstu, těhotenství a nocích předcházejících církevním svátkům.⁸² V Bystrém jsme nejméně narozených dětí zjistili během června a listopadu. U dětí narozených v listopadu proběhla koncepce nejspíše během února a do února mohla spadat část období půstu. Je zde vidět pokles porodů, ale ne výrazný. U červnových porodů došlo pravděpodobně ke koncepci během září či října. Byla to doba, která nebyla spojena s dlouhodobějšími církevními zákazy, ale v těchto měsících probíhaly podzimní práce na poli. Sexuální zdrženlivost byla církví nakázána v době adventu, tedy po podstatnou část prosince. Měsíce srpen a září, během kterých se nejpravděpodobněji rodily děti počaté v prosinci, nám ale ukazují pouze mírné snížení.

Je pravděpodobné, že v této otázce nebyla církevní nařízení tak dodržována jako třeba u sezónnosti sňatků.

⁸² NESLÁDKOVÁ, L., *Reprodukce kulturně odlišných*, s. 157.

Tabulka 20. Sezónní pohyb porodů v obci Bystré v letech 1750 -1849

Měsíc	Počet	Denní průměr	Počet	Denní průměr	Počet	Denní průměr	Počet	Denní průměr	Počet	Denní průměr
	1750 - 1769		1770 - 1789		1790 - 1809		1810 - 1829		1830 - 1849	
I.	65	2,1	79	2,5	99	3,2	119	3,8	123	4,0
II.	75	2,7	80	2,8	107	3,8	98	3,5	106	3,8
III.	66	2,1	75	2,4	97	3,1	115	3,7	104	3,4
IV.	78	2,6	87	2,9	88	2,9	94	3,1	113	3,8
V.	71	2,3	81	2,6	82	2,6	106	3,4	103	3,3
VI.	50	1,7	73	2,4	87	2,9	87	2,9	95	3,2
VII.	63	2,0	75	2,4	106	3,4	103	3,3	95	3,1
VIII.	81	2,6	76	2,5	82	2,6	100	3,2	102	3,3
IX.	74	2,5	89	3,0	79	2,6	99	3,3	92	3,1
X.	69	2,2	91	2,9	82	2,6	84	2,7	97	3,1
XI.	57	1,9	66	2,2	77	2,6	92	3,1	106	3,5
XII.	60	1,9	80	2,6	93	3,0	104	3,4	102	3,3
Celkem	809	26,6	952	31,2	1079	35,3	1201	39,4	1238	40,9

Při detailnějším rozložení můžeme vidět, že v podstatě po celou sledovanou dobu docházelo k největšímu počtu porodů během prvních čtyř měsíců roku. Následující měsíce docházelo k mírnému snižování, od měsíce srpna opět k mírnému růstu. Výjimku tvoří měsíce listopad a prosinec v letech 1750 – 1769, kdy se v průměru rodilo pouze 1,9 dětí. Maxima jsou vidět v letech 1830 – 1849. Na tyto měsíce připadaly skoro čtyři narozené děti.

5.6 Nemanželské děti

Pohled na svobodnou matku se během staletí měnil, do tridentského koncilu se předmanželské početí bralo jako poměrně běžné. Hlavní role se přikládala zasnubám, těhotenství bylo vítané, jelikož se tím prokázala plodnost páru. Od poloviny 16. století ale začal být mimomanželský styk a případně následné těhotenství trestáno, např. vyhnáním z panství, žalářem nebo veřejnými pracemi.⁸³

Ženy si byly vědomy, do jaké situace by se dostaly, pakliže by na svět přivedly nemanželské dítě a otec by se k němu nepřiznal. Dívky se bály veřejné hanby, opovržení,

⁸³ MRÁZKOVÁ, Jana. „Přislibuji sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.“ Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století. In *Historická demografie* 29, 2005, s. 95. ISBN 80-7330-078-8. ISSN 0323-0937.

trestu, který je stihne, či propuštění ze služby. Svobodné matky musely řešit otázku, zda se vůbec někdy provdají, kde seženou práci a to, že se společnost bude na jejich dítě dívat v podstatě jako na nevídanou bytost. Dívky byly vystavené ohromnému tlaku, a proto často volily velice krutá řešení a snažily se své těhotenství přerušit. Skrýt těhotenství se především ve venkovské společnosti dlouho nepodařilo, dívky proto často z vesnic odjížděly a porodily například u příbuzných. Tuto možnost ale všechny ženy neměly, a docházelo i k případům, kdy byla situace svobodné dívky tak zoufalá, že po porodu své dítě zabila. Tělíčko miminka bylo hlavním důkazem vraždy, ženy se je tedy snažily likvidovat nejrůznějšími způsoby: hozením do studny, zahrabáním v lese. „*Venkovské ženy věděly, že například prasata stráví všechno a nezůstane ani kost.*“⁸⁴ Zavraždění novorozence se většinou nepodařilo utajit a dívky byly za vraždu svého dítěte obvykle potrestány smrtí. Trest je stihl za dvojí zločin: nejenže dítě zabily, zároveň zabily nepokřtěné dítě a „*duše nekřtěňátka byla odsouzena k věčnému bloudění*“⁸⁵. To považovala dřívější společnost za velký zločin.⁸⁶

Do problému nemanželských dětí začal v době osvícenství zasahovat i stát, například zakládáním porodnic a nalezinců. Nemanželský původ ale provázel dítě po celý jeho život, mohl být problémem při přijetí do učení, u církevní či úřednické kariéry nebo při rovnocenném sňatku. V manželském patentu, který byl vydán roku 1787 Josefem II., došlo ke zrovnoprávnění nemanželských dětí s manželskými.⁸⁷ Toto zrovnoprávnění bylo pouze dočasné, vydáním Všeobecného občanského zákoníku roku 1811 byly nemanželské děti opět postaveny do podřadného postavení.

Pro další život dítěte bylo velice důležité, zda došlo k jeho legitimizování. Otec mohl dítě uznat ihned po jeho narození, v tom případě mělo dítě větší šanci, že bude společností přijato. Ke sňatku s pravým otcem dítěte mohlo dojít později nebo se mohlo stát, že si ženu vzal jiný muž, i když věděl, že je svobodnou matkou. Pro matku i její dítě hrálo významnou roli, zda společností otce dítěte „představila“, pokud k tomu nedošlo, stávalo se dítě pro společnost „cizím“. Dříve bylo zvyklostí, že byl otec dítěte zapsán do matriky po oznámení matky nebo obyvatel vesnice, po tereziánských opatřeních došlo k zapsání otce do matriky pouze v případě, že o to sám požádal. Všeobecný občanský zákoník situaci ještě zpřísnil. Otec nemanželského dítěte byl do matriky zapsán po jeho svolení, potvrzení duchovního a svědka.

Nemanželské dítě bylo pro matku celý život připomínkou toho, že se v mládí dopustila prohřešku, nemanželským dětem byl jejich původ dáván najevo celý život. Problémem pro ně

⁸⁴ TINKOVÁ, D., *Hřích, zločin, šílenství*, s. 320.

⁸⁵ Tamtéž, s. 315.

⁸⁶ Tamtéž, s. 314 – 321.

⁸⁷ LENDEROVÁ, M. – RÝDL, K., *Radostné dětství*, s. 267.

mohlo být například uzavření sňatku, pravděpodobně hůře na tom byli asi nemanželští synové, kteří nebyli schopni svoji budoucí manželku ekonomicky zaopatřit.⁸⁸

Během let 1750 – 1849 jsme v Bystrém zjistili 273 dětí, které byly v matrikách narozených zapsané jako nemanželské děti. Tyto děti tvořily asi 5 % všech narozených dětí, ve třech případech se jednalo o dvojčata. Počty narozených nemanželských dětí nebyly za celé období vůbec vyrovnané. Od poloviny do konce 18. století se v Bystrém narodilo pouze 23 % všech nemanželských dětí, zbylých 77 % se narodilo mezi lety 1800 – 1849. Maxima bylo dosaženo během let 1820 – 1829, kdy nemanželské děti tvořily skoro 9 % všech narozených dětí.

Tabulka 21. Počet nemanželských dětí v obci Bystré v letech 1750 -1849

Období	Narození			
	Celkem	Manželské	Nemanželské	Nemanželské (v %)
1750 - 1759	422	414	8	1,9
1760 - 1769	387	375	12	3,1
1770 - 1779	424	406	18	4,2
1780 - 1789	528	519	9	1,7
1790 - 1799	554	538	16	2,9
1800 - 1809	525	495	30	5,7
1810 - 1819	567	532	35	6,2
1820 - 1829	634	578	56	8,8
1830 - 1839	590	549	41	6,9
1840 - 1849	648	600	48	7,4
Celkem	5279	5006	273	5,2

Problematikou nemanželských dětí se zabývala Alice Velková. Ta při studiu zaměřeném na panství Štáhlavy hledala odpověď například na otázku, jaká byla šance svobodných matek na případný sňatek. Dospěla k závěru, že minimálně dvě třetiny žen se provdaly, i když třeba déle než to bylo u jejich vrstevnic obvyklé. Pokud se žena provdala za otce svého dítěte, stalo se tak nejčastěji do roka. Pokud si vzala jiného muže než otce svého dítěte, stalo se tak v průměru až devět let po porodu.⁸⁹

⁸⁸ MRÁZKOVÁ, J., „Přislibuji sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.“, s. 99 – 101.

⁸⁹ VELKOVÁ, Alice. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd). *Dítě a dětství napříč staletími. 2. Pardubické bienále*. Pardubice, 2002, s. 217. ISBN 80-7194-515-3. ISSN 1213-3485.

5.7 Mrtvorozenost

Mrtvě narozené děti byly v Bystrém zaznamenávány jak do matrik narozených, tak do matrik zemřelých, občas docházelo i ke zdvojenému zápisu. Do roku 1784 byly zápisy o mrtvě narozených dětech pouze v matrikách zemřelých. Děti byly v matrikách označeny proškrtnutím jména nebo zápisem, že dítě se narodilo mrtvé. V Bystrém se během let 1750 – 1849 narodilo celkem 70 mrtvě narozených dětí, tvořily asi 1,3 % všech narozených dětí, v jednom případě se jednalo o dvojčata (chlapec a děvče). Do tohoto výsledku jsme započítali také 16 dětí, které se narodily během let 1750 – 1774 a byly zapsané v matrikách zemřelých. Nebylo zde sice přímo napsáno, že se jedná o mrtvě narozené dítě, ale je to možné předpokládat: dítě nemělo jméno, namísto něj zde bylo uvedeno pouze „dítě“, kolonky o jeho věku byly proškrtnuty. Na základě takovýchto zápisů se můžeme domnívat, že se jednalo o mrtvě narozené děti. Musíme ještě upozornit, že u těchto dětí nebylo ani napsáno, zda se jednalo o dívku či chlapce. Od roku 1785 bývalo už pohlaví mrtvě narozených dětí zaznamenáváno. Mezi léty 1785 – 1849 se v Bystrém narodilo 19 mrtvých dívek (35 %) a 35 chlapců (65 %).

Tabulka 22. Úroveň mrtvorozenosti v obci Bystré v letech 1750 - 1849

Období	Počet narozených	Z toho			Mrtvorozenost (v ‰)	
		Živě	Mrtvě	Mrtvě (v ‰)	Obec Bystré	České země ⁹⁰
1750 - 1759	422	418	4	0,95	9,5	-*
1760 - 1769	387	379	8	2,07	20,7	-*
1770 - 1779	424	420	4	0,94	0,4	-*
1780 - 1789	528	519	9	1,70	17,0	-*
1790 - 1799	554	547	7	1,26	12,6	-*
1800 - 1809	525	515	10	1,90	19,0	-*
1810 - 1819	567	559	8	1,41	14,1	9,5
1820 - 1829	634	627	7	1,10	11,0	12,1
1830 - 1839	590	582	8	1,36	13,6	14,5
1840 - 1849	648	643	5	0,77	7,7	16,3
Celkem	5279	5209	70	1,32	13,2	13,1

* L. Kárníková pro tato období hodnoty neuvádí.

⁹⁰ Zdroj: KÁRNÍKOVÁ, L., *Vývoj obyvatelstva*, s. 338. Autorka uvádí hodnoty za pětiletá období, která proto musela být přepočtena na desetiletá. Jelikož autorka první údaje o mrtvorozenosti v českých zemích uvádí až od roku 1815, byl pro léta 1810 – 1819 použitý údaj pouze pro léta 1815 – 1819.

Kromě mrtvě narozených dětí bylo v matrikách zapsáno i velké množství dětí, u nichž je poznamenáno, že žily okamžik, několik minut, hodinu nebo dvě hodiny. Zda tomu skutečně tak bylo, je těžké hodnotit. Mrtvorozených dětí bylo pravděpodobně větší množství. A aby mohlo dojít k jejich řádnému pohřbení, byly porodní bábou nouzově pokřtěny.

Úroveň mrtvorozenosti v Bystrém a v českých zemích byla po dobu, kterou můžeme srovnat, poměrně vyrovnaná. Během let 1820 – 1839 byly zjištěné údaje velice vyrovnané. Největší rozdíl nastal v letech 1840 – 1849, kdy v Bystrém připadalo na 1000 narozených dětí přibližně 8 mrtvě narozených a v českých zemích skoro 16 mrtvě narozených. Zda se v letech 1840 – 1849 narodilo v Bystrém méně mrtvě narozených dětí, nemůžeme jednoznačně říci právě kvůli častým zápisům, že miminko žilo alespoň chvíli.

6. Úmrtnost

Posledním demografickým jevem, kterým se budeme zabývat, je úmrtnost. Zaměříme se na počet zemřelých, poměr zemřelých podle pohlaví, zkoumat budeme otázku průměrného věku zemřelých a podíl dětské úmrtnosti. Dále uvedeme příčiny úmrtí během let 1790 – 1799 a 1840 – 1849, srovnáme, jaké nemoci se v těchto dobách objevovaly či jaké se pro ně používaly výrazy.

Pro dřívější společnost byla typická nejen obecně vyšší míra úmrtnosti, ale i její velké výkyvy. Ty mohly být způsobené epidemiemi, neúrodou a hladomorem nebo válkami. Hladovějící obyvatelstvo bylo vysílené a více náchylné k nemocím. Během 19. století postupně docházelo ke zmírnění demografických krizí. Došlo ke zlepšení zásobování, hospodářské situace, pozvolna se prosazovala lepší zdravotní péče (zavádění očkování) a vyšší zájem o hygienu. 19. století bylo dobou, kdy už nepropukají morové epidemie, ale objevují se například epidemie cholery, tyfu nebo neštovic. Proti těmto chorobám byla stále větší snaha bojovat, dlouho byl neúspěšný boj s kojeneckou a dětskou úmrtností, které tvořily podstatnou část tehdejší vysoké úmrtnosti.⁹¹

Marie Terezie a Josef II. si byli vědomi špatného zdravotního stavu obyvatelstva monarchie, který brzdil hospodářský vývoj a vojenskou sílu. Proto začal být budován systém zdravotní správy, který měl zajistit zlepšení zdravotních poměrů. Uvedme pouze ve zkratce, že došlo ke zřízení zdravotních komisí, vydávání zdravotních řádů, zakládání porodnic, nalezinců, nemocnic a chudobinců. I přes postupný vývoj zdravotní péče byl lékař pro většinu lidí nedostupný a volal se jen ve výjimečných případech.

V době, kterou sleduje tato práce, postihlo české země několik krizí, které způsobily vyšší úmrtnost. Na počátku 70. let 18. století propukl po neúrodě velký hladomor a hladověním vyčerpané obyvatelstvo nebylo schopné bránit se šířícím se infekcím. Další hladomor postihl české země v roce 1843 a 1847. Dále se objevovaly vlny epidemií neštovic (1794, 1799 – 1801), během napoleonských válek epidemie tyfu, ve velkém se umíralo na spálu, záškrť, spalničky a černý kašel. Až od 2. poloviny 19. století se začalo jako na infekční nemoc pohlížet i na tuberkulózu. Ve 30. letech 19. století se poprvé i u nás objevila zcela nová nemoc – cholera.⁹² Konec 40. let 19. století byl spojen s další velkou krizí, lidé opět trpěli hladem, jelikož brambory, které byly základní potravinou, byly napadené hnilobou.

⁹¹ MAUR, Eduard. Smrt ve světle demografické statistiky. In LORENZOVÁ, Helena – PETRÁSOVÁ, Taťána (edd.). *Fenomén smrti v české kultuře 19. století*. Praha, 2001, s. 248 – 250. ISBN 80-85917-79-3.

⁹² SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004, s. 90 – 93. ISBN 80-7254-424-1.

V letech 1848 – 1850 prudce stoupla úmrtnost, jelikož současně propukly epidemie cholery a tyfu.⁹³

Umírání, smrt a pohřeb byly, stejně jako narození a svatba, propojeny s řadou pověr, rituálů a zvyků. Smrt znamenala uzavření života člověka, aby k tomu mohlo dojít, bylo nutné se s úmrtím smířit a se zemřelým se řádně rozloučit.⁹⁴ Smrtí docházelo k odloučení těla a duše, tělo se mělo pohřbít a rozpadnout. Ještě v 19. století lidé věřili, že se duše zdržuje v blízkosti těla, vidí a slyší vše, co se kolem něj děje.⁹⁵ Duše člověka se měla po smrti odebrat buď do ráje, nebo nastoupit trest v pekle či očistci. Očistcem si měly projít všechny duše, přímo do ráje se dostali pouze svatí a malé pokřtěné děti. Očistec byl místem pokání, duše se zde měly očistit utrpením. Pozůstalí věřili, že duši zesnulého mohou zkrátit utrpení v očistci například modlením, účastí na mších či poutích.⁹⁶

Pokud nepřišla smrt náhle, bylo tradicí, že se blízké okolí s umírajícím rozloučilo, umírající žádal rodinu a Boha za odpuštění, kněz se loučil udělením posledního pomazání. Doba mezi úmrtím a pohřbením byla spojena s řadou pověr a tradic, které měly ochránit pozůstalé a duši zesnulého přinést klid. Ihned po smrti se mělo otevřít okno, aby duše zemřelého mohla odletět.⁹⁷ V některých krajích se tradovalo, že duše zůstává v blízkosti těla až do chvíle pohřbení. Z těla i duše zemřelého měli pozůstalí velký strach, kvůli němuž byla vykonávána řada činností. Pozůstalí se především báli, aby si duše neodnesla či aby se nevrátila pro někoho z rodiny. Proto se zastavovaly hodiny, jejichž zvuk by duše mohla zaslechnout. Mrtvému se zatlačovaly oči, aby si nevyhlédl někoho, koho by vzal na onen svět, z podobného důvodu byla zesnulému zavírána ústa. Aby se duše nespatriła a nechtěla nazpět, přikrývaly se obrazy a zrcadla. Těla mrtvých byla omývána, aby přišla na onen svět čistá a v hrobě měla klid, pokud by se tak nestalo, tradovalo se, že ve výroční den své smrti by se musel zemřelý celý den na hřbitově modlit. Pozůstalí věřili, že pokud by se dotkli něčeho, co přišlo do kontaktu se zesnulým, zemřou také. Vodu po umytí vylévali někde, kde nic nerostlo, hřeben, mýdlo, ručník a další věci pálili nebo zakopávali do hnoje. Pálila se také postel, na které nebožtík zemřel, šaty a peřiny byly buď zničeny, nebo se dávaly žebrákům.

⁹³ STRÁTESKÝ, Jan. *Zdravotní a populační vývoj československého obyvatelstva*. Praha, 1971, s. 51.

⁹⁴ NAVRÁTILOVÁ, A., *Narození a smrt*, s. 143.

⁹⁵ Tamtéž, s. 149.

⁹⁶ Tamtéž, s. 157 – 160.

⁹⁷ NESLÁDKOVÁ, L., *Reprodukce kulturně odlišných*, s. 160 – 161.

Do rakve byl zesnulý oblékán do svátečních nebo svatebních šatů, malé děti do křtících košilek.⁹⁸

V 19. století se stalo pravidlem, že rakev byla z domu odnášena uzavřená, před odnesením rakve z domu se za zesnulého blízké okolí pomodlilo. Tradicí bylo vynášet mrtvého z domu nohama napřed, aby se nevracel, nemohl najít cestu domů, nevzpomínal a nestýskalo se mu. V kostele se za zemřelého konala zádušní mše, na hřbitově bylo tělo zpuštěno do hrobu, rodina poté pozvala blízké okolí na pohoštění. Po pohřbu zpravidla probíhala ještě očista domu, která byla spojena s představou o nečisté moci zemřelého: kouty v domě se vykrápěly svčcenou vodou, zametaly se místnosti, omýval se nábytek. Vše se dělo především z obavy návratu duše zemřelého a kvůli snaze zmást ji.⁹⁹

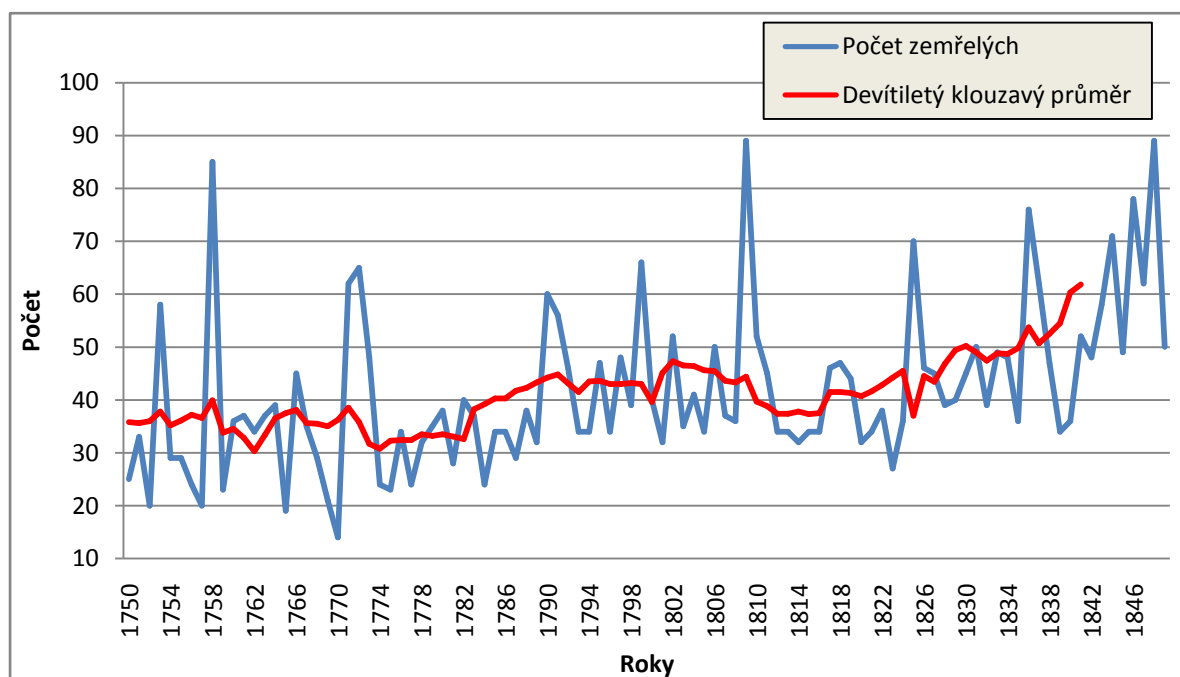
⁹⁸ NAVRÁTILOVÁ, A., *Narození a smrt*, s. 207 – 213.

⁹⁹ Tamtéž, s. 226 – 229.

6.1 Počet zemřelých

V Bystrém zemřelo během let 1750 – 1849 celkem 4169 osob, průměrně skoro 42 za jeden rok. Poměry pohlaví byly u zemřelých skoro vyrovnané: 49,9 % zemřelých tvořili muži, 50,1 % tvořily ženy (konkrétně mužů zemřelo 2071 a žen 2082).¹⁰⁰ Průměrný věk všech zemřelých byl přibližně 30 let, u osob starších 15 let to bylo skoro 60 let. Podstatnou část mrtvých tvořily děti (přibližně jednu polovinu), zemřelých ve věku 50 a více let bylo 33 %.

Graf 6. Vývoj počtu zemřelých v obci Bystré v letech 1750 - 1849

Nejvíce osob zemřelo v Bystrém v letech 1809 a 1848, po oba tyto roky zemřelo 89 lidí. Minimum nastalo v roce 1770, kdy bylo v matrikách zemřelých uvedeno pouze 14 osob. Počet zemřelých byl během jednotlivých let velice nestálý a došlo i k několika „demografickým krizím“. Demografická krize nastává, pokud je počet zemřelých po dobu více jak tří měsíců minimálně dvakrát tak velký než v předchozích měsících.¹⁰¹ K demografické krizi došlo v Bystrém v letech 1758, 1799, 1809 a 1836. Pokud bychom se v matrikách zemřelých zaměřili na příčiny úmrtí, zjistíme, že zde mnohokrát propukly různé epidemie. Právě kvůli epidemiím docházelo často k demografickým krizím.

Co bylo příčinou demografické krize v roce 1758 nevíme, jelikož příčiny úmrtí se staly součástí matrik zemřelých až od roku 1785. Souvislost se zvýšenou úmrtností v této

¹⁰⁰ Tento poměr byl zjištěn pouze z počtu 4153, jelikož u 16 mrtvých narozených dětí v letech 1750 – 1784 nebylo poznamenáno, zda se jednalo o chlapce či dívku.

¹⁰¹ MAUR, E., *Základy historické*, s. 141.

době mohla mít probíhající sedmiletá válka. Tzv. hladová léta na počátku 70. let 18. století se nevyhnula ani Bystrému, roky 1771 a 1772 přinesly skoro 4krát více mrtvých, než roky předchozí. V roce 1799 propukla v Bystrém epidemie neštovic a od 2. poloviny roku 1809 patřila k nejčastěji zapisovaným příčinám smrti hlavnička (pravděpodobně se jednalo o břišní tyfus). Další výrazně větší počet zemřelých jsme zjistili až v roce 1825, kdy u příčin úmrtí dominovala spála, stejně tak v roce 1836. Obrovský nárůst zemřelých nastal v letech 1846, 1847 a 1848. Za tyto tři roky zemřelo v Bystrém skoro 230 lidí, což představuje asi 5,5 % z celkového počtu zemřelých. V roce 1846 lidé nejčastěji umírali na spálu, k té se v roce 1847 připojil ještě tyfus, stejně tomu bylo i v průběhu roku 1848. Poté se situace zklidnila a rok 1849 přinesl pouze polovinu zemřelých, než tomu bylo v předchozím roce. Vysoká úmrtnost v letech 1847 – 1850 byla problémem celých českých zemí, velký nárůst úmrtnosti na konci 40. let 19. století zjistila také Věra Kalousková¹⁰² nebo Sabina Dušková¹⁰³.

V úvodu této kapitoly jsme zmínili, že od 30. let 19. století sužovala české země ještě cholera. Podle matrik ale cholera v Bystrém ve velkém nepropukla. Ve 30. a 40. letech 19. století jsme zjistili pouze jeden případ, u něhož byla jako příčina úmrtí uvedena skutečně cholera. Stalo se tak 12. července 1846 u 12leté Anny, dcery nádeníka Jana Schauera. Zda se větší epidemie cholery Bystrému vyhnula, nemůžeme tak jednoznačně říct. Je možné, že u nemocných cholerou byla jako příčina úmrtí stanovena jiná diagnóza. Jistý rozpor do našeho zjištění přináší *Paměti města Bystrého* Vincence Federsela. Ten uvádí, že v roce 1832 propukla v Čechách cholera. „*Lidé touto nemocí napadeny byly v několika hodinách kořisti smrti. Zde chránila nás zcela, jen dva lidé zemřeli na známky té samé, ačkoli v okolí přehnaně řádila. Příčina téhož snad byla, že zdejší bysterské položení vysoko leží.*“¹⁰⁴ Pokud se ale podíváme do matrik zemřelých na příčiny úmrtí v roce 1832, zjistíme, že zde cholera zapsaná není ani jednou. V měsíci říjnu je zde dvakrát jako příčina úmrtí uveden *Durchfall*, tedy průjem. Můžeme se domnívat, že právě pod touto příčinou smrti se cholera ukrývala. Na druhou stranu Vincenc Federsel dokládá, že velká epidemie cholery se Bystrému skutečně vyhnula.

¹⁰² KALOUSKOVÁ, V., Demografický vývoj farnosti Lochenice, s. 101.

¹⁰³ DUŠKOVÁ, Sabina. Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století. In *Historická demografie* 24, 2000, s. 134. ISBN 80-85950-87-1. ISSN 0323-0937.

¹⁰⁴ SOkA Svitavy, Archiv města Bystré, kn. č. 801, Paměti Města Bystrého.

Tabulka 23. Hrubá míra úmrtnosti v obci Bystré v 1. polovině 19. století

(v ‰)

Rok	Počet obyvatel	Počet zemřelých (pětiletý průměr)	Hrubá míra úmrtnosti obce Bystré	Hrubá míra úmrtnosti v českých zemích
1818	1618	40,6	25,1	31,2
1837	1926	51,0	26,5	31,7
1843	2067	55,6	26,9	28,8
1850	2094	65,6	31,3	30,3

Pramen

a) Pro obec Bystré byly údaje získané z následujících zdrojů: rok 1818 (SOkA Svitavy, Farní úřad Bystré, kn. č. 13.); rok 1837 (SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt. 5. Band – Chrudimer Kreis.* Prag, 1837, s. 207.); rok 1843 (PALACKÝ, František. *Popis království českého.* Praha, 1848, s. 179.); rok 1850 (*Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1849 – 1970.* Díl 1. Praha, 1978, s. 644.)

b) České země: KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1794 – 1914.* Praha, 1965, s. 336. Autorka zde uvádí údaje v pětiletých průměrech, které se přesně neshodují s jednotlivými roky. Proto byl u roku 1818 použitý interval 1815 – 1819, u roku 1833 interval 1830 – 1834 atd.

Hrubá míra úmrtnosti byla v Bystrém ve třech zjištěných případech nižší než v českých zemích. V roce 1818 byla oproti českým zemím nižší o 6 ‰, stejně tak v roce 1837. Zvýšená úmrtnost nastala v Bystrém od 40. let a v roce 1843 se hrubá míra úmrtnosti Bystrého a českých zemí přiblížila. V závěru sledovaného období byla hrubá míra úmrtnosti v Bystrém dokonce vyšší než v českých zemích. Jak jsme již zmínili, v těchto letech v Bystrém ve velkém propukly epidemie spály a tyfu.

Důvodem celkově vyšší hrubé míry úmrtnosti českých zemí mohlo být i to, že se postupně rozrůstala dělnická třída, u níž byla kvůli špatným sociálním a hygienickým podmínkám vysoká úmrtnost. Bystré bylo naopak zemědělskou oblastí.

Tabulka 24. Poměr zemřelých podle pohlaví v obci Bystré

v letech 1750 – 1849 (v ‰)

Období	Muži		Ženy		Celkem
	Počet	%	Počet	%	
1750 - 1769	349	52,4	317	47,6	666
1770 - 1789	336	48,6	355	51,4	691
1790 - 1809	443	48,7	467	51,3	910
1810 - 1829	426	52,3	389	47,7	815
1830 - 1849	517	48,3	554	51,7	1071
Celkem	2071	49,9	2082	50,1	4153

6.2 Průměrný věk zemřelých

Průměrný věk zemřelých v Bystrém budeme sledovat u celé populace a dále u obyvatel starších 15 a více let. Jak si totiž dále ukážeme, děti tvořily přibližně 50 % zemřelých.

Věk uvedený v matrikách zemřelých nemusel ve všech případech odpovídat realitě. Především na počátku sledovaného období je patrné, že byl zaokrouhlován. Dělo se tak pravděpodobně proto, že věk zesnulého nemusel být úplně přesně znám. Jako příklad si můžeme uvést, jaký věk byl uváděn u žen zemřelých během let 1750 – 1759. Do věku 40 let není zaokrouhlování viditelné, poté dochází až na jeden jediný případ k zaokrouhlování na pěti nebo desetinásobky. Zmíněnou výjimku tvoří žena, u níž bylo zapsáno, že zemřela v 43 letech, ostatní uváděné věky jsou 40, 50, 60, 65, 70, 80, 90 a 100 let. Podobné zaokrouhlování jsme v těchto letech zjistili i u mužů (viditelné bylo spíše až u mužů starších 55 let).

K zaokrouhlování věku docházelo pravděpodobně i v dalších letech, nebylo už ale tak zřejmé jako v období, které jsme uvedli. Od počátku 19. století už není na první pohled viditelné, že by k zaokrouhlování docházelo tak často.

Tabulka 25. Průměrný věk zemřelých v obci Bystré v letech 1750 – 1849
(k dokončenému věku připočteno 0,5)

Období	Muži	Ženy	Celkem	Z toho ve věku 15+		
				Muži	Ženy	Celkem
1750 - 1759	23,1	27,5	25,3	53,9	58,3	56,2
1760 - 1769	27,9	29,1	28,5	52,2	54,9	53,4
1770 - 1779	20,2	29,9	25,3	52,2	54,5	53,6
1780 - 1789	20,9	29,4	25,2	52,9	58,2	55,9
1790 - 1799	23,2	27,1	25,3	57,0	55,4	56,1
1800 - 1809	25,5	33,1	29,3	51,0	62,4	57,0
1810 - 1819	25,3	32,9	29,0	56,0	55,7	55,8
1820 - 1829	26,2	35,3	30,5	57,6	58,7	58,3
1830 - 1839	26,7	32,8	29,8	54,9	58,9	57,1
1840 - 1849	29,4	36,6	33,1	54,6	57,8	56,4
Celkem	25,7	32,2	29,9	54,8	58,2	56,7

Zabývat se budeme nejdříve dospělou populací (15 a více let). Muži umírali v průměru od 51 do 58 let, docházelo i k různým výkyvům. V letech 1790 – 1799 byl průměrný věk zemřelých mužů 57 let, v následujícím desetiletí se výrazně snížil, a to na 51 let. Nejvyššího věku dosáhli muži v období 1820 – 1829, kdy byl průměrný věk zemřelých skoro 58 let. Celkově byl průměrný věk u zemřelých mužů starších 15 a více let přibližně 55 let. U žen byl

průměrný věk skoro o 3 roky vyšší, přibližně 58 let. Zatímco u mužů se mezi lety 1790 – 1799 a 1800 – 1809 věk snížil skoro o šest let, u žen došlo k opačné situaci, jejich věk se zvýšil o sedm let, v letech 1800 – 1809 dosáhly ženy nejvyššího věku, umíraly v průměru ve věku 62 let. Pokud bychom brali v úvahu dospělou populaci bez rozdílu pohlaví, byl průměrný věk zemřelých skoro 57 let.

Při porovnání průměrného věku zemřelých v Bystrém a v jiných lokalitách zjistíme přibližně podobné hodnoty. Například Věra Kalousková se zabývala vývojem farnosti Lochenice (poblíž Hradce Králové) v letech 1784 – 1900. V letech 1785 – 1859, které přibližně spadají do rozsahu této práce, zjistila průměrný věk dospělé populace přibližně 57 let. Muži zde po tuto dobu v průměru umírali v 56 letech, ženy o rok déle.¹⁰⁵

Pokud do průměrného věku zemřelých zahrneme dětskou populaci, dojde k výrazné změně průměrného věku zemřelých. Největší změna nastala u mužů, zde se průměrný věk zemřelých snížil skoro o 30 let, u žen o 26 let a u celkové populace bylo snížení asi 27 let. I zde docházelo k různým výkyvům, které jsou patrnější spíše u mužů, jelikož v dětském věku umírali více chlapeci než dívky. Největší věkový rozdíl byl zaznamenán v letech 1770 – 1779, kdy muži umírali skoro o deset let dříve než ženy.

Pro zajímavost ještě dodejme, jaké „rekordmany“ v počtu dožitých let jsme v Bystrém zjistili. Zde opět narazíme na problém zaokrouhlování a uvedení patrně přibližného věku. V letech 1750 – 1759 byl u jednoho muže a u jedné ženy zapsán dožitý věk 100 let. V roce 1758 byl věk 100 let zaznamenán u Matyáše Varušky a ve stejném roce i u Barbory Müllerové. Kdybychom přihlédlí k tomu, že zde byl pravděpodobně věk zaokrouhlen, byl nejstarším mužem učitel Josef Kalina, který zemřel 30. března 1822 ve věku 99,5 let. Nejstarší ženě bylo v době úmrtí 100 let. Byla jí Rozálie Prušková, která zemřela v roce 1829. (Nemůžeme vyloučit, že i zde mohlo dojít k zaokrouhlení věku.)

6.3 Věková skladba zemřelých

Průměrný věk zemřelých nám ukázal, jak velké změny nastaly, pokud jsme do něj započítali i dětskou populaci. Po celou sledovanou dobu tvořily děti skoro polovinu zemřelých, v průměru asi 51 %. Nejhorší situace byla v letech 1770 - 1789, kdy podíl dětské úmrtnosti činil přes 55 %. Dětská úmrtnost se postupně mírně snižovala, v letech 1830 – 1849 dosáhla hodnoty 46 % a to i přesto, že stoupal počet narozených dětí. Na tento stav mohla mít

¹⁰⁵ KALOUSKOVÁ, V., Demografický vývoj farnosti Lochenice, s. 107.

vliv postupně se lepší hygienická situace a úroveň zdravotní péče, například očkování neštovic.

Tabulka 26. *Skladba zemřelých osob podle věkových skupin v obci Bystré v letech 1750 – 1849 (v %)*

Období	0 - 14			15 - 49			50+		
	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem	Muži	Ženy	Celkem
1750 - 1769	53,9	52,4	53,2	17,2	12,6	15,0	28,9	35,0	31,8
1770 - 1789	62,8	48,5	55,4	11,6	13,8	12,7	25,6	37,7	31,9
1790 - 1809	56,7	48,8	52,6	16,0	18,2	17,1	27,3	33,0	30,3
1810 - 1829	56,1	42,2	49,4	14,1	17,2	15,6	29,8	40,6	35,0
1830 - 1849	50,3	41,9	45,9	18,2	18,2	18,2	31,5	39,9	35,9
Celkem	55,5	46,2	50,8	15,6	16,4	16,1	28,9	37,4	33,1

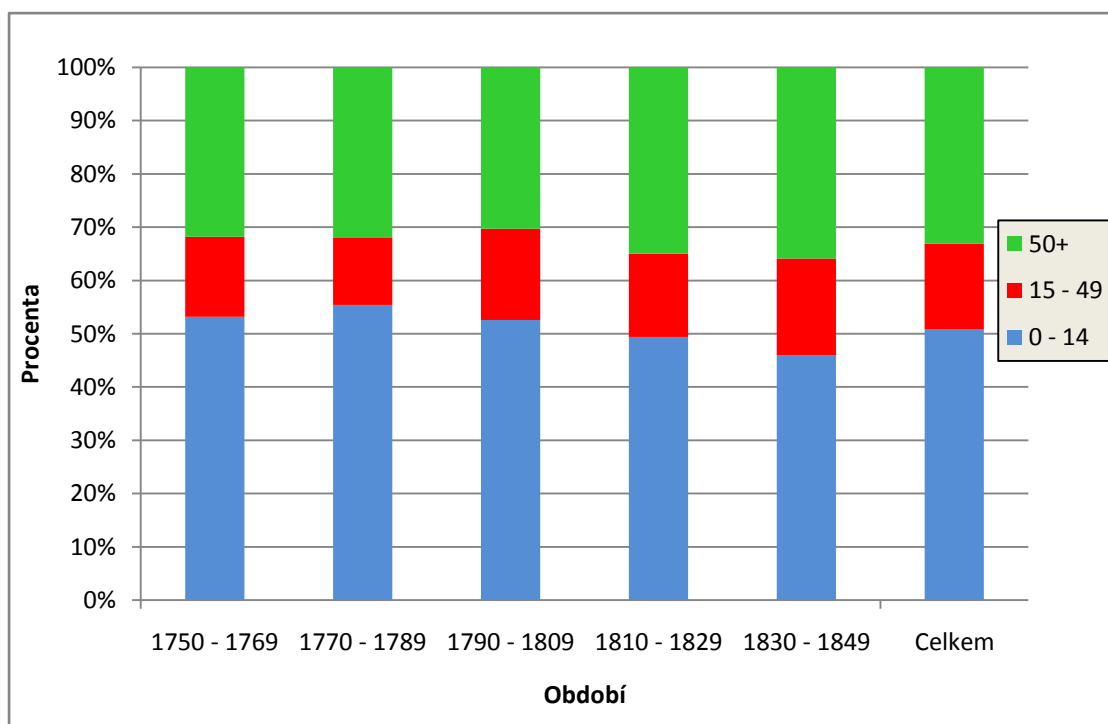
Po celou dobu umírali v dětském věku více chlapci než dívky. Nejvíce byla tato situace patrná v letech 1770 – 1789, kdy byl podíl zemřelých chlapců o 14 % vyšší než zemřelých dívek. Velké množství zemřelých chlapců bylo také důvodem, proč jsme v tomto období zjistili tak vysokou dětskou úmrtnost.

Do skupiny 15 – 49 let spadalo přibližně 16 % zemřelých, podíl mužů a žen byl poměrně vyrovnaný. Přesto byl počet zemřelých žen mírně vyšší, což mohlo být způsobeno mateřskou úmrtností nebo tím, že porody ženy vysilovaly a jejich tělo se pak nemocím hůře bránilo. Ke konci období podíl této skupiny zemřelých narůstal společně s tím, že se snižovala dětská složka zemřelých.

Lidé starší 50 let tvořili jednu třetinu všech zemřelých. Po celé období umírali muži mnohem dříve než ženy, v průměru skoro o 9 let. Průměrný věk žen byl 37 let, mužů 29 let. Největšího věkového rozdílu bylo dosaženo v letech 1770 – 1789, v této době umíraly ženy o více než 12 let později než muži.

Na závěr ještě shrňme, jaký byl v uvedených věkových kategoriích poměr mužů a žen. U mužů činil poměr 55,5 : 15,6 : 28,9 % a u žen 46,2 : 16,4 : 37,4 %. Celkově tvořily polovinu zemřelých děti, jednu třetinu lidé starší 50 let a zbylá jedna šestina připadala na skupinu 15 – 49 let.

Graf 8. Vývoj věkové skladby zemřelých osob podle věkových skupin bez rozdílu pohlaví v obci Bystré v letech 1750 – 1849 (v %)

6.4 Kojenecká a dětská úmrtnost

Během celé doby, kterou sledujeme, tvořily děti přibližně 50 % zemřelých, až od roku 1830 nastal mírný pokles dětské úmrtnosti. V českých zemích mělo na konci 18. století šanci dožít se desátých narozenin zhruba šest z deseti narozených dětí.¹⁰⁶ V 19. století umírala do jednoho roku čtvrtina živě narozených dětí, více jak jedna desetina nepřežila první měsíc života.¹⁰⁷ Velká úmrtnost dětí mohla být způsobena neodborným vedením porodu, špatnou poporodní péčí a celkově špatnými hygienickými podmínkami. Mnoho dětí umíralo například kvůli zaživacím problémům, které mohly nastat poté, co dítě přestalo být kojeno matkou a bylo vyživováno zvířecím mlékem.¹⁰⁸

¹⁰⁶ LENDEROVÁ, M. – RÝDL, K., *Radostné dětství*, s. 271.

¹⁰⁷ KÁRNÍKOVÁ, L., *Vývoj obyvatelstva*, s. 130.

¹⁰⁸ LENDEROVÁ, M. – RÝDL, K., *Radostné dětství*, s. 121.

Tabulka 27. Poměr jednotlivých věkových kategorií dětské úmrtnosti
v obci Bystré v letech 1750 – 1849 (v %)

Věk	1750 - 1769			1770 - 1789			1790 - 1809		
	Chlapec	Dívka	Celkem	Chlapec	Dívka	Celkem	Chlapec	Dívka	Celkem
0	44,7	38,6	41,8	54,0	52,3	53,3	57,4	48,2	53,0
1 - 4	41,5	45,8	43,5	33,2	38,4	35,5	30,7	35,5	33,0
5 - 9	11,2	9,6	10,5	10,9	7,6	9,4	7,2	10,5	8,8
10 - 14	2,6	6,0	4,2	1,9	1,7	1,8	4,7	5,8	5,2
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Věk	1810 - 1829			1830 - 1849			Celkem		
	Chlapec	Dívka	Celkem	Chlapec	Dívka	Celkem	Chlapec	Dívka	Celkem
0	61,5	57,3	59,8	53,8	45,7	50,0	54,7	48,2	51,8
1 - 4	27,2	22,6	25,3	34,2	34,1	34,1	33,0	35,2	34,0
5 - 9	9,2	14,0	11,2	8,1	15,5	11,6	9,1	11,7	10,3
10 - 14	2,1	6,1	3,7	3,8	4,7	4,3	3,2	4,9	3,9
Celkem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Po celou sledovanou dobu umíraly v Bystrém děti nejvíce během prvního roku života, v průměru činila kojenecká úmrtnost skoro 52 % dětské úmrtnosti. Nejmenší kojeneckou úmrtnost jsme zjistili v letech 1750 – 1779, kdy činila asi 42 %. V tomto období byla sice kojenecká úmrtnost nejnižší za celou sledovanou dobu, byla zde ale naopak nejvyšší úmrtnost dětí ve věku 1 – 4 roky. Nejvíce dětí během prvního roku života zemřelo v letech 1810 – 1829, kdy kojenecká úmrtnost dosáhla skoro hranice 60 %. V následujícím období došlo ke snížení, i tak ale zemřelí kojenci tvořili 50 % dětské úmrtnosti. Po celou dobu umíralo v kojeneckém věku více chlapců, celkově tvořili skoro 55 % zemřelých kojenců, zbytek připadal na dívky. Věra Kalousková, která zkoumala demografický vývoj farnosti Lochenice v letech 1784 – 1900, zjistila v letech 1785 – 1819 skoro 55 % kojeneckou úmrtnost, v letech 1820 – 1859 dokonce ještě o 10 % vyšší.¹⁰⁹

Děti ve věku 1 – 4 roky tvořily jednu třetinu zemřelých dětí. Největší výkyv nastal v letech 1750 – 1779, kdy ze všech zemřelých dětí tvořily děti ve věku 1 – 4 roky skoro 44 %. V tomto věku umíraly častěji dívky, i když nešlo o výraznou převahu.

¹⁰⁹ KALOUSKOVÁ, V., Demografický vývoj farnosti Lochenice, s. 110.

Se zvyšujícím se věkem dětí se úmrtnost zmenšovala, stále byla ale dost vysoká. Ve věku 5 – 9 let umíralo 10 % dětí a od 10 do 14 let skoro 4 %. V obou dvou případech umíralo více dívek než chlapců.

Tabulka 28. *Kojenecká úmrtnost v obci Bystré v letech 1750 – 1849*

Období	Počet živě narozených dětí	Kojenecká úmrtnost (do 1 roku)		Novorozenecká úmrtnost (0 - 27 dní)		Ponovorozenecká úmrtnost (28 - 364 dní)		Kojenecká úmrtnost v českých zemích (v ‰) ¹¹⁰
		Počet	‰	Počet	‰	Počet	‰	
1750 - 1759	418	90	215,3	37	88,5	53	126,8	-*
1760 - 1769	379	58	153,0	11	29,0	47	124,0	-*
1770 - 1779	420	95	226,2	38	90,5	57	135,7	-*
1780 - 1789	519	116	223,5	56	107,9	60	115,6	-*
1790 - 1799	547	136	248,6	52	95,1	84	153,5	-*
1800 - 1809	515	123	238,8	51	99,0	72	139,8	-*
1810 - 1819	559	114	203,9	53	94,8	61	109,1	280
1820 - 1829	627	127	202,6	75	119,6	52	83,0	252
1830 - 1839	582	118	202,7	73	125,4	45	77,3	261
1840 - 1849	643	128	199,1	62	96,4	66	102,7	256
Celkem	5209	1105	212,1	508	97,5	597	114,6	262,3

* L. Kárníková pro tato období hodnoty neuvádí.

Kojenecká úmrtnost v Bystrém byla po celou dobu oproti českým zemím pod průměrem, k výraznému přiblížení nedošlo ani v jednom ze zkoumaných desetiletí. Průměrně zemřelo v Bystrém do jednoho roku života asi 212 dětí na tisíc živě narozených. V českých zemích byla hodnota vyšší, přibližně 262 zemřelých kojenců. Nejnížší kojenecká úmrtnost nastala v Bystrém v letech 1760 – 1769, na tuto dobu připadalo 153 mrtvých kojenců. Nejvyšší úmrtnost jsme zjistili v letech 1790 – 1799, tehdy připadalo skoro 250 zemřelých kojenců na tisíc živě narozených dětí. V této době také v Bystrém propukla epidemie neštovic. Bystré se k hodnotám českých zemí nepřiblížilo ani v letech 1840 – 1849, kdy bysterské děti ve velkém umíraly na spálu. Vyšší hodnoty dětské úmrtnosti v českých zemích mohly být opět způsobeny tím, že Bystré bylo pouze zemědělskou oblastí, zatímco do údajů

¹¹⁰ Zdroj: KÁRNÍKOVÁ, L., *Vývoj obyvatelstva*, s. 338. Autorka uvádí hodnoty za pětiletá období, která proto musela být přepočtena na desetiletá. Ludmila Kárníková uvádí první údaj pro roky 1810 – 1814, další až pro roky 1820 – 1824. Proto byl pro roky 1810 – 1819 použitý údaj pouze pro léta 1810 – 1814.

pro české země byly započítány i rozvíjející se průmyslové oblasti, kde byla dětská úmrtnost vyšší, kvůli špatným hygienickým podmínkám.

Jak jsme již uvedli, největší procento dětí umíralo během prvního roku života, tato doba se proto dále rozděluje. Kojenecká úmrtnost se dělí na novorozeneckou (0 – 27 dní) a ponovorozeneckou (28 – 364 dní). Novorozenecká úmrtnost se dále rozděluje na poporodní (0 – 2 dny) a časnou (0 – 6 dní).¹¹¹

Tabulka 29. Novorozenecká úmrtnost v obci Bystré v letech 1750 – 1849

Období	Počet živě narozených dětí	Novorozenecká úmrtnost							
		0 - 2 dny		3 - 6 dní		7 - 27 dní		Celkem	
		Počet	‰	Počet	‰	Počet	‰	Počet	‰
1750 - 1759	418	4	9,6	16	38,3	17	40,6	37	88,5
1760 - 1769	379	1	2,6	3	7,9	7	18,5	11	29,0
1770 - 1779	420	4	9,5	9	21,4	25	59,6	38	90,5
1780 - 1789	519	27	52	7	13,5	22	42,4	56	107,9
1790 - 1799	547	19	34,7	8	14,7	25	45,7	52	95,1
1800 - 1809	515	21	40,8	9	17,4	21	40,8	51	99,0
1810 - 1819	559	18	32,2	11	19,7	24	42,9	53	94,8
1820 - 1829	627	20	31,9	12	19,1	43	68,6	75	119,6
1830 - 1839	582	23	39,5	10	17,2	40	68,7	73	125,4
1840 - 1849	643	16	24,9	10	15,6	36	55,9	62	96,4
Celkem	5209	153	29,4	95	18,2	260	49,9	508	97,5

V Bystrém během let 1750 – 1849 umírali kojenci nejvíce po 7. dni života, celkem 260 (přibližně 5 % z celkového počtu živě narozených dětí). Více jak dvou dnů se nedožilo 153 dětí (tedy skoro jedna třetina), šestého dne dalších 95.

Na závěr ještě shrňme, že v Bystrém ve sledované době tvořily více jak polovinu zemřelých dětí do 14 let. Více jak polovina těchto dětí nepřežila první rok života, třetina zemřela ve věku 1 – 4 roky. Skoro desetina živě narozených dětí nepřežila 27. den svého života.

¹¹¹ MAUR, E., *Základy historické*, s. 138.

6.5 Sezónní pohyb úmrtnosti

U sezónního pohybu uzavírání sňatků jsme zjistili, že se lidé ve velké míře řídili církevními nařízeními, u sezónnosti porodů tomu pravděpodobně tak nebylo. Církevní nařízení a rozvržení průběhu hospodářských prací mohl mít na rozložení porodů vliv, určitě ale ne tak zásadní jako u uzavírání sňatků. U sezónního pohybu sňatků jsme zaznamenali jasná minima a maxima, porody byly víceméně rovnoměrně rozloženy do jednotlivých měsíců. Také u úmrtnosti můžeme sledovat její sezónní pohyb, u kterého se minima a maxima projevují spíše v určitých ročních dobách. Tento opakující se cyklus mohl být narušen výkyvy způsobenými válkou, neúrodou a hladomorem nebo propuknutím epidemie.

Tabulka 30. Počet úmrtí podle měsíců v obci Bystré v letech 1750 – 1849

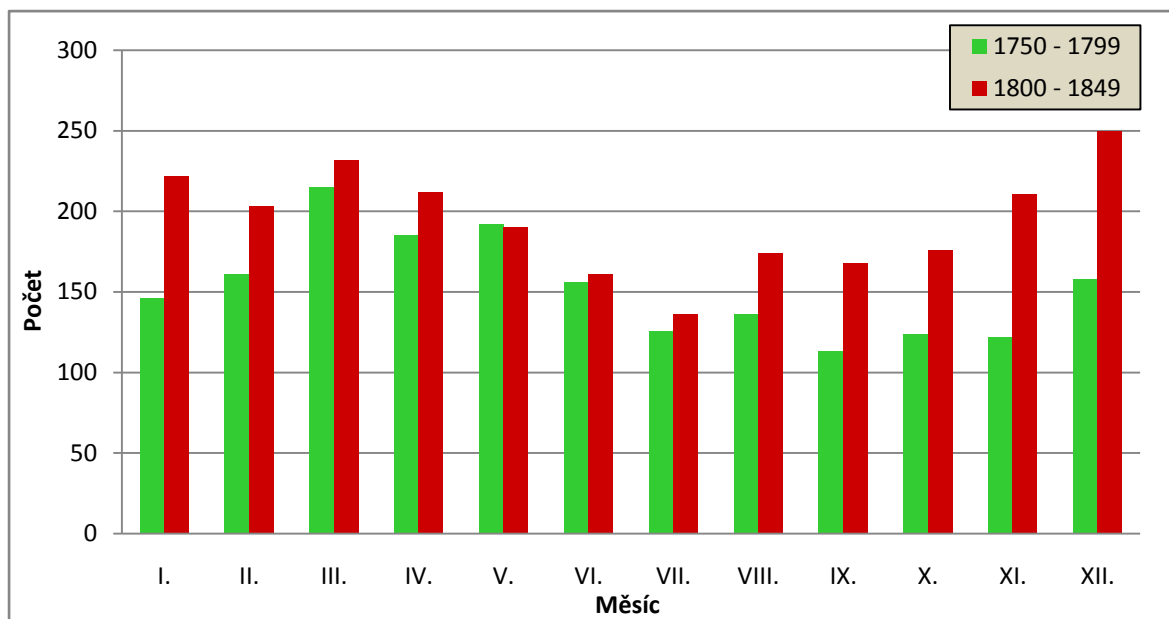
Měsíc	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Celkem
Počet	368	364	447	397	382	317	262	310	281	300	333	408	4169
Denní průměr	11,8	12,9	14,4	13,2	12,3	10,6	8,4	10,0	9,4	9,8	11,1	13,3	11,4
Pořadí	6.	4.	1.	3.	5.	8.	12.	9.	11.	10.	7.	2.	x

Během první části roku byla úmrtnost velmi vysoká a maxima dosáhla v březnu. V Bystrém zemřelo v průběhu března během let 1750 – 1849 celkem 447 lidí, denní průměr činil 14,4 úmrtí. Od března začala úmrtnost mírně klesat, minimum zemřelých se projevilo v červenci (8,4 zemřelých na den). Od října došlo opět k postupnému zvyšování a druhé nejvyšší hodnoty bylo dosaženo v prosinci. Ačkoli jsme největší počet úmrtí zjistili během března, nebylo tomu tak po celou dobu. Během let 1750 – 1789 dosahovala úmrtnost vrcholu během března, v letech 1790 – 1829 lidé nejvíce umírali v prosinci. V letech 1830 – 1849 byly březen a prosinec spíše vyrovnané.

Vysoká úmrtnost na počátku roku a v jeho úplném závěru mohla být způsobena vyčerpáním organismu během zimních měsíců a především nedostatkem obživy. Teplejší část roku přinášela sluneční svit a dostatek čerstvých potravin. Letní počasí mohlo někdy naopak nahrávat infekcím, které se v teplém prostředí snadněji šíří.¹¹²

¹¹² DOKOUPIL, Lumír et al. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999, s. 81 – 82. ISBN 80-8595-064-2.

Graf 9. Sezónní pohyb úmrtnosti v obci Bystré v letech 1750 – 1849

V první polovině sledované doby dosahovala úmrtnost maxima v březnu, od května se počet zemřelých postupně snižoval a úplné minimum nastalo až v září. V letech 1750 – 1799 zemřelo během měsíce září celkem 113 lidí. Od září docházelo opět k mírnému nárůstu.

V letech 1800 – 1849 nastal poněkud jiný vývoj. Nejvíce lidí opět zemřelo během prvních měsíců roku, především v březnu, poté následovalo prudké snížení úmrtnosti a minima bylo dosaženo v červenci. Od srpna došlo opět k velkému zvýšení a nejvíce lidí zemřelo v letech 1800 – 1849 v prosinci. Důvod velkého nárůstu počtu zemřelých v prosinci nastal především kvůli tomu, že v letech 1800 – 1849 postihlo Bystré mnoho epidemií, které právě v prosinci dosáhly svého vrcholu. Například v druhé polovině roku 1836 propukla v Bystrém epidemie spály. Během tohoto roku zemřelo celkem 76 lidí a 25 lidí (skoro jedna třetina) zemřelo právě v prosinci.

6.6 Příčiny úmrtí

Sledování příčin úmrtí je na jednu stranu velice zajímavé, na druhou stranu velice obtížné, jelikož přináší řadu problémů. V bysterských matrikách jsou příčiny úmrtí pravidelně uváděny od roku 1785. Důvod úmrtí zapisoval do matriky farář, často na základě výpovědi příbuzných zemřelého. Zde narážíme na hlavní problém. Jako příčiny úmrtí byly uváděné nemoci, které nebyly jednoznačné, a mohlo tak být označováno i více chorob. Dalším problémem bylo velice obecné popisování příčin smrti: „náhle, obvykle, nemoc, úraz“.

Nejednoznačné popisy příčin úmrtí byly hlavním problémem jejich roztřídění do skupin. Proto byla k tomu účelu využita klasifikace Petra Jančárka, který zkoumal příčiny úmrtí obyvatelstva Zubrnice (poblíž Litoměřic) v 1. polovině 19. století.¹¹³ Dále bylo přihlédnuto ke klasifikaci, kterou použila ve své práci Alexandra Šikulová. Vycházela z třídění Petra Jančárka, kterou upravila kvůli řadě problémů, na které jsme narazili i v Bystrém (například nerozlišování mozkové a srdeční mrtvice).¹¹⁴ K vysvětlení některých nemocí či jejich příznaků bylo v této podkapitole využito *Domácího lékaře* Josefa Pečírky z roku 1870.

Ke zkoumání příčin úmrtí jsme vybrali dvě desetiletí: 1790 – 1799 a 1840 – 1849. Léta 1790 – 1799 byla vybrána z důvodu, že v předchozích letech nebyly příčiny úmrtí součástí matrik zemřelých a roky 1840 – 1849 poskytly vhodnou možnost oba časové úseky porovnat a zároveň byly zajímavé, jelikož v této době propukla řada epidemií. V letech 1840 – 1849 se setkáváme ve velké většině s jasněji a přesněji popsanými příčinami úmrtí, vymizely obecné názvy chorob, některé choroby začínají být více členěny.

Nejčastější příčinou úmrtí v letech 1790 – 1799 byly křečové stavy. Ty byly zaznamenány u 30 % zemřelých, ve všech případech se jednalo o děti do 14 let, nejčastěji o kojence či děti do 4 let. U dětí ve věku do 14 let byl psotník jako příčina úmrtí uváděn ve více než polovině případů (druhou polovinu tvořily infekční choroby, vrozená slabost, úbytě a souchotiny a nemoci blíže neurčené). Velký otazník visí nad tím, do jaké míry děti touto chorobou skutečně trpěly a do jaké míry se jednalo o dětskou „univerzální chorobu“. *Domácí lékař* Josefa Pečírky o psotníku říká: „*Psotník se vyskytuje u dětí nejčastěji v prvním roce jejich věku, řidčeji v druhém. Avšak vydávají ženy i babičky přemnožené úkazy na dětech za psotník, které psotník nejsou. Škubá-li dítě ve spaní ručičkou, mají to již za psotník; zakroutili očima, je to psotník, ošklibne-li se trochu, je to psotník, zajíkne-li se, myslí také hned, že to psotník; a poněvadž se někdy takové úkazy k jiným často těžkým nemocem přidávají a dítě na taktovou nemoc obyčejně umírá, strká se všechno na psotník, jež lidé pověreční za nějakou neviditelnou bytost, která na děti přichází a je rdousí.*“¹¹⁵ Dále autor dodává, jak se psotník u dětí projevuje: „*Dítě o sobě neví a náhle upadne ve spaní, při čemž má na polo zavřené oči, často při tom zbledne; tak to trvá nějaký čas, a pak je zas dobře. Někdy se k tomu připojí kroucení očima, škubání oudy a stahování obličeje, načež následuje hluboký chrapot, a pakli*

¹¹³ JANČÁREK, Petr. Zdravotní stav obyvatelstva Zubrnice v 1. polovině 19. století. In *Historická demografie* 17, 1993, s. 233 – 235. ISSN 0323-0937.

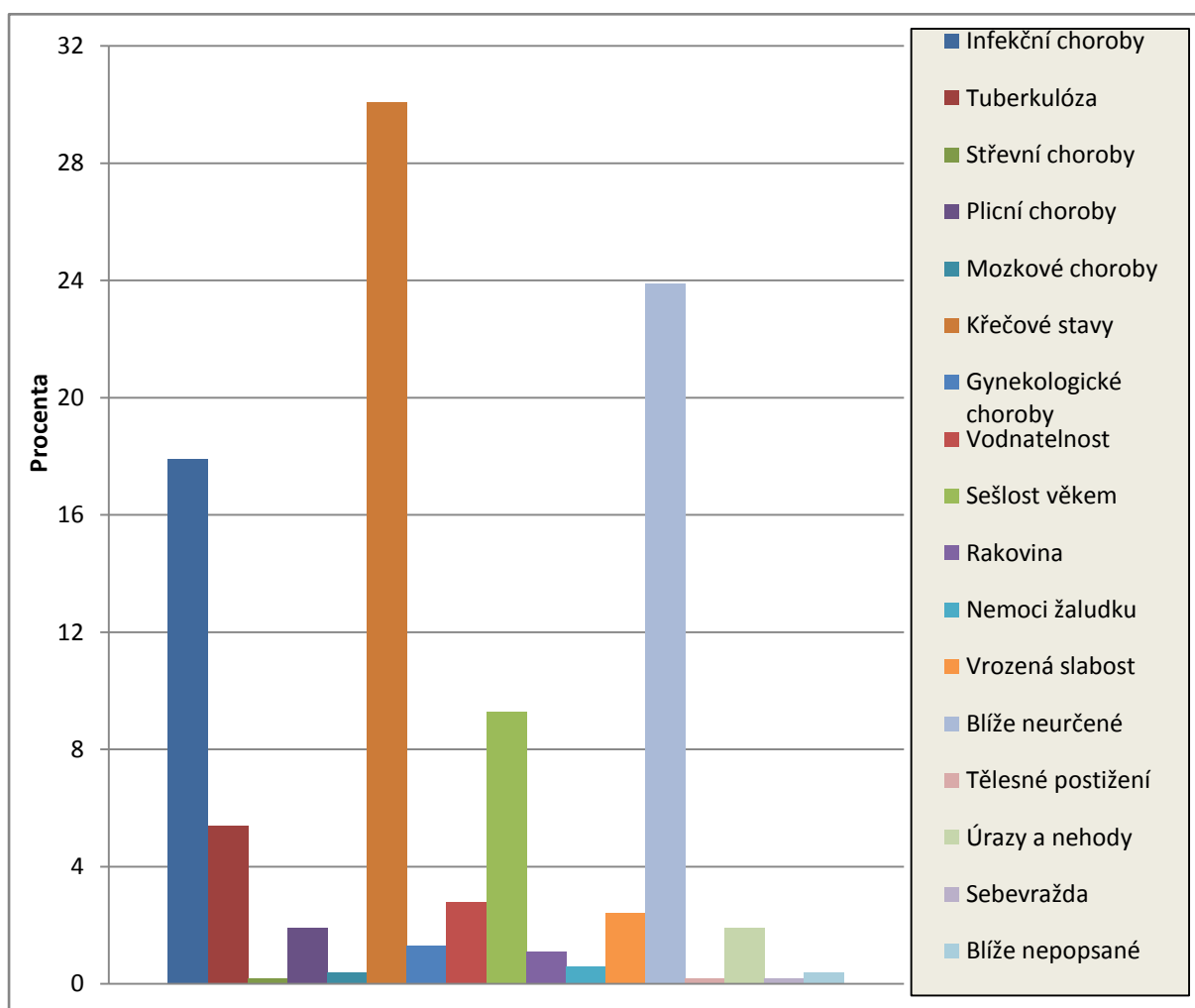
¹¹⁴ ŠIKULOVÁ, Alexandra. *Demografický vývoj farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785 – 1914)*. Diplomová práce (ved. prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.). Univerzita Pardubice, 2009, s. 139 – 154.

¹¹⁵ PEČÍRKA, Josef. *Domácí lékař. Učení o člověku ve stavu zdravém a chorobném*. 4. vydání. Brno, 2003, s. 224. ISBN 80-8644-136-9.

je psotník velmi prudký, vyhlíží jako padoucí nemoc, provázen jsa velkým dušením, načež následuje nesmírná slabost a chrapot.¹¹⁶

V letech 1790 – 1799 zemřelo více jak 17 % obyvatel Bystrého na infekční choroby, konkrétně se jednalo o neštovice, osypky, hlavničku, tyfus a malomocenství. Infekční choroby postihly především děti, ze všech zemřelých, u nichž byla jako příčina úmrtí zapsána infekční choroba, tvořily děti 70 %. Největším problémem byly neštovice, na které v letech 1790 – 1799 zemřelo celkem 35 lidí. Vždy se jednalo pouze o děti do 14 let, ve více jak dvou třetinách zemřeli na neštovice chlapci. Další infekční nemocí, která se týkala pouze dětí, byly spalničky, v matrikách označované jako osypky. Dětskou i dospělou populaci zasáhla tzv. hlavnička neboli břišní tyfus. Na tuto nemoc zemřeli 2 děti do 14 let a 5 lidí ve věku 15 - 59 let. Pouze dospělé populace se týkal tyfus, který byl v matrikách označován i jako horká nemoc. Jedenkrát byla v matrikách jako příčina úmrtí zapsána malomocenost.

Graf 10. Příčiny úmrtí v obci Bystré v letech 1790 – 1799

¹¹⁶ PEČÍRKA, J., *Domácí lékař*, s. 225.

Pokud vynecháme nemoci blíže neurčené (ty nemoci, u nichž přesně netušíme, o jakou přesně chorobu se jedná), byla třetí nejčastější příčinou úmrtí sešlost věkem. Ta byla uváděna skoro u poloviny lidí starších 60 let, ve více jak dvou třetinách se jednalo o ženy. V letech 1790 – 1799 je sešlost věkem v matrikách vyjádřena slovem „*starosti*“. U lidí nad 60 let se jednalo o velice častý zápis, faráři se k němu u starších lidí pravděpodobně uchylovali vždy, pokud nebyla příčina úmrtí jasná na první pohled. Stejně jako byl u dětí psotník, tak u lidí starších 60 let můžeme sešlost věkem nazvat „univerzální“ příčinou úmrtí.

Zhruba u 5 % zemřelých byly jako příčiny úmrtí uváděné souchotiny a úbytě. Obě dvě tyto nemoci jsme zahrnuli pod tuberkulózu, ačkoli se zahrnutím úbytí do této kategorie se může ve velkém polemizovat. Věra Kalousková zahrnula úbytě do ostatních úmrtí a uvádí, že termín úbytě v sobě zahrnuje několik nemocí najednou a začlenit je pod tuberkulózu je nesprávné.¹¹⁷ Naopak Petr Jančárek úbytě pod tuberkulózu řadí.¹¹⁸ Tuberkulóza trápila všechny věkové kategorie, v podobné míře muže i ženy. Daleko více se ale tuberkulóza jako příčina úmrtí objevuje v letech 1840 – 1849, kdy byla dokonce nejčastější příčinou úmrtí.

Další častou příčinou úmrtí byla vrozená slabost. Ta byla uváděna u dětí, u nichž bylo poznamenáno, že zemřely při porodu či krátce po něm. Vrozená slabost tvořila asi 2 % příčin úmrtí. Skoro 2 % tvořily ještě další dvě skupiny příčin úmrtí, jednalo se o plicní choroby a o kategorii, kterou jsme nazvali Úrazy a nehody. Úrazy a nehody by byly velice zajímavou záležitostí, bohužel je farář popisoval velice stručně, často pouze „*úraz*“. Ačkoli byly v letech 1790 – 1799 úraz či nehoda uvedeny jako příčina úmrtí u 9 lidí, podrobnější informace byly popsány pouze ve dvou případech. U Jana Vopařila, který zemřel 13. října 1794 ve věku 47 let, byl jako příčina úmrtí uveden pád ze střechy. Další zajímavý zápis říká, že 16. února 1799 zemřel Antonín Kučera, který zmrzl v lese. V době smrti mu bylo 36 let.

Více jak 1 % příčin úmrtí ještě tvořily gynekologické choroby. Do této kategorie spadá úmrtí žen během porodu či po porodu, smrt v šestinedělí nebo horečka omladnic. U 1 % zemřelých byla také uváděna rakovina, kterou faráři označovali jako „*rak*“. Opět nemůžeme přesně určit, co si pod tímto pojmem lidé představovali.

Některé příčiny úmrtí se objevovaly pouze výjimečně. Jednalo se například o bolení žaludku, střevní či mozkové choroby a příčiny úmrtí, které jsme nazvali jako Blíže nepopsané. Do této kategorie byly zahrnuty dvě osoby, u nichž bylo zapsáno, že zemřely „*náhle*“ a „*obvykle*“.

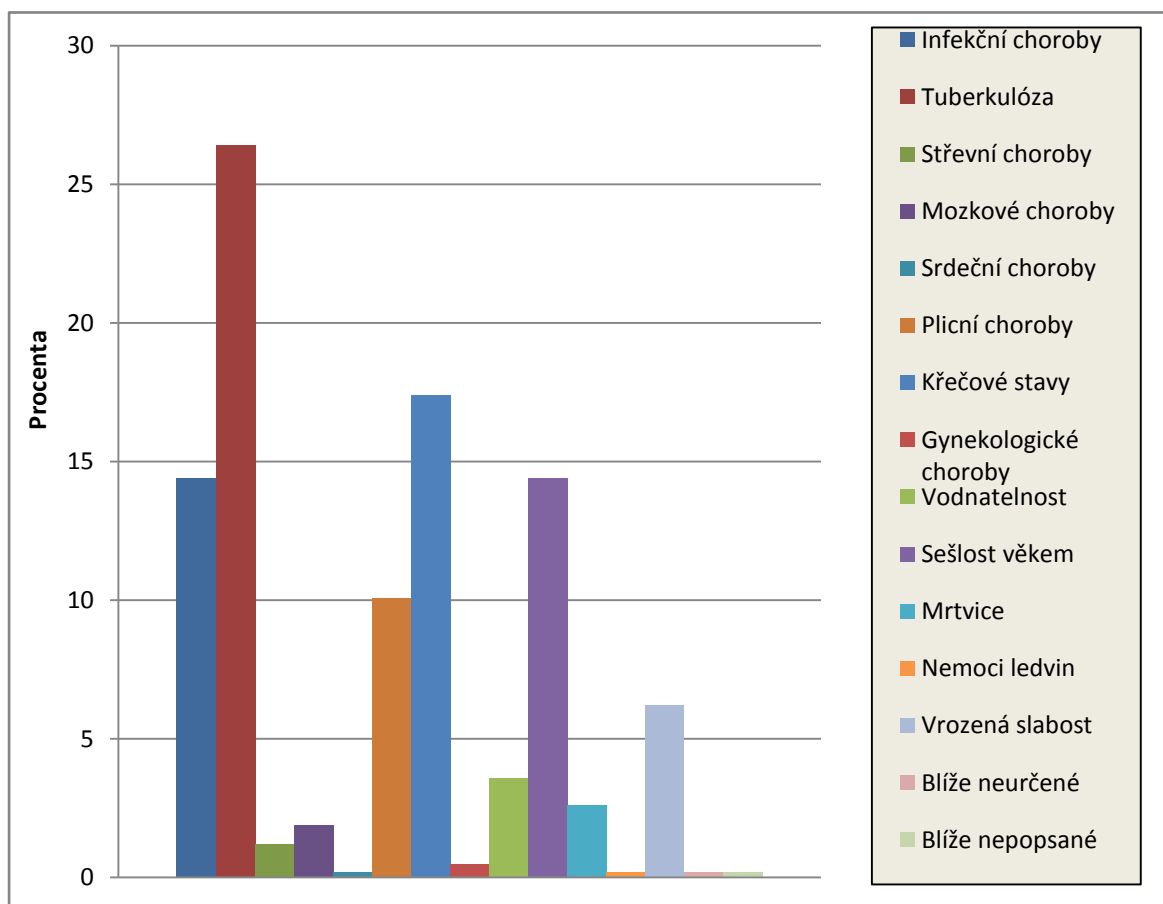
¹¹⁷ KALOUSKOVÁ, V., Demografický vývoj farnosti Lochenice, s. 115 – 117.

¹¹⁸ JANČÁREK, P., Zdravotní stav obyvatelstva Zubrnice, s. 233 – 235.

Dále jsme zjistili jeden případ sebevraždy. Dne 2. června 1791 zemřela Ludmila Schauerová, v matrice bylo zapsáno „z melancholie utopila se sama“. Zaznamenali jsme také jednu příčinu úmrtí, kterou bylo těžké zařadit, a proto pro ni byla vytvořena kategorie Tělesné postižení. Do ní jsme zahrnuli 9letého chlapce Josefa, u něhož bylo napsáno, že zemřel „pro hrb“.

Na závěr uvedme poslední skupinu, o které jsme se ještě nezmínili. Jedná se o choroby, které nebyly blíže popsány a dnes netušíme, co přesně mohlo být příčinou úmrtí. Tato skupina je velice početná, zahrnuje skoro 25 % všech úmrtí. Tyto choroby byly ve většině případů zaznamenány u mužů i u žen ve všech věkových kategoriích. Do této skupiny jsme zahrnuli choroby nazvané otok, dušnost, chřipka, píchání, fleky, kámen, apostema či zimnice a horkost. Dále sem byla zahrnuta nemoc nazvaná v matrikách jako „epidemie“. Opět nemůžeme říct, o jakou chorobu se jednalo. V letech 1790 – 1799 na tuto nemoc zemřelo 11 dětí do 14 let a 7 lidí ve věku 15 – 59 let. Tato početná kategorie se v letech 1840 – 1849 omezila na úplné minimum, což ukazuje větší znalosti v oblasti medicíny.

Graf 11. Příčiny úmrtí v obci Bystré v letech 1840 – 1849

V letech 1840 – 1849 nastala v mnoha ohledech úplně jiná situace. Nejasné příčiny úmrtí skoro vymizely, nemoci byly popsány daleko konkrétněji (například zánět slepého střeva, zápal plic), vzrostl počet chorob spadajících pod infekční nemoci a v čele příčin úmrtí vystřídala křečové stavy tuberkulóza.

Ve druhém sledovaném období patřila mezi nejčastější příčiny úmrtí tuberkulóza. Do této kategorie jsme zahrnuli souchotiny, úbytě a dva případy, kdy již byl uveden přímo název tuberkulóza. Úbytě a souchotiny byly početně velice vyrovnané, ve větší míře postihly spíše ženy, rozloženy byly mezi všechny věkové kategorie. Jako příčina úmrtí byla tuberkulóza uvedena ve více než čtvrtině všech případů. Opět nemůžeme jednoznačně říct, zda všichni, u nichž bylo zaznamenáno, že zemřeli na tuberkulózu, na tuto nemoc skutečně zemřeli.

Další nejčastější příčinou úmrtí byly opět křečové stavy, které se stejně jako v letech 1790 – 1799 týkaly pouze dětí. Ale na rozdíl od let 1790 – 1799 je psotník uváděn daleko méně, skoro o 13 %.

U 15 % úmrtí byly důvodem smrti infekční choroby. Oproti letům 1790 – 1799 nastal velký rozdíl v tom, na jaké infekční choroby lidé umírali. V letech 1840 – 1849 byl uveden pouze jeden případ úmrtí na neštovice, které patřily v letech 1790 – 1799 k nejčastějším infekčním chorobám. Na tuto situaci mělo zajisté vliv prosazované očkování. Nově děti zasáhl černý kašel, záškrt a spála. Dospělé populace se týkal hlavně tyfus. Ačkoli byla v českých zemích od 30. let 19. století velkým zabijákem cholera, v Bystrém byla jako příčina úmrtí uvedena jen jednou. Nemůžeme ale vyloučit, že se „skrývala“ pod jinou chorobou. Infekční choroby propukly v této době skutečně ve velkém, v roce 1846 to byla především u dětí spála. K té se v roce 1847 připojil ještě tyfus, který zasáhl spíše obyvatele starší 15 a více let. Obě tyto nemoci zabíjely také v roce 1848.

V letech 1840 – 1849 je stále ještě hodně uváděna sešlost věkem, jednalo se o 15 % všech úmrtí a skoro o polovinu zemřelých starších 60 let. To jsou velice podobné výsledky jako v letech 1790 – 1799.

O tom, že v letech 1840 – 1849 byly příčiny úmrtí uváděny daleko přesněji a podrobněji, svědčí i fakt, že na úplné minimum se dostala kategorie Blíže neurčené choroby. Naopak se velice rozrostly jiné kategorie: střevní, srdeční, mozkové a plicní choroby. V matrikách se u příčin úmrtí objevují už například srdeční vady, zápaly plic, záněty slepého střeva. Nejasná zůstává mrtvice, v zápisech totiž není rozlišováno mezi srdeční a mozkovou mrtvicí. Proto tvoří mrtvice samostatnou kategorii, uvedena byla u 15 úmrtí.

Největší nárůst proběhl u plicních chorob, ty tvořily asi desetinu příčin úmrtí. Většinou se jednalo o zápal plic, méně často o ochrnutí plic či krvácení do plic. U 4 %

zemřelých byla stále uváděna nejasná vodnatelnost. O vodnatelnosti Josef Pečírka říká: *„Vodnatelnost začíná obyčejně na některém místě v těle a rozšiřuje se někdy téměř po celém těle. Ona roste někdy volně, někdy rychle. Nemocný při tom špatně vypadá, kůže jeho vadne, tělo hubne, ačkoli je vodou nabobtnělé, člověk slábne, je nepokojný, rozčilený, úzkostlivý; někdy by pořád spal, někdy nemůže spát, nesnese zimu a ustavičně je mu chladno, oudy ho bolí a jsou slabé. Trávení je špatné, chuť k jídlu malá, žízeň velká, močení nepatrné.“*¹¹⁹

Vrozená slabost dítěte v porovnání s předchozí zkoumanou dobou vzrostla, a to na více jak 6 %. Naopak klesl počet matek zemřelých při porodu nebo během šestinedělí.

V letech 1840 – 1849 nebyl v matrikách zapsán žádný případ nehody nebo sebevraždy. Jednou bylo namísto příčiny úmrtí uvedeno „náhle“.

¹¹⁹ PEČÍRKA, J., *Domácí lékař*, s. 259.

7. Závěr

Práce se zabývá demografickým vývojem obce Bystré ve východních Čechách v letech 1750 – 1849. Časový rozsah byl zvolený na základě dostupnosti církevních matrik, které byly pro tuto práci základním pilířem. Veškerá data byla zjištěna z 11 matrik (5 matrik narozených, 3 matrik oddaných a 3 matrik zemřelých). Zjištěné informace byly srovnány s celozemskými údaji či s pracemi jiných autorů. Narození, svatba a smrt byly popsány i z kulturního a etnografického hlediska. Obyvatelstvo v Bystrém bylo vesměs katolického vyznání, živilo se především zemědělstvím a řemeslnou výrobou. Díky zvolení časového rozsahu nebylo možné sledovat všechny demografické otázky po celé zvolené období. Jistou nevýhodou byla i stručnost matričních zápisů na počátku sledované doby.

Ráda bych zde také zmínila, jak obrovskou výhodou byl pro mě fakt, že matriky, které byly pro tuto práci stěžejním pramenem, byly již digitalizovány.

Celá práce byla vystavěna na třech základních kapitolách, které se zabývají sňatečností, porodností a úmrtností. Na úvod celé práce byla stručně představena historie obce.

V letech 1750 – 1849 bylo v Bystrém uzavřeno celkem 1183 sňatků, což představuje přibližně 12 sňatků za rok. Počet sňatků za celou dobu postupně vzrůstal, v závěru sledovaného období bylo uzavřeno 2krát více sňatků než v jeho počátku. Na počet uzavřených sňatků během jednotlivých let mělo vliv několik událostí. Jednalo se hlavně o neúrodu, válečné události a epidemie. Nejvíce párů vstupovalo do manželství v únoru a v listopadu, nejméně v březnu a v prosinci. Za celou sledovanou dobu byly v prosinci uzavřeny pouze dva sňatky. Tato situace byla dána především průběhem hospodářského roku a dodržováním církevních nařízení, která zakazovala svatby v době adventu a půstu. V naprosté většině do manželství vstupovali dva svobodní jedinci (77 %), sňatky vdovce se svobodnou dívkou tvořily 17 % celkového počtu svateb. Vdovy vstupovaly do svého dalšího manželství pouze minimálně. Výjimku tvoří roky 1810 – 1819, kdy se opět provdalo celkem 19 vdov. Příčinou mohly být probíhající napoleonské války, které byly také doprovázeny řadou epidemií. Průměrný sňatkový věk u svobodných mužů byl přibližně 27 let, u žen to bylo skoro 26 let. Při dalším sňatku bylo mužům kolem 45 let, ženám přibližně 37 let. Na základě sociálního postavení snoubenců bylo zjištěno, že se lidé v Bystrém živilí převážně zemědělstvím a řemeslnou výrobou. Nejčastěji pocházeli snoubenci ze stejné sociální skupiny.

Se sňatečností je propojena porodnost. Věk, při kterém lidé vstupovali do manželství, ovlivňoval, jak dlouho byli schopni plodit děti. Věk hrál větší roli u žen, čím déle se vdávaly, tím se zkracovalo jejich plodné období. V letech 1750 – 1849 se v Bystrém narodilo celkem 5279 dětí, 70 z nich bylo mrtvě narozených. Pohlaví dětí bylo velice vyrovnané, můžeme říci, že polovina narozených dětí byli chlapani, polovina dívky. I u porodnosti docházelo k různým výkyvům, které mohly mít souvislost s epidemiemi, neúrodou nebo probíhajícími válkami. Křest dítěte probíhal zpravidla ihned v den narození dítěte či den následující. Při křtu dostávaly děti v Bystrém nejčastěji jedno jméno, u chlapanů byla oblíbená jména František, Jan, Josef a Václav, u dívek Klára, Anna, Terezie a Františka. V Bystrém proběhlo ve zkoumaném období 48 vícečetných porodů, v jednom případě se jednalo o trojčata. Porody dětí byly víceméně rovnoměrně rozloženy do všech měsíců, nezjistili jsme zde tak velké výkyvy jako tomu bylo u sňatečností. Většina dětí se rodila do řádně uzavřených manželství, nemanželské děti tvořily asi 5 % z celkového počtu narozených dětí. Porodit nemanželské dítě, které jeho otec neuznal, znamenalo pro matku mnoho problémů. Podobně na tom byl i její potomek, toho mohl status nemanželského dítěte provázet celý život.

V letech 1750 – 1849 zemřelo v Bystrém 4169 osob, hrubá míra úmrtnosti v Bystrém byla podobná jako v českých zemích. Poměry pohlaví u zemřelých byly opět skoro vyrovnané. Bystré postihlo ve sledované době několik demografických krizí, které byly často spojeny s nějakou epidemií. V roce 1799 zde propukla epidemie neštovic, v roce 1809 epidemie břišního tyfu, v roce 1825 a 1836 ve velkém zabíjela spála. Nejvíce osob zemřelo v úplném závěru sledovaného období, v letech 1846, 1847 a 1848 navzájem propukly epidemie spály a tyfu. Od 30. let 19. století řádila v českých zemích cholera, ta se ale Bystrému pravděpodobně vyhnula. Pokud nebudeme počítat dětskou složku, umírali lidé přibližně ve věku 57 let, muži umírali skoro o 3 roky dříve než ženy. Polovinu všech zemřelých tvořily děti. Ty umíraly nejčastěji během prvního roku života. Jako příčina úmrtí byl u dětí nejčastěji uváděn psotník. Nemůžeme s jistotou říct, do jaké míry na něj děti skutečně umíraly a do jaké míry byl používán jako dětská „univerzální“ příčina úmrtí. U lidí starších 60 let byla jako příčina smrti nejčastěji uváděna nevypovídající „sešlost věkem“. Celkově jsme u příčin úmrtí narazili na řadu nejasných chorob, o nichž nevíme, jakou nemoc vlastně představovaly. Dále lidé ve velkém umírali na tuberkulózu, infekční nemoci a plicní choroby. Více lidí zemřelo během zimních měsíců, což mohlo být způsobeno nedostatkem potravin a vyčerpáním organismu.

Matriky umožňují studovat daleko více jevů, než ty, jimiž jsem se v této práci zabývala. Snažila jsem se odpovědět alespoň na základní otázky. Historická demografie byla

pro mě úplně novou zkušeností. Setkala jsem se s řadou nových pojmů a zároveň jsem netušila, jak časově náročné je zpracovat všechna potřebná data. Na historii Bystrého jsem díky této práci získala úplně nový pohled a jsem ráda, že jsem zájmem o Bystré mohla dělat radost svým blízkým.

8. Seznam pramenů a literatury

8.1 Prameny

Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbírká matrik východočeského kraje – Farní úřad Bystré

Matrika narozených 1745 – 1784, inv. č. 608, sign. 1598.

Matrika narozených 1785 – 1821, inv. č. 609, sign. 1599.

Matrika narozených 1807 – 1833, inv. č. 610, sign. 1600.

Matrika narozených 1816 – 1839, inv. č. 611, sign. 1601.

Matrika narozených 1840 – 1860, inv. č. 612, sign. 1606.

Matrika oddaných 1744 – 1784, inv. č. 625, sign. 1607.

Matrika oddaných 1785 – 1828, inv. č. 626, sign. 1608.

Matrika oddaných 1829 – 1858, inv. č. 627, sign. 1609.

Matrika zemřelých 1744 – 1784, inv. č. 630, sign. 1610.

Matrika zemřelých 1785 – 1825, inv. č. 631, sign. 1611.

Matrika zemřelých 1825 – 1855, inv. č. 632, sign. 1613.

Použité byly digitalizované verze matrik.

URL: <<http://vychodoceskearchivy.cz/zamorsk/files/2012/09/inventar.pdf>> [cit. 2012-5-10].

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Archiv města Bystré

kn. č. 800, Paměti města Bystrého, 1. díl.

kn. č. 801, Paměti města Bystrého, 2. díl.

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, Farní úřad Bystré

kn. č. 13, Status animarum 1818.

8.2 Literatura

- BARDET, Jean-Pierre – DUPÂQUIER, Jacques (edd.). *Histoire des populations de l'Europe* I. Paris, 1997. ISBN 2-213-02825-7.
- BATÍK, Václav. *Dějiny města Bystrého*. Bystré, 1907.
- Dějiny obyvatelstva českých zemí*. Praha, 1996. ISBN 80-2040-283-7.
- DOKOUPIL, Lumír et al. *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*. Praha, 1999. ISBN 80-8595-064-2.
- DUŠKOVÁ, Sabina. Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století. In *Historická demografie* 24, 2000, s. 109 - 162. ISBN 80-85950-87-1. ISSN 0323-0937.
- FIALOVÁ, Ludmila. Sňatečnost obyvatelstva v českých zemích v 19. století. In *Studie k sociálním dějinám 19. století* 7/1, 1997, s. 45 – 58.
- FRIEDRICH, Gustav. *Rukověť křesťanské chronologie*. 2. vydání. Praha a Litomyšl, 1997. ISBN 80-7185-118-3.
- GLOSER, Jaroslav. *Bysterské proměny*. Bystré, 1982.
- GRULICH, Josef. „Slavnostní okamžiky“ – Svatební a křestní obřad v období raného novověku. In *Historická demografie* 24, 2000, s. 49 – 82. ISBN 80-8595-087-1. ISSN 0323-0937.
- HEŘMÁNKOVÁ, Marie. Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století. In *Historická demografie* 24, 2000, s. 83 – 108. ISBN 80-8595-087-1. ISSN 0323-0937.
- HOFMAN, Václav. Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století. In *Historická demografie* 26, 2002, s. 81 – 100. ISBN 80-7330-019-2. ISSN 0323-0937.
- JANČÁREK, Petr. Zdravotní stav obyvatelstva Zubrnice v 1. polovině 19. století. In *Historická demografie* 17, 1993, s. 229 – 240. ISSN 0323-0937.
- KALOUSKOVÁ, Věra. Demografický vývoj farnosti Lochenice v letech 1784 - 1900. In *Historická demografie* 30, 2006, s. 67 – 143. ISBN 80-7330-100-8. ISSN 0323-0937.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila. *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1794 – 1914*. Praha, 1965.
- KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962.
- KONEČNÝ, Stanislav. *Poličsko*. Tišnov, 2005. ISBN 80-7323-106-9.
- KŘÍŽOVÁ, Květa – JUNEK, David. *Obrazová galerie rodu Hohenemsů*. Polička, 1997. ISBN 80-902-4590-0.
- LENDEROVÁ, Milena – RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha, 2006. ISBN 80-718-5647-9.

- Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska.* 3 sv. O – Ž. Praha, 2007. ISBN 978-80-204-1713-8.
- MAUR, Eduard. Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním zřetelem k historické demografii). In *Sborník archivních prací* 20, č. 1, 1970, s. 425 – 457.
- MAUR, Eduard. O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům. In *Historická demografie* 3, 1969, s. 4 – 19.
- MAUR, Eduard. Smrt ve světle demografické statistiky. In LORENZOVÁ, Helena – PETRÁSOVÁ, Taťána (edd.). *Fenomén smrti v české kultuře 19. století.* Praha, 2001, s. 245 – 254. ISBN 80-85917-79-3.
- MAUR, Eduard. Vývoj matričního zápisu v Čechách. In *Historická demografie* 6, 1972, s. 40 – 58.
- MAUR, Eduard. *Základy historické demografie.* Praha, 1983.
- MELKESOVÁ, Miroslava. ADHIBERI SOLENT, QUI COMPATRES VOCANTUR. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti. In *Historická demografie* 27, 2003, s. 63 – 122. ISBN 80-7330-037-0 . ISSN 0323-0937.
- MRÁZKOVÁ, Jana. „Přislibuji sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.“ Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století. In *Historická demografie* 29, 2005, s. 53 – 107. ISBN 80-7330-078-8. ISSN 0323-0937.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře.* Praha, 2004. ISBN 80-7021-397-3.
- NESLÁDKOVÁ, Ludmila. *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů.* Praha, 2003. ISBN 80-2393-966-1.
- PALACKÝ, František. *Popis království českého.* Praha, 1848.
- PEČÍRKA, Josef. *Domácí lékař. Učení o člověku ve stavu zdravém a chorobném.* 4. vydání. Brno, 2003. ISBN 80-8644-136-9.
- PETR, Jaroslav. *Bystré: město Tvých mladých let.* Bystré, 2012.
- PETR, Jaroslav. *Vojtěch Jasný a město Bystré.* Bystré, 2012.
- PROFOUS, Antonín. *Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny.* Svazek 1. 2. vydání. Praha, 1954.
- Retrospektivní lexikon obcí Československé socialistické republiky 1849 – 1970.* Díl 1. Praha, 1978.

- SOMMER, Johann Gottfried. *Das Königreich Böhmen, statistisch-topographisch dargestellt*. 5. Band – Chrudimer Kreis. Prag, 1837.
- STŘÍTESKÝ, Jan. *Zdravotní a populační vývoj československého obyvatelstva*. Praha, 1971.
- SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha, 2004. ISBN 80-7254-424-1.
- ŠIKULOVÁ, Alexandra. *Demografický vývoj farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785 – 1914)*. Diplomová práce (ved. prof. PhDr. Eduard Maur, CSc.). Univerzita Pardubice, 2009.
- TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha, 2004. ISBN 80-7203-565-7.
- TINKOVÁ, Daniela. *Tělo, věda, stát: zrození porodnice v osvícenské Evropě*. Praha, 2011. ISBN 80-2570-223-5.
- VELKOVÁ, Alice. Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století. In JIRÁNEK, Tomáš – KUBEŠ, Jiří (edd). *Dítě a dětství napříč staletími. 2. Pardubické bienále*. Pardubice, 2002, s. 205 – 227. ISBN 80-7194-515-3. ISSN 1213-3485.
- VELKOVÁ, Alice. Výzkum sociální mobility na příkladu osob narozených v letech 1791 – 1800 na panství Štáhlavy. In *Historická demografie* 27, 2003, s. 173 – 224. ISBN 80-7330-037-0. ISSN 0323-0937.
- ZÁMEČNÍK, Karel. Bystré. *Monografie starého města na Českomoravské vysočině*. Bystré, 1948.

8.3 Internetové zdroje

URL: <<http://www.bystre.cz/foto/category/6-jarni-letni-foto>> [cit. 2013-2-20]. Fotografie bysterského zámku.

URL: <<http://www.bystre.cz/foto/category/1>> [cit. 2013-2-20]. Fotografie nejstarší bysterské chalupy.

URL: <<http://www.bystre.cz/foto/category/7-letecke-foto>> [cit. 2013-2-20]. Kostel sv. Jana Křtitele.

9. Seznam tabulek a grafů

9.1 Seznam tabulek

Číslo	Název	Strana
1	Hrubá míra sňatečnosti v obci Bystré v 1. polovině 19. století	15
2	Vývoj počtu sňatků a průměrný počet sňatků na 1 rok v obci Bystré v letech 1750 – 1849	16
3	Počet sňatků dle měsíců v obci Bystré v letech 1750 – 1849	17
4	Snoubenci podle rodinného stavu v obci Bystré v letech 1785 – 1849	20
5	Počet svobodných a ovdovělých podle pohlaví v obci Bystré v letech 1785 – 1849	21
6	Průměrný sňatkový věk snoubenců v obci Bystré v letech 1785 – 1849	23
7	Věk mužů při prvním sňatku podle věkových skupin v obci Bystré v letech 1785 – 1849	25
8	Věk žen při prvním sňatku podle věkových skupin v obci Bystré v letech 1785 – 1849	26
9	Věk mužů a žen při dalším sňatku podle věkových skupin v obci Bystré v letech 1785 – 1849	28
10	Věkové rozdíly mezi snoubenci v obci Bystré v letech 1785 – 1849	29
11	Sociální postavení snoubenců v obci Bystré v letech 1830 – 1849	31
12	Hrubá míra porodnosti v obci Bystré v 1. polovině 19. století	35
13	Počet narozených dětí podle pohlaví v obci Bystré v letech 1750 – 1849	36
14	Věk dětí při křtu v obci Bystré v letech 1820 – 1829 a 1840 – 1849	39
15	Počet jmen u pokřtěných dětí v obci Bystré v letech 1800 – 1814	40
16	Deset nejčastěji užívaných jmen dětí v obci Bystré v letech 1800 – 1814	41
17	Počet narozených dětí a počet dětí na 1 uzavřený sňatek v obci Bystré v letech 1750 – 1849	43
18	Vícečetné porody podle pohlaví v obci Bystré v letech 1750 – 1849	44
19	Počet narozených dětí podle měsíců v obci Bystré v letech 1750 – 1849	45
20	Sezónní pohyb porodů v obci Bystré v letech 1750 – 1849	46
21	Počet nemanželských dětí v obci Bystré v letech 1750 – 1849	48
22	Úroveň mrtvorozenosti v obci Bystré v letech 1750 – 1849	49
23	Hrubá míra úmrtnosti v obci Bystré v 1. polovině 19. století	56

24	Poměr zemřelých podle pohlaví v obci Bystré v letech 1750 – 1849	56
25	Průměrný věk zemřelých v obci Bystré v letech 1750 – 1849	57
26	Skladba zemřelých osob podle věkových skupin v obci Bystré v letech 1750 – 1849 (v %)	59
27	Poměr jednotlivých věkových kategorií dětské úmrtnosti v obci Bystré v letech 1750 – 1849	61
28	Kojenecká úmrtnost v obci Bystré v letech 1750 – 1849	62
29	Novorozenecká úmrtnost v obci Bystré v letech 1750 – 1849	63
30	Počet úmrtí podle měsíců v obci Bystré v letech 1750 – 1849	64

9.2 Seznam grafů

Číslo	Název	Strana
1	Vývoj počtu sňatků v obci Bystré v letech 1754 – 1845	17
2	Sezónnost sňatků v obci Bystré v letech 1750 – 1849	19
3	Vývoj průměrného sňatkového věku při vstupu do prvního manželství v obci Bystré v letech 1785 – 1849	26
4	Vývoj průměrného sňatkového věku při vstupu do dalšího manželství v obci Bystré v letech 1785 – 1849	27
5	Vývoj počtu narozených dětí v obci Bystré v letech 1754 – 1845	37
6	Sezónnost jména Václav při křtu v obci Bystré v letech 1800 – 1814	42
7	Vývoj počtu zemřelých v obci Bystré v letech 1750 – 1849	54
8	Vývoj věkové skladby zemřelých osob podle věkových skupin bez rozdílu pohlaví v obci Bystré v letech 1750 – 1849	60
9	Sezónní pohyb úmrtnosti v obci Bystré v letech 1750 – 1849	65
10	Příčiny úmrtí v obci Bystré v letech 1790 – 1799	67
11	Příčiny úmrtí v obci Bystré v letech 1840 – 1849	69

10. Seznam příloh

- Příloha č. 1: Přehled počtu narozených, oddaných, zemřelých a přirozeného přírůstku
- Příloha č. 2: Vývoj počtu porodů, sňatků a úmrtí v letech 1750 – 1849
- Příloha č. 3: Vývoj počtu narozených, oddaných a zemřelých v letech 1754 – 1845 (devítiletý klouzavý průměr)
- Příloha č. 4: Věková skladba snoubenců v letech 1785 – 1849 (15 – 60 let)
- Příloha č. 5: Věková skladba zemřelých v letech 1750 – 1849 (15 – 60 let)
- Příloha č. 6: Průměrný věk zemřelých v letech 1750 – 1849 (s přičtením dětské populace)
- Příloha č. 7: Průměrný věk zemřelých v letech 1750 – 1849 (věk 15 a více let)
- Příloha č. 8: Příčiny úmrtí v letech 1790 – 1799
- Příloha č. 9: Příčiny úmrtí v letech 1840 – 1849

Příloha č. 1

Přehled počtu narozených, oddaných, zemřelých a přirozeného přírůstku

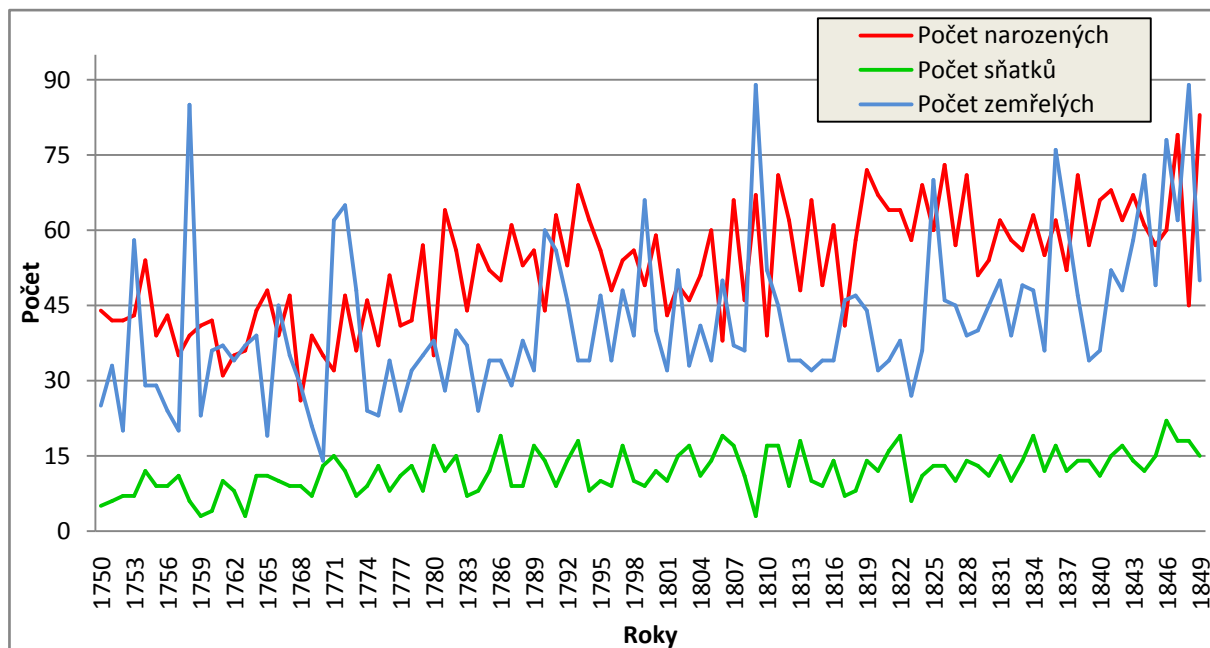
Rok	Počet narozených	Počet sňatků	Počet zemřelých	Přirozený přírůstek
1750	44	5	25	19
1751	42	6	33	9
1752	42	7	20	22
1753	43	7	58	-15
1754	54	12	29	25
1755	39	9	29	10
1756	43	9	24	19
1757	35	11	20	15
1758	39	6	85	-46
1759	41	3	23	18
1760	42	4	36	6
1761	31	10	37	-6
1762	35	8	34	1
1763	36	3	37	-1
1764	44	11	39	5
1765	48	11	19	29
1766	39	10	45	-6
1767	47	9	35	12
1768	26	9	29	-3
1769	39	7	21	18
1770	35	13	14	21
1771	32	15	62	-30
1772	47	12	65	-18
1773	36	7	48	-12
1774	46	9	24	22
1775	37	13	23	14
1776	51	8	34	17
1777	41	11	24	17
1778	42	13	32	10
1779	57	8	35	22
1780	35	17	38	-3
1781	64	12	28	36
1782	56	15	40	16
1783	44	7	37	7
1784	57	8	24	33
1785	52	12	34	18
1786	50	19	34	16
1787	61	9	29	32
1788	53	9	38	15
1789	56	17	32	24

Rok	Počet narozených	Počet sňatků	Počet zemřelých	Přirozený přírůstek
1790	44	14	60	-16
1791	63	9	56	7
1792	53	14	46	7
1793	69	18	34	35
1794	62	8	34	28
1795	56	10	47	9
1796	48	9	34	14
1797	54	17	48	6
1798	56	10	39	17
1799	49	9	66	-17
1800	59	12	40	19
1801	43	10	32	11
1802	49	15	52	-3
1803	46	17	33	13
1804	51	11	41	10
1805	60	14	34	26
1806	38	19	50	-12
1807	66	17	37	29
1808	46	11	36	10
1809	67	3	89	-22
1810	39	17	52	-13
1811	71	17	45	26
1812	62	9	34	28
1813	48	18	34	14
1814	66	10	32	34
1815	49	9	34	15
1816	61	14	34	27
1817	41	7	46	-5
1818	58	8	47	11
1819	72	14	44	28
1820	67	12	32	35
1821	64	16	34	30
1822	64	19	38	26
1823	58	6	27	31
1824	69	11	36	33
1825	60	13	70	-10
1826	73	13	46	27
1827	57	10	45	12
1828	71	14	39	32
1829	51	13	40	11
1830	54	11	45	9
1831	62	15	50	12
1832	58	10	39	19

Rok	Počet narozených	Počet sňatků	Počet zemřelých	Přirozený přírůstek
1833	56	14	49	7
1834	63	19	48	15
1835	55	12	36	19
1836	62	17	76	-14
1837	52	12	62	-10
1838	71	14	47	24
1839	57	14	34	23
1840	66	11	36	30
1841	68	15	52	16
1842	62	17	48	14
1843	67	14	58	9
1844	61	12	71	-10
1845	57	15	49	8
1846	60	22	78	-18
1847	79	18	62	17
1848	45	18	89	-44
1849	83	15	50	33
Celkem	5279	1183	4169	1110

Příloha č. 2

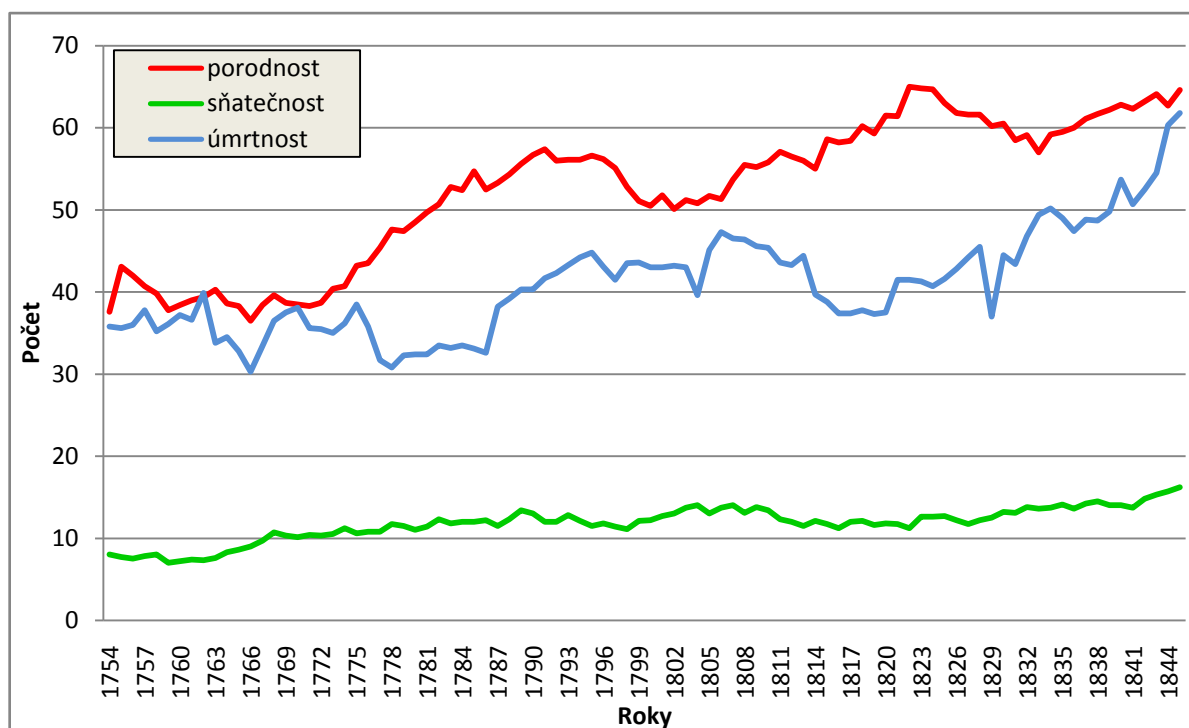
Vývoj počtu porodů, sňatků a úmrtí v letech 1750 - 1849

Příloha č. 3

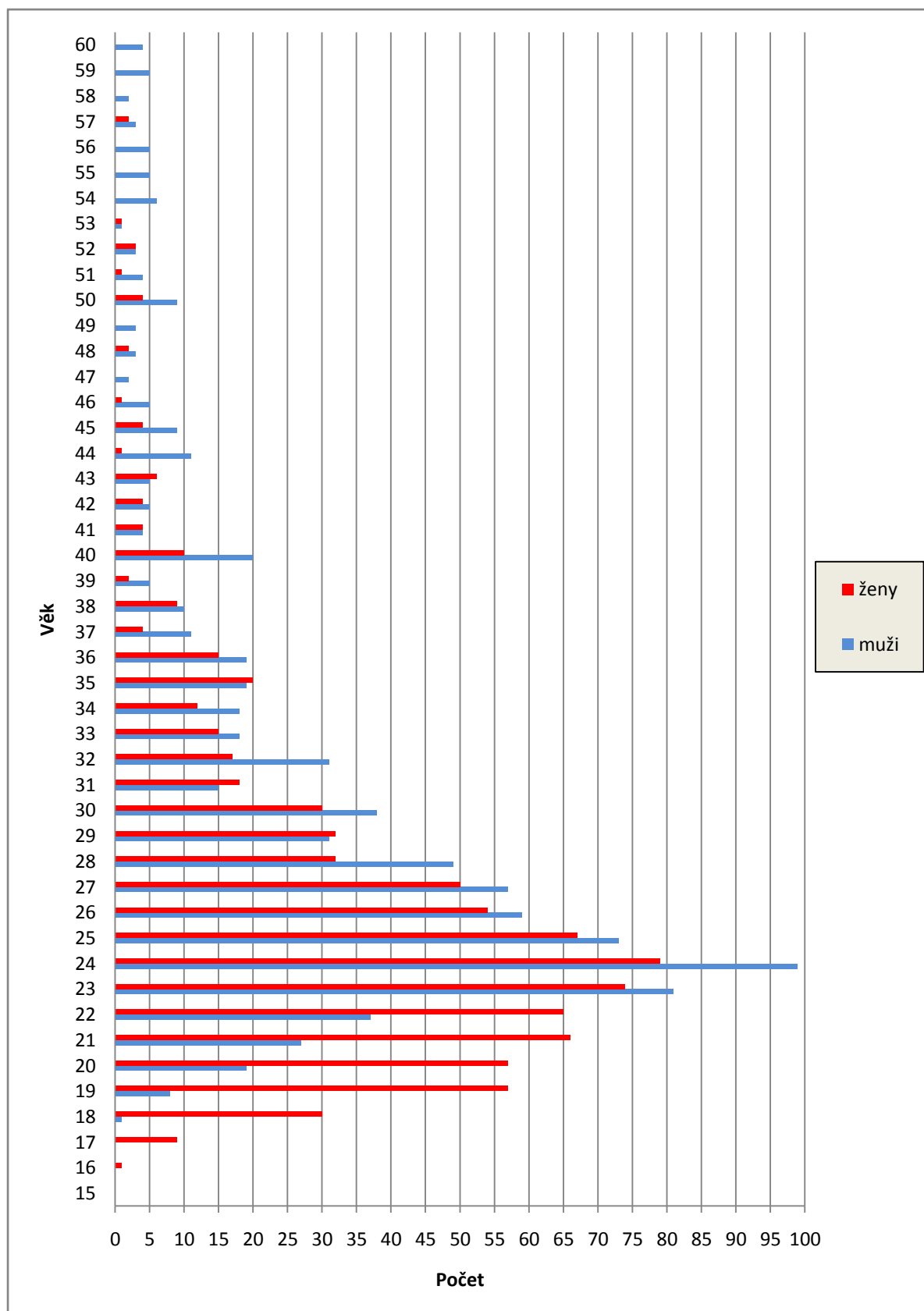
Vývoj počtu narozených, oddaných a zemřelých v letech 1754 – 1845

(devítiletý klouzavý průměr)

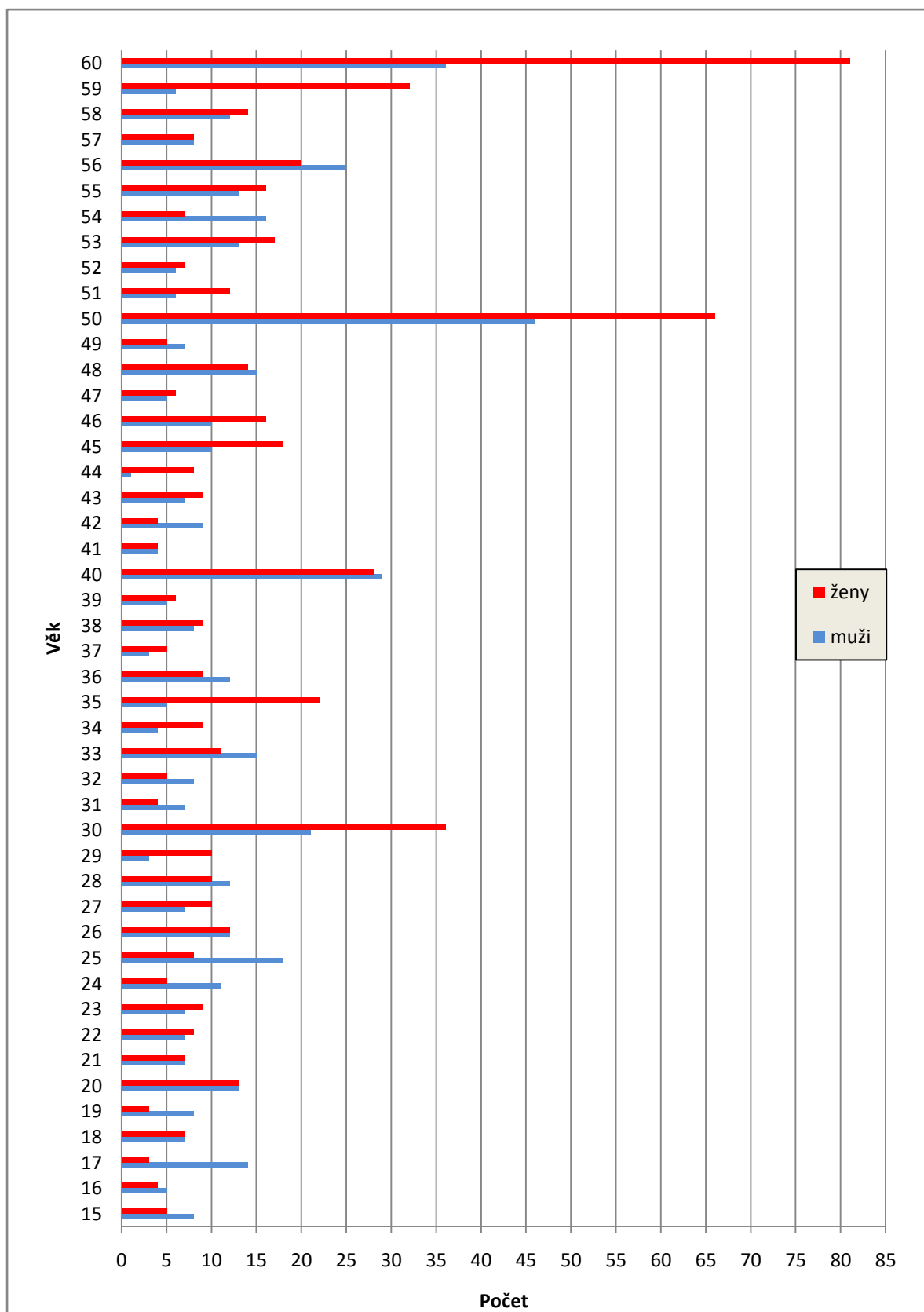
Příloha č. 4

Věková skladba snoubenců v letech 1785 – 1849 (15 – 60 let)

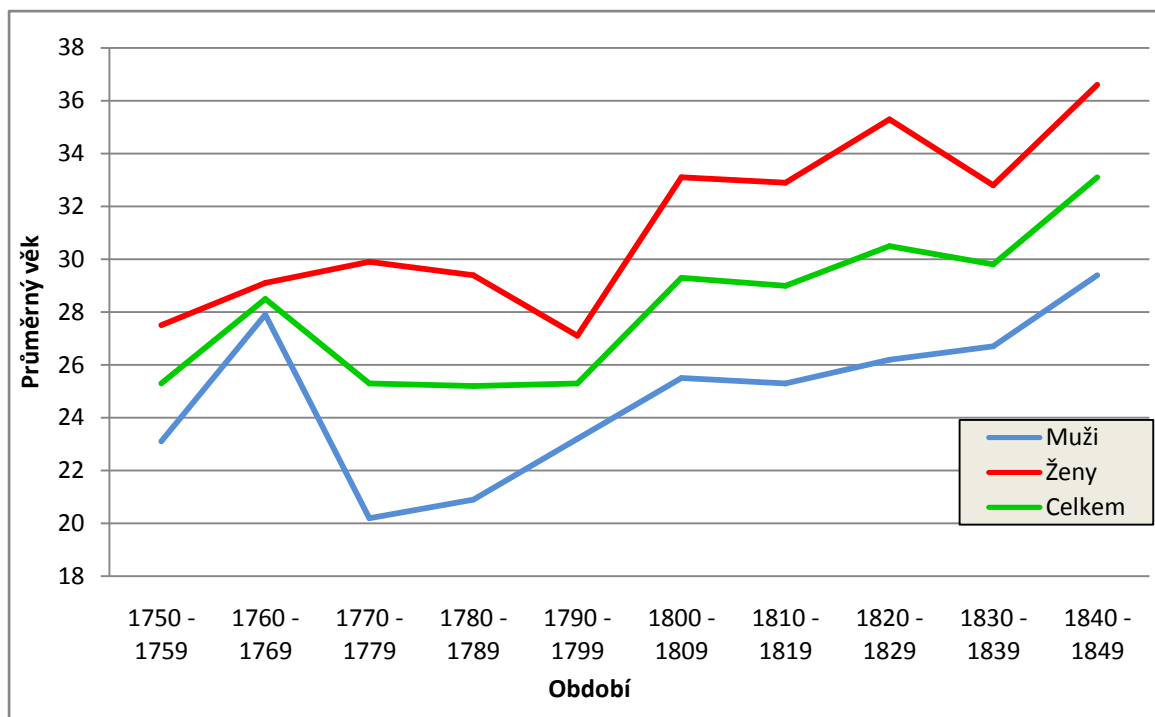

Příloha č. 5

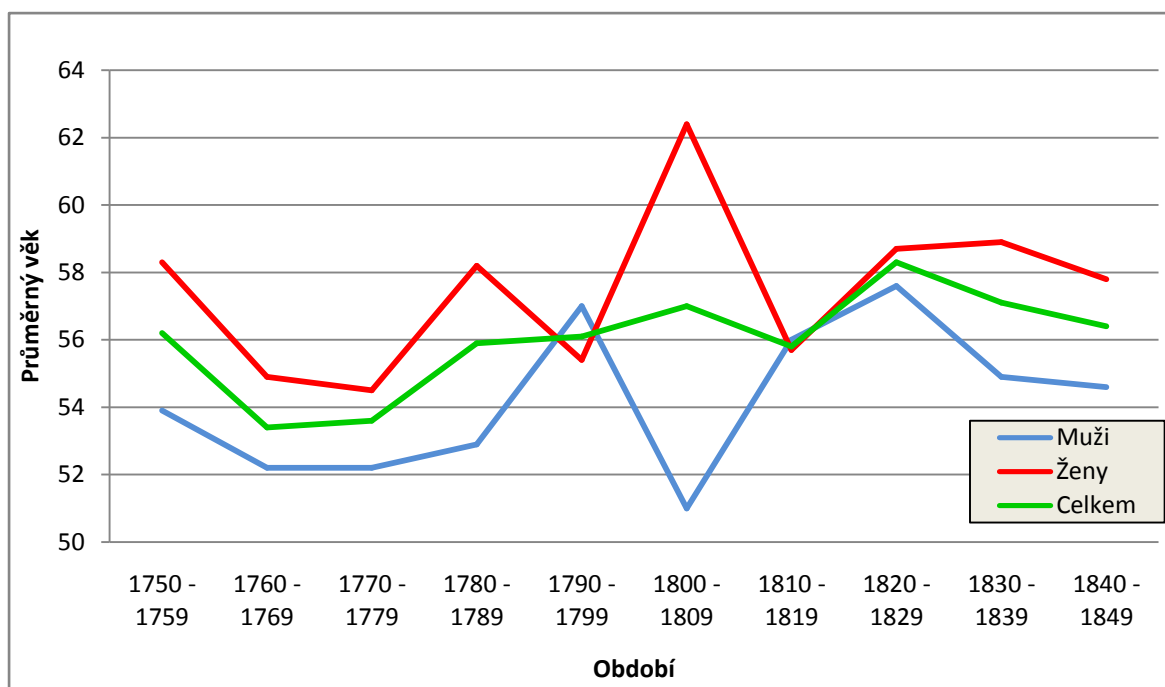
Věková skladba zemřelých v letech 1750 – 1849 (15 – 60 let)

Příloha č. 6
Průměrný věk zemřelých v letech 1750 – 1849
(s přičtením dětské populace)

Příloha č. 7
Průměrný věk zemřelých v letech 1750 – 1849
(věk 15 a více let)

Příloha č. 8

Příčiny úmrtí v letech 1790 - 1799

Příčina úmrtí	Muži			Ženy			Celkem			Celkem	%
	0 -14	15 - 59	60+	0 -14	15 - 59	60+	0 -14	15 - 59	60+		
Infekční choroby	31	7	4	28	9	4	59	16	8	83	17,9
<i>neštovice</i>	22	-	-	13	-	-	35	-	-	35	-
<i>osypky</i>	9	-	-	13	-	-	22	-	-	22	-
<i>hlavnička</i>	-	1	-	2	4	-	2	5	-	7	-
<i>tyfus</i>	-	6	3	-	5	4	-	11	7	18	-
<i>malomocenství</i>	-	-	1	-	-	-	-	-	1	1	-
Tuberkulóza	4	4	4	7	4	2	11	8	6	25	5,4
<i>úbytě</i>	2	-	2	3	-	2	5	-	4	9	-
<i>souchotiny</i>	2	4	2	4	4	-	6	8	2	16	-
Střevní choroby	-	-	-	-	-	1	-	-	1	1	0,2
Plicní choroby	2	-	1	5	1	-	7	1	1	9	1,9
Mozkové choroby	-	1	-	-	1	-	-	2	-	2	0,4
Křečové stavy	75	-	-	64	-	-	139	-	-	139	30,1
Gynekologické choroby	-	-	-	-	6	-	-	6	-	6	1,3
Vodnatelnost	-	3	-	-	8	2	-	11	2	13	2,8
Sešlost věkem	-	-	12	-	-	31	-	-	43	43	9,3
Rakovina	-	1	1	-	3	-	-	4	1	5	1,1
Nemoci žaludku	1	-	1	1	-	-	2	-	1	3	0,6
Vrozená slabost	8	-	-	3	-	-	11	-	-	11	2,4
Blíže neurčené	15	25	16	18	25	12	33	50	28	111	23,9
<i>zimnice a horkost</i>	1	6	-	3	3	2	4	9	2	15	-
<i>chřipka</i>	2	2	-	5	-	-	7	2	-	9	-
<i>apostema</i>	1	-	3	-	1	-	1	1	3	5	-
<i>epidemie</i>	6	2	-	5	5	-	11	7	-	18	-
<i>otok</i>	4	6	4	2	9	6	6	15	10	31	-
<i>píchání</i>	-	1	2	1	6	2	1	7	4	12	-
<i>dušnost</i>	-	7	5	-	1	2	-	8	7	15	-
<i>fleky</i>	-	-	-	2	-	-	2	-	-	2	-
<i>kámen</i>	1	1	2	-	-	-	1	1	2	4	-
Tělesné postižení	-	-	-	1	-	-	1	-	-	1	0,2
Úrazy a nehody	1	6	1	-	1	-	1	7	1	9	1,9
Sebevražda	-	-	-	-	1	-	-	1	-	1	0,2
Blíže nepopsané	-	-	-	1	-	1	1	-	1	2	0,4
Celkem	137	47	40	128	59	54	265	106	93	464	100,0

Příloha č. 9

Příčiny úmrtí v letech 1840 - 1849

Příčina úmrtí	Muži			Ženy			Celkem			Celkem	%
	0 -14	15 - 59	60+	0 -14	15 - 59	60+	0 -14	15 - 59	60+		
Infekční choroby	29	8	3	30	12	3	59	20	6	85	14,4
<i>černý kašel</i>	7	-	-	13	-	-	20	-	-	20	-
<i>záškrť</i>	6	-	-	2	-	-	8	-	-	8	-
<i>tyfus</i>	-	7	3	2	12	3	2	19	6	27	-
<i>neštovice</i>	1	-	-	-	-	-	1	-	-	1	-
<i>spalničky</i>	4	-	-	6	-	-	10	-	-	10	-
<i>spála</i>	11	1	-	6	-	-	17	1	-	18	-
<i>cholera</i>	-	-	-	1	-	-	1	-	-	1	-
Tuberkulóza	15	29	18	17	49	27	32	78	45	155	26,4
<i>úbytě</i>	15	15	10	15	12	8	30	27	18	75	-
<i>souchotiny</i>	-	14	8	2	36	19	2	50	27	79	-
<i>TBC</i>	-	-	-	-	1	-	-	1	-	1	-
Střevní choroby	-	4	1	-	1	1	-	5	2	7	1,2
Mozkové choroby	-	4	2	1	4	-	1	8	2	11	1,9
Srdeční choroby	-	-	-	-	1	-	-	1	-	1	0,2
Plicní choroby	7	16	13	1	11	11	8	27	24	59	10,1
Křečové stavy	57	-	-	45	-	-	102	-	-	102	17,4
Gynekologické choroby	-	-	-	-	3	-	-	3	-	3	0,5
Vodnatelnost	2	2	3	6	4	4	8	6	7	21	3,6
Sešlost věkem	-	-	33	-	-	51	-	-	84	84	14,4
Mrtvice	-	5	4	1	2	3	1	7	7	15	2,6
Nemoci ledvin	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	0,2
Vrozená slabost	23	-	-	13	-	-	36	-	-	36	6,2
Blíže neurčené	1	-	-	2	1	-	3	1	-	4	0,7
<i>padoucnice</i>	1	-	-	2	1	-	3	1	-	4	-
Blíže nepopsané	-	1	-	-	-	-	-	1	-	1	0,2
Celkem	134	70	77	116	88	100	250	158	177	585	100,0

11. Seznam obrazové přílohy

Obr. č. 1: Bysterský zámek

URL: <<http://www.bystre.cz/foto/category/6-jarni-letni-foto>> [cit. 2013-2-20].

Obr. č. 2: Nejstarší bysterská chalupa č. p. 143

URL: <<http://www.bystre.cz/foto/category/1>> [cit. 2013-2-20].

Obr. č. 3: Kostel sv. Jana Křtitele

URL: <<http://www.bystre.cz/foto/category/7-letecke-foto>> [cit. 2013-2-20].

Obr. č. 1
Bysterský zámek
(stav k roku 2011)

Obr. č. 2
Nejstarší bysterská chalupa č. p. 143
(stav k roku 2011)

Obr. č. 3

Kostel sv. Jana Křtitele

(stav k roku 2011)

12. Resumé

Meine Arbeit beschäftigt sich mit der demographischen Entwicklung der Gemeinde Bystré in Ostböhmen von dem Jahr 1750 bis 1849. Zeitlichen Umfang habe ich auf Grund der erreichbaren Kirchenmatrikeln gewählt, die für diese Arbeit grundsätzlich waren. Festgestellte Informationen habe ich mit Landesangaben und mit den Arbeiten von anderen Autoren verglichen. Ich habe die Geburt, die Hochzeit und der Tod auch aus dem kulturellen und ethnographischen Gesichtspunkt beschrieben. Die Bevölkerung in Bystré war vor allem katholisch, hat sich von Landwirtschaft und Handarbeit ernährt. Meine Arbeit ist in drei Grundkapitel geteilt, die sich mit der Heiratsrate, der Natalität und der Sterblichkeit beschäftigen.

Während dieser beschriebenen Zeit wurde in Bystré insgesamt 1183 Ehen abgeschlossen, das ist etwa 12 Ehen in einem Jahr. Die Anzahl der Ehen hat sich allmählich erhöht, am Ende unserer Zeitabschnitt wurde zwei Mal mehr Ehen als am Anfang abgeschlossen. Die Anzahl der Ehen haben einige Ereignisse beeinflusst. Es hat sich vor allem um die Missernte, Kriegsereignisse und Epidemien gehandelt. Der größte Anzahl der Hochzeiten war im Februar und im November, der niedrigste Anzahl im März und im Dezember. Es hat mit der Einhaltung der Kirchenverordnungen zusammengehungen, denn die Hochzeiten waren im Advent und in der Fastenzeit verboten. Die Leute, die die Ehe abschließen wollten, waren vor allem ledig. Die Witwen haben nur selten geheiratet. Das Heiratsalter war bei den ledigen Männern durchschnittlich 27 Jahre, bei den Frauen knapp 26 Jahre. Bei der nächsten Heirat waren die Männer 45 und die Frauen 37 Jahre alt.

Mit der Heiratsrate ist auch die Natalität verbunden. Von dem Jahr 1750 bis zum Jahr 1849 sind in Bystré zur Welt 5279 Kinder gekommen, davon 70 Kinder tot geboren. Eine Hälfte der geborenen Kinder waren Jungen, zweite Hälfte waren Mädchen. Auch bei der Natalität ist es zu verschiedenen Schwankungen gekommen. Sie konnten auch mit Epidemien, Missernte und mit dem Krieg zusammenhängen. In Bystré ist 48 Mehrlingsgeburten in unserem Zeitabschnitt verlaufen, in einem Fall hat sich um die Drillinge gehandelt. Die Geburten waren gleichmäßig in alle Monate eingeteilt. Die Kinder waren vor allem ehelich, nur 5 % waren unehelich.

In unserem Zeitabschnitt sind in Bystré 4 169 Leute gestorben, eine Hälfte waren Frauen und zweite Hälfte Männer. Einige Epidemien haben auch Bystré betroffen: Pocken, Typhus oder Scharlach. Die Mehrheit von Leuten ist am Ende unserer Zeitabschnitt gestorben, und so in den Jahren 1846, 1847 und 1848. Das sind Typhusepidemie und

Scharlachepidemie angefangen. In den tschechischen Ländern war in den dreißigen Jahren des 19. Jahrhunderts Choleraepidemie, aber nach Bystré ist sie nicht gekommen. Wenn wir die Kindersterblichkeit nicht rechnen, dann sind die Leute mit 57 Jahren gestorben, Männer um 3 Jahre früher als Frauen. Eine Hälfte aller Gestorbenen waren aber die Kinder. Bei der Todesursache habe ich auch auf einige unklare Krankheiten angespielt. Die Leute sind viel an Infektionskrankheiten, Lungenkrankheiten und Tuberkulose gestorben. Sie sind mehr in den Wintermonaten gestorben, haben an Lebensmittelmangel gelitten und ihr Organismus war oft erschöpft.

Diese Arbeit war für mich eine ganz neue Erfahrung. Ich habe mich bemüht, um einige Fragen zu beantworten. Ich wollte mindestens Antworten auf die Grundfragen finden. Dabei habe ich auf eine Reihe der neuen Begriffe getroffen. Ich wußte nicht, wie anspruchsvoll ist, alle notwendige Informationen zu bearbeiten. Dank dieser Arbeit habe ich ganz neue Einsicht auf Bystré gewonnen. Dort wohnt nämlich immer ein Teil meiner Familie.